

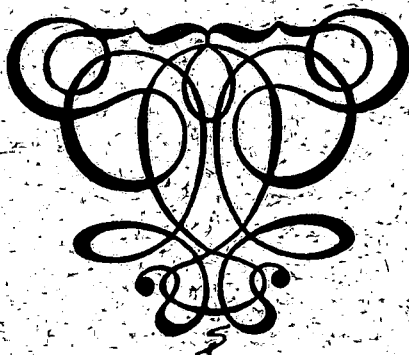
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD-UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 53

1950

HÄFT. 1

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3.—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1950 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMÆNIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 14 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565; (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjödes.

Lund i januari 1950.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

WESTERSTÅHL, JÖRGÉN, Sovjetrysk statsvetenskap	1
QUENSEL, C.-E., Sambeskattningssakkunnigas förslag	34
HECKSCHER, GUNNAR, Svensk förvaltning som föremål för statsvetenskaplig forskning	42
LAUN, RUDOLF, Naturrätt, demokrati och folkrätt	53

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Den nya tryckfrihetslagstiftningen. Av BJÖRN KJELLIN	67
Uppskov med ärende från en riksdag till en annan. Av GUSTAF PETRÉN	74
International Political Science Association. Av ELIS HÅSTAD	76
Magistergrad i statsvetenskap vid Universitetet i Oslo. Av FREDE CASTBERG	80
Statsvetenskapliga föreningen vid Göteborgs högskola. Av MAJA KJELLIN	83
Statsvetenskapliga föreningen i Lund. Av GUSTAF VIDHÖG	83
Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening. Av ARNE LUNDMARK	84
Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Av GUNNAR GERDNER	84

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Bengt E. Grimlund, Hur Danmark styres. Anm. av NILS NILSSON-STJERNQUIST	86
Claes Lindskog, Bokslut, Hägkomster och människor. Anm. av OLLE NYMAN	87
Historiska översikter av svensk arbetarrörelse. Anm. av ARNE ANDERSSON	90
Genmäle till recensent. Av KARL HILDEBRAND	94
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	97

BERÄTTELSE över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1949	100
--	-----

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

FEMTIOTREDJE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD ÅRG. 32)

1950

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

BEDAKTIONSSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ERIK FAHLBECK

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 5 0

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
EEK, HILDING, Nationell folkrätt och internationell rätt	298
HANSSON, BÖRJE, Samhällsvetenskapliga problem och forskningsuppgifter	233
HECKSCHER, GUNNAR, Svensk förvaltning som föremål för statsvetenskaplig forskning	42
HESSLER, CARL ARVID, Axel Bruswitz †	375
HYRENIUS, HANNES, Jordens befolkning och dess förändringar	121
KISCH, GUIDO, Studiet av rättshistoria i Europa och Amerika	402
LAGERROTH, FREDRIK, Pontus Fahlbeck in memoriam	295
LAUN, RUDOLF, Naturrätt, demokrati och folkrätt	53
LUNDBERG, ÅKE, Beriktigandeinstitutet i den danska pressrätten	131
PETRÉN, GUSTAF, Några sammanjämningsfrågor. Till tolkningen av § 63 Riksdagsordningen	105
QUENSEL, C.-E., Sambeskattningssakkunnigas förslag	34
ROHTLIEB, CURT, Olavus Petris statsrättsliga idéer	379
RYDÉ, KURT, Ekonomi och politik: konjunkturer och allmänna val till riks- dagens andra kammare i Sverige 1896—1948	324
THERMÆNIUS, EDVARD, Om tillkomsten av 1809 års regeringsform	191
WESTERSTÅHL, JÖRGEN, Sovjetrysk statsvetenskap	1

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

ANDRÉN, NILS, Den parlamentariska procedurreformen i Storbritannien	252
— —, Riksdagen och utrikespolitiken 1949	339
BESKOW, IVAR, Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1950 års riksdag	152
CASTBERG, FREDE, Magistergrad i statsvetenskap ved Universitetet i Oslo	80
COX, ARNE, Statens handelskommission	256
GARKE, HANS, Socialiseringen i England efter 1945 jämte några huvudlinjer i den allmänna debatten därom	345
GERDNER, GUNNAR, Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala	84
HÅSTAD, ELIS, International Political Science Association	76
— —, Internationell statskunskapskonferens i Zürich	424
KJELLIN, BJÖRN, Den nya tryckfrihetslagstiftningen	67
KJELLIN, MAJA, Statsvetenskapliga föreningen vid Göteborgs högskola	83
LUNDMARK, ARNE, Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening	84
NILSON, STEN SPARRE, Statistikk, økonomi og statsvitenskap	163

	Sid.
PETRÉN, GUSTAF, Uppskov med ärende från en riksdag till en annan	74
QUENSEL, CARL-ERIK, Omgiftesfrekvensen bland fränskilda	160
VIDHÖG, GUSTAF, Statsvetenskapliga föreningen i Lund	83
WINTHER, OTTO, Konstitutionella och kommunala frågor vid vårsessionen av 1950 års riksdag	418
ÅMARK, KARL, Krisförvaltningens avveckling intill den 1 juli 1950	337

LITTERATURGRANSKNINGAR

ALEXANDERSON, NILS, Svensk tryckfrihet. Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	175
VON BONSDORFF, GÖRAN, Självstyrelsetanken i finlandssvensk politik åren 1917 —1923. Anm. av <i>Sven Lindman</i>	427
CASPARSSON, RAGNAR, LO under fem årtionden. I—II. Anm. av <i>Arne Andersson</i> ..	90
CURTIS, CHARLES P. JR, Lions under the throne. Anm. av <i>Bengt E. Grimlund</i> ..	183
DUVERGER, MAURICE, L'influence des systèmes électoraux sur la vie politique. Anm. av <i>Elis Håstad</i>	437
E EK, HILDING, Nya tryckfrihetsförordningen. Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	175
ELSTER, TOROLF, Øst og Vest. Anm. av <i>Sten Sparre Nilson</i>	434
GASSLANDER, OLLE, J. A. Gripenstedt. Statsman och företagare. Anm. av <i>Per- Erik Brolin</i>	178
Genmäle till recensent. Av <i>Karl Hildebrand</i>	94
GRIMLUND, BENGT E., Hur Danmark styres. Anm. av <i>Nils Nilsson-Stjernquist</i> ..	86
HECKSCHER, ELI F., Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, II: 1—2. Anm. av <i>Per-Erik Brolin</i>	359
LAGERROTH, FREDRIK, Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849. Till 100-årsminnet av Junigrundlovens tillkomst. Anm. av <i>C. O. Bøggild-Andersen</i>	270
LINDGREN, JOHN, Svenska Metallindustriarbetarförbundets historia. I. Anm. av <i>Arne Andersson</i>	90
LINDGREN, JOHN; TINGSTEN, HERBERT, och WESTERSTÅHL, JÖRGEN, Svenska Metall- industriarbetarförbundets historia. II. Anm. av <i>Arne Andersson</i>	90
LINDSKOG, CLAES, Bokslut. Hågkomster och människor. Anm. av <i>Olle Nyman</i> ..	87
Om Storbritanniens statskick. Anm. av <i>Nils Andrén</i>	430
PRITCHETT, C. HERMAN, The Roosevelt Court. Anm. av <i>Bengt E. Grimlund</i>	183
SELLBERG, HJALMAR, Staten och arbetarskyddet 1850—1919. Anm. av <i>Olle Nyman</i>	354
STRÖMBERG, HÅKAN, Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare. Anm. av <i>Stig Jägerskiöld</i>	284
Genmäle av docent <i>Håkan Strömberg</i>	365
V. UNGERN-STERNBERG, R., och SCHUBNELL, H., Grundriss der Bevölkerungswis- senschaft. Anm. av <i>H. Hyrenius</i>	442
VOGT, JOHAN, Tanker om politikk. Anm. av <i>Sten Sparre Nilson</i>	434
Tidskriftsöversikt. Av <i>H. Meijer</i>	97, 188, 292, 371, 443
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1949	100
Sakkunnigutlåtanden rörande ledigförklarade professorsämbetet i statskun- skap vid Lunds universitet	447

SOVJETRYSK STATSRETENSKAP

Av Docent JÖRGEN WESTERSTÅHL, Stockholm

Den 5 december 1936 trädde den nya sovjetryska konstitutionen — Stalinkonstitutionen — i kraft. Ungefär två år senare upptogs statsrätten som en särskild disciplin på de högre ryska läroanstaltens schema.¹ Ur viss synpunkt kan man betrakta denna förändring såsom av närmast formell innebörd; många av den sovjetryska statsrättens grundläggande teser ingick sedan gammalt i undervisningen i marxism, och ett studium av författningstexternas innehåll hade redan tidigare förekommit. Inte desto mindre var denna förändring signifikativ för sovjetstatens utveckling under 1930-talets senare del. Enligt den förut dominerande teorin var, för att citera dess främste representant E. B. Pashukanis, »etiken, lagen och staten former av det borgerliga samhället. Om proletariatet tvingas att använda dem, betyder det inte att det finns någon möjlighet att vidare utveckla dessa former genom att fylla dem med ett socialistiskt innehåll ...».² Proletariatet borde enligt denne intaga en »kritisk hållning» även gentemot sin egen stat. Något behov av en särskild sovjetrysk statsrätt kunde under sådana förhållanden knappast vara förhanden. Den föreställningsvärld som Stalinkonstitutionen utgick från var emellertid en helt annan, och Pashukanis teorier har senare förklarats vara skadliga och förrådiska.

Ledaren för den nya skolan av sovjetryska jurister blev *Andrej Vyshinsky*. Vid sidan om sin rent politiska karriär har han bland annat blivit ordförande i den ryska vetenskapsakademiens sektion

¹ Jfr uppsats av I. Trainin om den sovjetryska statsrättsundervisningen i »Sovjetskoje gosudarstvo pravo» (i det följande SGP) nr 11 1948. — Denna uppsats och övrig här anförd ryskspråkig litteratur har för författarens räkning översatts delvis i sin helhet, delvis i sammandrag av Bruno Kalnins, förutvarande docent i stats- och folkrätt vid Lettlands universitet i Riga. Författaren vill samtidigt uttala sin tacksamhet för den värdefulla hjälp docent Kalnins härigenom lämnat. — Transkriptionen av ryska egennamn följer här i stort sett engelskt mönster.

² Anförts efter Julian Towster, »Political Power in the USSR 1917—1947», New York 1948, s. 11. Jfr härmed Lenin i »Revolutionen och staten», Selected works in twelve volumes, New York, band VII, s. 90.

för juridik och nationalekonomi samt redaktör för den främsta juridiska tidskriften, »Sovjetskoje gosudarstvo i pravo». Ungefär samtidigt med statsrättens introduktion på undervisningsschemat utgavs under Vyshinskys redaktörskap en lärobok, som nu tio år senare på amerikanskt initiativ översatts till engelska under titeln *The Law of the Soviet State*, New York 1948.³ Denna skrift, vilken bildar själva utgångspunkten för föreliggande framställning, torde fortfarande vara att betrakta såsom den främsta läroboken inom sitt fack, ehuru den naturligtvis blivit föråldrad, när det gäller vissa faktiska uppgifter. Frågan om i vilken mån den kan anses som ideologiskt föråldrad skall beröras i det följande.

Alla sovjetryska läroböcker är ju auktoriserade i den meningen att de före publiceringen godkännts av vederbörande myndigheter. På grund av Vyshinskys ställning och med hänsyn till att denna skrift sedan länge varit en obligatorisk kursbok i statsrätt torde det dock vara riktigt att karaktärisera den som i särskilt hög grad auktoritativ. Dess främsta värde ligger också otvivelaktigt däri att den ger en tillförlitlig och utförlig framställning av hur man på officiellt ryskt håll ser på sovjetstaten och därmed sammanhängande spörsmål. Man erhåller alltså en synnerligen instruktiv bild av det officiella betraktelsesättet. I andra hand förmedlar boken upplysningar om vissa faktiska förhållanden. Genom en utförlig redogörelse för författningen och vissa därmed förknippade lagar får man en systematiserad skildring av sovjetstatens formella struktur. Värdet ligger här i själva den formella systematiseringen. Några kompletterande uppgifter utöver lagtextens innehåll lämnas endast undantagsvis och lagtexterna återges utan någon egentlig kommentar eller analys. I stället upptar framställningen, när det gäller viktigare bestämmelser, ofta dels ett ordagrant citat, dels ett yttrande av Stalin eller någon annan auktoritet berörande samma ämne och dels ett slags utläggning av författaren, som endast består i att han med andra ord säger vad som förut uttalats. Någon verklig lagtolkning ger man sig alltså aldrig in på. Vyshinskys skrift innehåller också historiska återblickar, d. v. s. främst redogörelser för tidigare i Sovjetunionen förefintliga rättsregler. Även detta är i och för sig av intresse, men utvecklingen framställes helt enligt den officiösa historieskrivningens mönster. Upplysningarna om vad de mot den

³ Att Vyshinskys bok nyligen översatts till engelska omnämnes inte av A. Trainin i en artikel i *Novoje Vremja* 1949 nr 24, vari han förklarar en i engelsk radio framförd recension av boken misstänkt redan på den grunden att recensionen kommer först 11 år efter bokens publicering.

segrande stalinregimen oppositionella bolsjevikerna sagt och yrkat är genomgående ofullständiga, deras åsikter skildras ofta endast som förrådiska och kontrarevolutionära i största allmänhet. I vissa fall antyds inte alls att några förändringar under sovjetväldets utveckling ägt rum, exempelvis när det gäller den numera i författningen garanterade arvsrätten.

Framhållas må dessutom att Vyshinsky även omnämner och kritiserar åtskilliga utländska författare, närmast av vad man kan kalla systembyggartyp. Som exempel kan anföras avsnittet om G. Jellinek (s. 16 ff.). Först refererar Vyshinsky i korthet några av Jellineks åsikter, han försummar därefter inte att bland annat konstatera att Jellineks teori om den suveräna staten såsom bindande sig själv genom sina lagar redan har kritiserats av andra,⁴ och vidare invändes mot Jellinek liksom mot alla övriga icke-kommunistiska vetenskapsmän att de förbisett eller fördolt statens klasskaraktär. Men samtidigt accepteras oförbehållsamt den grundläggande viljeteorin: lagen är ingenting annat än ett uttryck för vilja, visserligen den härskande klassens vilja (se t. ex. s. 337). När tankegångarna är mer invecklade, såsom hos Kelsen, blir följden endast att referatet ytterligare förkortas. Denne ägnas sålunda mindre än en halv sida och kritiseras än mer kortfattat genom följande sublimes fras: »Sålunda inser normativismen inte de sociala relationernas materiella innehåll» (s. 33). Naturligt nog beröres inte med ett ord den för Kelsen fundamentala skillnaden mellan vara och böra. Det är nämligen en distinktion som, om den klargjordes, skulle spränga sönder hela marxismens tankesystem. Helt allmänt kan sägas att den låga nivå som utmärker rysk samhällsvetenskap av i dag delvis återspeglar den låga nivå som, mätt med moderna mått, överhuvud kännetecknade mycket av det samhällsvetenskapliga tänkandet vid 1800-talets mitt. Det framgår också tydligt av Vyshinskys bok att ju mer föråldrade de teorier är som diskuterades, desto lättare är det för honom att behandla dem och desto större rättvisa gör han dem.

Men härtill kommer en annan omständighet. Den ryska samhällsvetenskapliga litteraturens ytterliga torftighet, dess brist på uppslag och idéer, dess extrema osjälvständighet, som innebär att en författare praktiskt taget aldrig vågar göra ett positivt uttalande i

⁴ Omedelbart härefter tillägger dock Vyshinsky något som gör, att man undrar om han överhuvud har förstått vad denna diskussion gäller. Han säger: »Givetvis är lagar och förordningar . . . även bindande för staten, eller snarare för dess organ, institutioner och ämbetsmän» (s. 19).

en fråga utan att ha täckning i något Stalincitat eller därmed jämförlig deklARATION, har emellertid icke alltid varit lika påtaglig. Även tidigare höll man sig visserligen strängt inom den kommunistiska ideologins allmänna ram, men dels fanns då ännu ett visst svängrum för olika åsikter i enskilda frågor, dels fattade forskarna det som en uppgift att söka vidareutveckla och på speciella förhållanden tillämpa de allmänna teorierna. Under 1930-talet försvann allt detta. Särskilt åskådliga exempel på den inträdda förändringen kan hämtas från de samlingsverk, som vid denna tid utgavs. I en till bl. a. engelska översatt och i Ryssland sammanställd edition av Lenins skrifter var de första banden försedda med utförliga, ganska upplysande kommentarer.⁵ Så med ens meddelades i det år 1937 utgivna nionde bandet, att de tidigare kommentarerna innehöll många felaktigheter och att nya skulle utarbetas. Några sådana har emellertid aldrig kommit till stånd; man har valt den säkraste linjen, den fullständiga tystnaden. Samma fenomen kan iakttagas i den stora Marx-Engels »Gesamtausgabe». I stället för någonting träder ingenting. Stalinismens totala seger betydde för den ryska samhällsvetenskapen den totala självutplåningens, den totala andefattigdomens triumf. Konsten att skriva samhällsvetenskap har i stor utsträckning reducerats till konsten att välja citat.

Man måste hålla detta i minnet, när man bedömer den sovjetryska statsvetenskapliga litteraturen av idag. Det oinspirerade, oreflekterade framställningssättet, föreningen av en ytterlig naivism med en glanslös dogmatism, allt detta som gör studiet av sovjetrysk statsvetenskap till en så tålamosprövande uppgift och som framträder än mer utpräglat hos andra författare än Vyshinsky, är direkt betingat av yttre förhållanden. Allt originellt och självständigt har skurits bort. Den angivna utgångspunkten för denna vetenskap, den dialektiska materialismen eller marxismen-leninismen som den också kallas, är ju annars en lära som i varje fall inte lider brist på originella drag och som väl kan tjäna till underlag för djärva konstruktioner. Marxismens förvandling från en extrem, mot härskande åskådningar kritisk teori till ett slags officiell statsreligion har medfört en oerhörd banalisering och förtunning av dess lära. Stalin förklarade redan 1917, att man måste »överge den gamla idén om att endast Europa kan visa oss vägen. Det finns någonting som heter dogmatisk marxism och något som heter ska-

⁵ Jfr not 2.

pande marxism. Jag står på den senares grund».⁷ Med en sådan utgångspunkt blev det möjligt att successivt skjuta undan det som var obekvämt i det marxistiska arvet — samtidigt som man fortsatte att beskylla icke-kommunistiska marxister för att förvanska och förfalska den ursprungliga läran.

Formellt sett intar den marxistiska ideologien en lika central plats som tidigare. Den dialektiska materialismen blev, skriver Vyshinsky, »nyckeln till förståelsen av samhället och av lagens och statens natur . . . Marxismen-leninismen gav en vetenskaplig förklaring till hela den mänskliga historien, till alla det mänskliga samhällslivets aspekter . . . Marxismen besvarade alla de mest komplicerade — och därtills synbarligen olösliga — frågorna inom filosofiens, nationalekonomiens, rättens och moralens historia» (s. 82). Det är ett drag, som redan fanns hos den ursprungliga marxismen, men som nu i dess leninistiskt stalinistiska form blivit särskilt framträdande, nämligen vad som kan kallas den rena ord- eller begreppsmagin. Den sammanhänger intimt med det dialektiska elementet i marxismens system. Enligt Marx stod dialektiken hos Hegel »på huvudet» genom att denne hade gjort tankeprocessen, idén, till verklighetens demiurg och verkligheten blott till dess yttre fenomen. För Marx var däremot »tankeprocessen intet annat än återspeglingsen av den reella processen, omsatt och översatt i människans hjärna». Vad som behövdes var därför att ställa Hegel »på fötterna»,⁸ d. v. s. att betrakta verkligheten, de materiella förhållandena, som den dialektiska utvecklingens motor. Förslaget att så att säga vända upp och ned på dialektiken hos Hegel är emellertid en meningslöshet. En dialektisk utveckling, genom tes, antites och syntes, måste alltid röra sig på det logiska planet, motsägelser kan endast finnas mellan satsen eller omdömen. Även den »materialistiska» dialektiken måste därför hela tiden syssla med begreppsliga motsägelser. Den dialektiska metodens applicering kom i själva verket att bestå i konstruktionen av på visst sätt beskaffade begrepp, vilka fungerar som historiens besvärjelseformler. Försöket att vända upp och ned på Hegel, att skapa en materialistisk dialektik, lyckades inte.

Betecknande är, att kommunismen redan från början lade särskild vikt vid det dialektiska inslaget i marxismen. Vyshinsky kan visserligen inte göra anspråk på att vara någon betydande dialek-

⁷ Citatet från J. Towster, a. a. s. 4.

⁸ Karl Marx, *Kapitalet*, Sthlm 1930, ur »Efterskrift» till andra upplagan.

tiker i den meningen att han ger några nya bidrag till eller på nya förhållanden tillämpar den dialektiska begreppsarsenalen, men där- emot är hela hans skrift ett enda exempel på det slags från början med dialektiken förbundna »begreppsrealism», som numera fullständig- tigt dominerar den kommunistiska förkunnelsen. Vad hela fram- ställningen rör sig om, vad som existerar i kommunismens föreställ- ningsvärld är vissa begrepp: samhällen, stat, demokrati, diktatur, klasser o. s. v. Dessa begrepp lever ett självständigt liv, obundna av reella förhållanden. När Vyshinsky talar om staten, är det inte vissa faktiska stater eller det gemensamma för dessa stater han talar om utan kommunismens idé om staten; när han angriper kapitalisterna, är det inte vissa personer med en bestämd ekono- misk position han sysslar med utan idén om kapitalisterna. Inte ens det ryska kommunistiska partiet är vad man kunde tro att det skulle vara, nämligen en organisation av de vid en viss tidpunkt anslutna partimedlemmarna. Även partiet lever en rent ideell exi- stens. Trotsky och hans anhängare karakteriseras stundom som »anti-parti»partimedlemmar. Samtidigt räknar man numera också med »icke-parti bolsjeviker», d. v. s. personer som tydligen mot- svarar bolsjevismens idé men inte tillhör partiet.⁹ Här framträder begreppsrealismen redan i själva ordvalet. Det är begreppen eller idéerna, som är det verkliga. Hegels kända uttalande, att om verk- ligheten inte motsvarade idén så vore det desto värre för verklig- heten, har bekräftats: många proletärer, som inte motsvarat prole- tariatets idé, har fått påtagliga bevis på den saken. Det kuriösa resultatet av denna begreppsmagi har blivit, att den mest »materia- listiska» samhällsvetenskapen samtidigt är den som innehåller minst av fakta, minst av realiteter. Den idealistiska dialektiken har segrat över materialismen.

Kritiken av sovjetryska statsvetenskapliga teorier kan i stort sett uppläggas efter en enda mall. Man behöver endast försöka att fixera ordens betydelse, endast ersätta de allmänna begreppen med mer konkreta uttryck för vad som åsyftas, för att resonemangens haltlöshet skall framträda. Glidningen i begreppen är konstitutiv för denna marxism. Det finns ett upplysande yttrande av Lenin, där denne direkt anbefaller att samma begrepp skall ges olika innebörd i olika situationer. Om det ofta förekommande uttrycket »massorna» sägs sålunda, att i början av första världskriget »var några tusen verkligt revolutionära arbetare tillräckligt många för att kallas

⁹ Se exempelvis J. Towster, a. a., s. 36.

massor». När däremot revolutionen stod för dörren, »får termen 'massorna' en annan mening . . . Termen massorna betyder då majoriteten . . . av alla exploaterade».¹⁰ Detta orimliga språkbruk används genomgående av kommunistiska författare, ehuru utan att man såsom Lenin här gör öppet vidgår det.

I ett ganska omfattande inledningskapitel behandlar Vyshinsky frågan om *statens natur* och i samband därmed teorin om *statens »avdöende»*. Enligt marxismen har staten uppstått som ett resultat av klassmotsättningarna. Staten är alltid en form för klassherravälde, den användes av den härskande klassen som ett medel att kuva den undertryckta klassen. Eftersom den proletära revolutionens slutliga seger skall leda till klassernas försvinnande, följer härav rent definitionsmässigt att även staten då måste upphöra att existera. Lenin har dessutom särskilt framhävt vissa uttalanden av Marx och Engels — motsagda av andra uttalanden — om att proletariatet vid sin seger måste slå sönder den bestående staten och uppbygga en ny statsapparat för den övergångsperiod som uppstår innan de gamla klasserna eliminerats.

Det förefaller ofta som om marxismen identifierade begreppen stat och klassförtryck. I så fall skulle, för att citera Kelsens utomordentliga arbete »Sozialismus und Staat», den berömda läran om statens avdöende reduceras till en meningslös tautologi: när klassförtrycket försvinner, avdör också klassförtrycket.¹¹ Teorin måste därför utformas så att staten skildras som en särskild apparat för klassförtryck, verkande genom sina myndigheter, lagar o. s. v. Men om tanken på statens natur av tvångsapparat ställs i förgrunden, uppstår frågan om inte denna tvångsapparat även kan användas för andra syften än klassförtryck, och det axiomatiska i satsen om statens avdöende bortfaller. Sådana frågor har i själva verket också blivit aktuella, sedan den kommunistiska regimen stabiliserats.

Det vilar ett olycksöde över marxismens statsteori. Den gav anledning till den tidiga schismen inom första internationalen mellan Bakunin och Marx. Striden gällde det som det kan synas skäligen futila spörsmålet, huruvida proletariatet omedelbart borde eftersträva att avskaffa staten eller om det först skulle begagna statsmakten för att krossa sina motståndare. Att staten skulle bort var

¹⁰ A. a. band X, s. 266—67, tal vid kominterns 3:dje kongress 1921.

¹¹ Andra uppl., Leipzig 1923, s. 17.

båda ense om. I de socialdemokratiska marxisternas framställningar sköts statsteorin sedan alltmer i bakgrunden, en omständighet som i sin tur kom att utgöra Lenins främsta angreppspunkt mot dem, framförallt i skriften »Staten och revolutionen». I Sovjetryssland har särskilt tesen om statens avdöende föranlett många meningsbrytningar, och »olämpliga åsikter» på denna punkt har åberopats vid åtskilliga utrensningar. Även den härskande Stalinriktningen har haft bekymmer och måst revidera sin uppfattning. Om man så vill, kan man säga att hela svårigheten går tillbaka på en immanent motsättning i marxismen. Dess ekonomiska lära leder — för att än en gång citera Kelsen — till en stram, kollektivistisk organisation av samhällsekonomin, medan dess politiska doktrin vill förverkliga ett anarkistiskt-individualistiskt ideal.¹²

Den allmänna teorin om statens klasskaraktär upprepas otaliga gånger av Vyshinsky. Han understryker särskilt, att den sovjetryska konstitutionen öppet erkänner detta förhållande: i dess första paragraf heter det sålunda att USSR är arbetarnas och böndernas socialistiska stat. Av större intresse är hans uttalanden om statens avdöende. Då enligt den officiella förklaringen socialismen i samband med femårsplanerna har förverkligats i Sovjet och den klassmässiga exploateringen avskaffats, uppstår frågan om inte sovjetstaten borde vara mogen för att avdö. Det är den nu inte alls enligt Vyshinsky. Tvärtom sägs sovjetstaten vara »den mäktigaste och mest avgörande faktorn i det socialistiska arbetet» (s. 42). Vyshinsky ifrågasätter i denna bok inte riktigheten av det generella påståendet att staten skall och måste avdö; det skall den »oundvikligen» (s. 59). Men han anför vissa skäl, varför dess försvinnande inte är aktuellt.

Argumentationen följer huvudsakligen två linjer. För det första kritiserar de kommunistiska teoretiker, som hävdade att sovjetstaten omedelbart borde vidtaga åtgärder för att förbereda sitt eget avskaffande. De förklaras vara kontrarevolutionärer, vilka medvetet velat underminera sovjetsamhället. Mot dem anföres Stalins förklaring om att liksom klasserna inte elimineras genom klasskampens intensifiering, så skall staten inte avdö »genom att statsmakten försvagas utan genom dess maximala intensifiering» (s. 40, 62). En motsvarande åsikt har för övrigt Trotsky givit uttryck åt med sitt mer expressiva ordval. Trotsky utgick från att i och med den sociala revolutionens slutliga seger skulle sovjetsystemets karaktär av statsmakt försvinna och ersättas av en mäktig Kooperation

¹² Ibid., s. 105 f.

av konsumenter och producenter. Men »liksom en lampa, innan den slocknar, flappar klart upp, så antar staten, innan den försvinner, formen av proletariats diktatur, d. v. s. den obönhörliga staten, som suveränt ingriper i alla medborgares liv».¹³ Det är en typiskt dialektisk tankegång, tesen skall just genom att till det yttersta fullföljas plötsligt slå över i sin antites. Den andra argumentationslinjen innebär, att man bortser från den inre sociala strukturen och i stället riktar uppmärksamheten på det internationella läget. Det skall inte finnas »minsta möjlighet för vår stat att 'avdö' så länge den kapitalistiska inringningen fortfar» (s. 61).

Om man jämför denna framställning hos Vyshinsky med vad han tio år senare yttrat rörande samma ämne, kan man konstatera att en fortsatt förskjutning i perspektivet ägt rum. I hans nya, mindre skrift om »The teachings of Lenin and Stalin on proletarian revolution and the state» möter man inledningsvis uttrycket statens »så kallade avdöende».¹⁴ Uttryckssättet tycks ge en antydning om att den gamla teorins auktoritet nu ytterligare minskats och förklaringen härtill syns närmast vara ett tal som Stalin höll redan 1939. Stalin hade vid detta tillfälle kommit till insikt om att Lenin otvivelaktigt hade ämnat utge en andra del av sin bok »Staten och revolutionen», i syfte att vidare utveckla teorin om staten på basis av de erfarenheter som vunnits under sovjetmaktens existens, och att endast döden hindrat honom härifrån. »Men vad Lenin icke hade tid till att göra, det skall göras av hans lärjungar», yttrade Stalin. Vidare betonas, att enligt Stalins lära den proletära staten »bibehållit» vissa av den gamla statens funktioner men »i ändrad form» samt att nya förändringar är att vänta. Sedan behovet av att militärt undertrycka exploatörernas klass försvunnit, framträdde behovet av yttre försvar och av försvar mot tjuvar, spioner och förrädare; även de kulturella funktionerna har vidareutvecklats. Stalins lära »gör slut på underskattningen av rollen och betydelsen av vår stat, av dess mekanism, av dess underrättelseväsende, vilket några ansåg snart skola förvisas till ett museum för antikviteter». Olika grupper av förrädare har, sägs det, sökt betäckning bakom teorier om statens avdöende. Problemet om dess avdöende är emellertid »ett rent teoretiskt problem; det är det mest vetenskapliga av problem; det är det mest 'revolutionära', mest 'vänsterbetonade' problemet». Slut-

¹³ »Kommunismen och terrorn», Sthlm 1921, ss. 150 och 238.

¹⁴ London 1948, s. 110. Jfr för de följande citaten från samma källa ss. 111, 112, 114, 116.

ligen anföres Stalins uttalande om den »oförlåtligt ansvarslösa inställning» som ådagalagts gentemot teorin om staten och hans förklaring att sovjetstaten måste bevaras, till dess att den kapitalistiska inringningen eliminerats och ersatts av en socialistisk inringning.

Framförallt i sin senaste skrift söker Vyshinsky med all tydlighet, utan att direkt förkasta teorin om statens avdöende, att detronisera den och misstänkliggöra dem som sysslar med dylika spekulationer. När Stalin talar om statens kulturfunktioner, är det påtagligt att han inte längre rör sig inom det gamla marxistiska tankeschemat. Inte ens den en gång för kommunismen så viktiga trossatsen, att den gamla staten helt måste förstöras för att ersättas av något nytt, synes ha bibehållits ograverad. Vad angår argumenten mot sovjetstatens avskaffande framföres i den sista boken endast ett, den kapitalistiska inringningen. Att tesen om statsmaktens sista upplammande före dess utslocknande syns ha råkat i glömska, beror sannolikt på att även den bilden ger en alltför kort frist. Det låter sig också svårligen förnekas, att man knappast kan förena tanken på den proletära statens sista intensifierade verksamhet med den föreställning uttrycket »avdö» (»vittra bort») inger. Detta uttryck är, säger Lenin, »mycket lyckligt valt, ty det pekar på både den gradvisa och spontana naturen i denna process».¹⁵

De nya signalerna har observerats. Uttrycket Engels »föråldrade formel om statens avdöende» — det var främst Engels som en gång Lenin utgått från — har påträffats i en uppsats från innevarande år.¹⁶ I en kort förut utkommen lärobok i sovjettrysk statsrätt har man tagit det säkra för det osäkra: teorin om statens avdöende omnämnes inte med ett ord.¹⁷ Här är det alltså inte längre staten som står inför sitt avdöende, utan det är teorin om statens avdöende, som har avdött. Bolsjevikerna började sin verksamhet genom att ge nytt liv åt vissa av Marx och Engels åsikter om staten. I centrum stod föreställningarna om staten som uteslutande en organisation för klassförtryck, om nödvändigheten av att totalt slå sönder den borgerliga staten och om statsmaktens försvinnande

¹⁵ Ur »Staten och revolutionen», a. a. band VII, s. 82.

¹⁶ Uppsats av I. T. Goljakov, »Tjugofem år på Lenins väg, utan Lenin», SGP 1949 nr 2.

¹⁷ I. Trainin m. fl., »Sovjetskoje gosudarstvennoje pravo», Moskva 1948. Boken är även i övrigt mycket modern såsom framgår av citatfördelningen. På de 496 sidorna finns det sålunda 135 citat av Stalin, 99 av Lenin, 20 av Marx och Engels, 15 ur kommunistiska partiets historia, 13 citat av Vyshinsky och 6 av Molotov.

efter revolutionens seger. Av dessa en gång så betydelsefulla idéer återstår nu ingenting annat än på sin höjd ett tomt skal. Sovjetstaten är en klasstat sägs det, men utan exploatering och klassförtryck. Ett sådant klassbegrepp är en meningslöshet för marxismen. Sovjetstaten förklaras vidare ha bevarat vissa av de kapitalistiska staternas funktioner; att bringa i åtanke tesen om dess avdöende anses olämpligt. Att det skulle gå på detta sätt var från början uppenbart. Marxismens anarkiserande statsteori var lika främmande för socialdemokraternas reformpolitik som för kommunisternas proletära diktatur. Om någon nu efteråt undrar, varför överhuvud taget kommunisterna tidigare fäste så stor vikt vid dessa teorier och varför de i det längsta sökt att åtminstone formellt bevara dem, finns det ett mycket enkelt svar på den frågan. Hela kommunismens ursprungliga argumentation mot socialdemokratien står och faller med dessa teorier. Ty var staten inte utslutande ett organ för klassmässig exploatering utan kunde dess verksamhet också ges ett annat innehåll, då hade kommunisterna fel, när de förnekade varje möjlighet att genom olika åtgärder påverka och förändra statens karaktär. Då var inte heller en våldsam revolution med syfte att slå sönder staten oundgängligen nödvändig.

Liksom statens begrepp så har också *lagens begrepp* undergått en förvandling. I sitt stora arbete utgår Vyshinsky, såsom nämnts, ifrån att lagen alltid är ett uttryck för den härskande klassens vilja. Lagen är till sitt väsen klasslag. I Sovjet härskar den socialistiska lagen, »den totalitet av handlingsregler som antagits i lagstiftningens form genom arbetarnas auktoritativa makt och som uttrycker deras vilja», med syfte att förbättra arbetarnas läge och att slutgiltigt förjanta kapitalismens kvarlevor (s. 74). Detta är den traditionella kommunistiska uppfattningen om lagen. Men på ett annat ställe framskyftar redan en annan åsikt. Eftersom den exploaterande klassen försvunnit, är lagen nu ett uttryck också för »hela sovjetfolkets vilja» (s. 171). Härmed skall varken avses summan av alla individers vilja eller en »mystisk» nationalvilja utan fortfarande en klassvilja. Meningen är tydligen att de existerande klasserna nu har samma vilja. Allt tal om lagen som uttryck för klassvilja har därmed förlorat sin innebörd. Försöket att betrakta lagen som ett uttryck för hela samhällets vilja, »en enda vilja», har av Vyshinsky i ett annat sammanhang sagts vara en »juridisk fiktion» (s. 27).

Konsekvent har Vyshinsky framhållit den socialistiska sovjetlagens stora betydelse och kritiserat de kommunistiska jurister, som förut hävdade, att även Sovjets lag var borgerlig, att det egentligen inte behövdes någon lag i Sovjet eller att den snarast borde avskaffas. De hade vidareutvecklat vissa ursprungliga marxistiska tankar, som även återfinnes hos Lenin. Denne hade bland annat skrivit, att ett visst förtryck ännu måste utövas omedelbart efter revolutionens seger, men eftersom det endast gällde för majoriteten att förtrycka minoriteten av exploatörer skulle detta vara »en så lätt, enkel och naturlig uppgift att den skulle kosta vida mindre blod» än de tidigare förtryckarnas välde. Under kommunismen skulle inga undertryckningsåtgärder vara nödvändiga. Visserligen fick man icke förbise att enskilda individer kunde tillåta sig excesser. Men för det första behövdes det ingen särskild apparat för att avstyra detta; det kunde göras av det beväpnade folket självt lika lätt »som en grupp människor, även i det moderna samhället, skiljer två slagskämpar åt eller förhindrar att en kvinna blir utsatt för övervåld. Och för det andra vet vi, att den fundamentala sociala orsaken till excesser, som tar sig uttryck i att det sociala livets regler överträdes, är massornas exploatering, deras nöd och deras fattigdom. Genom att borttaga dessa väsentliga orsaker, kommer också oundvikligen excesserna att börja 'avdö'». ¹⁸ I framtidssamhället skall alltså varken stat eller lagar behövas, utan människornas naturliga godhet framträda, sedan de befriats från kapitalismens ondskas. Vi har anfört dessa Lenins uttalanden för att belysa den anarkistiska utopism som bildar utgångspunkten för den marxistiska stats- och rättsteorin.

Efter inledningskapitlet följer i Vyshinskys bok en redogörelse för *grunddragen i den sovjetryska författningsutvecklingen*, behandlande konstitutionerna 1918, 1924 och 1936. Det har sagts, att ingen grundlag i världen har blivit så ofta ändrad som Sovjetunionens författning. ¹⁹ De många ändringarna är i och för sig anmärkningsvärda, ty visserligen har åtskilliga inre strider och åtskilliga kursomläggningar förekommit, men meningsbrytningarna har inte utspelats på det författningspolitiska planet. Enligt Stalins förklaring är konstitutionen inte att betrakta som ett program, vilket ännu

¹⁸ Citat från »Revolutionen och staten», a. a. band VII, s. 82—83.

¹⁹ J. Towster, a. a., s. 375.

inte genomförts men måste förverkligas, utan konstitutionen måste tala om »vad som nu är, redan nu har uppnåtts och erövrats» (s. 87). Meningen torde närmast vara, att konstitutionen skall avspegla de faktiska förhållandena. Den är emellertid en dålig spegel bland annat därigenom, att de faktiska förhållandena ändras före konstitutionen. Visserligen säges Stalinkonstitutionen vara »den sovjetryska socialistiska lagens fundamentala källa» (s. 77) och visserligen är det föreskrivet att den endast kan ändras genom beslut med tvåtredjedels majoritet i vardera kamrarna — majoritetsregeln som sådan spelar ju ingen roll eftersom alla beslut fattas enhälligt —, men i praktiken utfärdas gång efter annan bestämmelser, som står i direkt strid mot konstitutionen och vilka först i efterhand konfirmeras genom en författningsändring. Som enda exempel må nämnas, att stadgandet i 1936 års författning om sju timmars arbetsdag under många år var upphävt, innan en författningsändring om åtta timmars arbetsdag antogs. Faktiskt torde det inte kunna anföras ett enda fall, då man av hänsyn till författningen uppskjutit någon åtgärd som ansetts önskvärd. Överhuvud taget är det svårt att säga vad som skall avses med uttrycket gällande rätt i Sovjet. Att stora delar av konstitutionen inte gäller i någon annan mening än att den ingår i en icke upphävd författningsurkund torde vara uppenbart. Men även beträffande övrig lagstiftning är frågan svårlost. Av rent praktiska skäl måste naturligtvis en rad rättsregler ganska generellt tillämpas, men dels synes dessa regler kunna ändras på ett formlöst sätt, dels torde man få antaga att vissa personer och organisationer står över rättsreglerna. En strävan att åstadkomma bättre översikt och enhetlighet har framträtt under senare tid genom att stora lagkommissioner tillsatts för att systematisera och sammanfatta sovjeträtten på olika områden.²⁰

I sin redogörelse för *sovjetstatens sociala grundval* erinrar Vyshinsky om att enligt konstitutionens första paragraf USSR definieras som arbetarnas och böndernas stat. Under det förberedande författningsarbetet skall förslag ha framställts om att även de intellektuella borde omnämnas på denna plats, men förslagen avvisades under framhållande av att de intellektuella inte utgjorde någon särskild klass.²¹ Sovjetsamhället består enligt teorin av två klasser, arbetare och bönder, samt av ett »stratum», de intellek-

²⁰ Se redaktionell artikel i SGP nr 2 1947.

²¹ Anna Louise Strong, *The new Soviet Constitution*, New York 1937, s. 121.

tuella (s. 139). I författningens andra paragraf talas om »det arbetande folkets deputerade» och i den följande om »det arbetande folket i stad och på land»; Stalin har också använt beteckningen »den nya, arbetande intelligentian» (s. 139). Sovjetsamhället skall inte längre innehålla »antagonistiska, fientliga klasser ... det är fritt från klasskonflikter och visar bilden av ett vänskapsfullt samarbete mellan arbetare, bönder och intellektuella». Anledningen till att man fortfarande gör en skillnad mellan arbetare och bönder skall enligt en förklaring av Molotov vara att arbetarna är sysselsatta i de »alltigenom socialistiska» företagen — statens egendom —, medan bönderna är knutna till blott »socialistiska» företag — egendom, som tillhör enskilda kollektivjordbruk eller kooperativa organisationer. Uttrycket »proletariat» skall inte längre vara tillämpligt på Sovjets arbetarklass, eftersom exploateringen upphört.²² I framtiden kommer de ännu återstående skillnaderna mellan klasserna att försvinna och arbetarklass och bönder skall bli arbetare i »ett enda kommunistiskt samhälle» (s. 140).

Av de anförda författningsparagraferna synes framgå att bönderna nu skulle ställas i paritet med arbetarna. Fortfarande brukar man dock förklara, att arbetarklassen genom sin historiska uppgift spelar »en ledande roll» (s. 158). Den mest påtagliga förändringen i den officiella bedömningen gäller de intellektuella. Under det att de tidigare betraktats med misstro, sägs det nu (Stalin) att »vår nya intelligentia fordrar en ny teori, en teori som lär nödvändigheten av en hjärtlig inställning till den, aktning och respekt för den».²³ Rörande socialgruppernas faktiska storleksordning må nämnas, att arbetarna med familjer år 1913 skall ha utgjort 16,7 %, år 1928 17,3 % och 1932 32,2 % av hela befolkningen, medan motsvarande siffror för jordbrukarna skulle vara 77,4, 75,8 och 46,4 %. Den ojämförligt snabbaste tillväxten noteras för den återstående gruppen av yrkesverksamma, de intellektuella och deras familjer. De utgjorde 1939 drygt hälften så många som arbetarna, d. v. s. omkring 30 millioner eller 17,5 % av befolkningen, vilket innebär en ökning av 6—7 gånger i jämförelse med den förrevolutionära tiden.²⁴

Man kan inte påstå, att marxismens skapare efterlämnade något entydigt bestämt klassbegrepp. Ofta talades endast om två klasser

²² Se för detta och föregående citat J. Towster, a. a. s. 43, 45.

²³ Ibid., s. 44.

²⁴ Ibid., s. 315, 325.

i det modärna samhället, bourgeoisie och proletariat, i »Kapitalet» förekommer en tre-klassuppdelning och i vissa speciella studier räknar Marx med ännu fler klasser. I den kommunistiska litteraturen har i mer allmänna sammanhang det traditionella tvåklass-systemet dominerat, även om man särskilt vid behandlingen av den för Ryssland så väsentliga bondefrågan förutsatt existensen av ytterligare klasser. Det grundläggande tvåklass-schemat kommer man fram till genom att låta klasstrukturen enbart bestämmas genom de olika socialgruppernas ställning till produktionsmedlen, deras innehav resp. icke-innehav av produktionsmedlen, deras ställning som exploaterande och exploaterade, oberoende av vilka slags produktionsmedel det är fråga om.²⁵ Tydligt är, att då man numerat talar om arbetarna och bönderna i Sovjet såsom två klasser, har man övergivit den ursprungliga klassdefinitionen. Exploateringen sägs vara upphävd, och skillnaden mellan de statsägda fabrikena och de kollektivägda kolhoserna är härvid utan relevans. Kolhoserna såsom »en fri association av producenter» kan inte betecknas som representerande en lägre utan tvärtom den högsta formen av kommunism. I realiteten har man närmast sig en klassuppdelning efter verksamhets- eller yrkeslinjer. Men i så fall synes det naturligare att även räkna de intellektuellt arbetande som en särskild klass, och framförallt blir det fullständigt obegripligt, hur klasserna under dylika förhållanden någonsin skall kunna försvinna. Vilket sätt man än väljer för att definiera marxismens klassbegrepp är det tydligt, att bilden av en stat bestående av två vänskapligt samarbetande klasser ej låter sig förena därmed. »Staten uppkommer då, där och i den mån som klassmotsättningarna objektivt sett icke kan försonas. Och omvänt: statens existens bevisar, att klassmotsättningarna är oförsonliga».²⁶ Man kan också ställa frågan, varför sovjetregimen överhuvudtaget fortfar med talet om olika klasser, sedan den klassmässiga exploateringen uttryckligen avskaffats. Den sannolika förklaringen torde vara, att existensen av klasser behövs som en motivering för att kommunismen ännu inte förverkligats. Det klasslösa samhället är det kommunistiska samhället. Härigenom har man emellertid tvingats överge marxismens klassbegrepp.

²⁵ Se exempelvis N. Bucharin, »Den materialistiska historieuppfattningen», Sthlm 1923, s. 480 ff. och Lenin, a. a. band IX, s. 432.

²⁶ Lenin, ur »Revolutionen och staten», a. a. band VII, s. 8.

Enligt författningen är USSR en *förbundsstat*, bildad genom frivillig förening av de olika socialistiska sovjetrepublikerna. De enskilda republikernas suveränitet anges främst bestå i att de har en egen konstitution, att territoriet ej kan ändras utan vederbörande republiks samtycke samt att de äger rätt att utträda ur unionen. Mot borgerliga förbundsstater, exempelvis U. S. A., anføres att där är varje slags autonomi för delstaterna »illusorisk» (s. 241). I Sovjet är däremot delstaterna på en gång självständiga och intimt samarbetande. Exploaterings avskaffande och arbetarklassens maktställning säges ha möjliggjort detta, d. v. s. eftersom arbetarklassen tänkes ha en enda vilja finnes ingen plats för några motsättningar. Under de överläggningar, som föregick konstitutionens utformning, skall ett förslag ha framförts om att de enskilda sovjetrepublikernas rätt till utträde borde borttagas. Förslaget tillbakavisades av Stalin med orden att ett uteslutande av denna rätt skulle förstöra Sovjetunionens »frivilliga karaktär» (s. 255). »Naturligtvis», tillägger Vyshinsky omedelbart »har vi inte en enda republik som skulle vilja utträda». Förutom unionsrepublikerna särskiljes även autonoma republiker, autonoma områden och nationella distrikt.

Författningsbestämmelser om rätten till fritt utträde står som en erinran om de principer kommunismen från början proklamerade. Lenin yttrade exempelvis i ett tal 1917 angående nationalitetsfrågan: »Om Finland, om Polen, om Ukraina lämnar Ryssland, är det ingenting ont i det». Var och en som påstår motsatsen »är en chauvinist. Det vore vansinne att fortsätta tsar Nicholais politik. Norge separerade från Sverige . . .».²⁷ Man kan härmed jämföra ett uttalande av Stalin från 1923 om att det finns tillfällen, då nationernas självbestämmanderätt kommer i konflikt med arbetarklassens rätt. Vid sådana tillfällen »måste det öppet förklaras, att självbestämmanderätten icke kan och icke får tjäna som ett hinder mot att realisera arbetarklassens rätt till sin egen diktatur».²⁸ Även hos Vyshinsky skymtar något av den utveckling mot en allomfattande centralmakt, som Sovjet undergått. Han framhåller sålunda bland annat, att Trotsky på sina kapitalistiska uppdragsgivares önskan förgäves sökte propagera mot centraliseringstendenserna och för ett lösare statsförbund. Liksom i det gamla Tyskland intar ju i Sovjet en delstat, RSFSR, en helt dominerande plats, år 1939 omfattade den 78 % av territoriet och 64 % av den totala befolkningen. Enligt

²⁷ A. a. band V, s. 310, jfr beträffande Ukraina också band IV, s. 268.

²⁸ Citerat efter J. Towster, a. a. s. 61.

Vyshinsky skall även vid territoriell förändring berörande en autonom republik dennas medgivande inhämtas. I samband med det sista kriget har emellertid på grund av samarbete med tyskarna ett par autonoma republiker sedermera upplösts. »För sådana brottsliga strävanden får det inte finnas någon nationell frihet, någon nationell statlig organisation».²⁹

I redogörelsen för *Sovjets högsta statsorgan* framhålles till en början, att kapitalisterna genom olika tvivelaktiga metoder, exempelvis fullmaktslagstiftning, satt den av dem proklamerade makt-delningsläran ur spel till förmån för en dominerande exekutiv-makt. Härefter meddelas, något oförmodat med tanke på det föregående, att kommunismen alltid förkastat makt-delningstanken; den enda i alla instanser bestämmande auktoriteten skall vara det arbetande folket. Som en introduktion till det nya ryska tvåkammarsystemet anföres Stalins föga korrekta beskrivning av motsvarande institution i de kapitalistiska länderna. Båda husen anses där, ytt-rade han, ha formellt samma befogenheter, men i själva verket förekommer det inte sällan att överhuset har mer vidsträckta rättigheter, och vidare är det regel att denna kammare är odemokratiskt organiserad, varvid det inte är ovanligt, att dess medlemmar utses ovanifrån (s. 328). Som exempel på det sistnämnda anför Vyshinsky det engelska överhuset, med detaljerade uppgifter om dess sammansättning, dock givetvis utan att säga något om dess befogenheter. Vad högsta sovjets två avdelningar beträffar, framhålles bland annat att valbestämmelserna för nationalsovjeten är sådana, att medan exempelvis RSFSR får 25 deputerade, får även det minsta nationella distrikt, kanske med 6000 invånare, 1 deputerad. Det amerikanska eller schweiziska systemet sägs däremot inte taga hänsyn till de nationella intressena.

Konstitutionen föreskriver, att den *lagstiftande makten* ensamt tillkommer högsta sovjet. Ett yrkande om att högsta sovjets presidium skulle få rätt att utfärda provisoriska lagar underkändes av Stalin, med hänvisning till att det var nödvändigt att göra slut på den situation där en hel rad organ innehade lagstiftningsbefogenhet samt att yrkandet stred mot den viktiga principen om legal stabilitet (s. 332). Högsta sovjets presidium, i praktiken vanligen dess sekretariat, har däremot rätt att tolka lagar och att utfärda förordningar. De författningar, som utfärdas av folkkommissariernas råd (ministerrådet), har en annan beteckning, nämligen befallningar och

²⁹ I. Trainin, uppsats om den flernationella sovjetstaten, SGP 1947 nr 10.

2 — *Statsvetenskaplig tidskrift* 1950. N. F.

reglementen. Av konstitutionens ordalag skulle alltså framgå att en bestämd kompetensfördelning förelåg. Vyshinsky nämner också att man även i kapitalistiska länder brukar hävda att förordningar ej får strida mot lagar men att detta är någonting som där gäller »endast i teorin». Nu förhåller det sig i själva verket så, att högsta sovjets insatser på lagstiftningens område, även rent formellt sett, är ytterst obetydliga. Nya rättsregler utfärdas regelbundet i form av förordningar och reglementen, varvid de förstnämnda långt i efterhand och utan varje diskussion brukar godkännas av högsta sovjet.³⁰ Att många av dessa förordningar ur vanlig rättssynpunkt måste betecknas som lagbrytande står utom varje tvivel. Rätten att tolka lagar tillhör enbart högsta sovjets presidium och inte, såsom enligt den föregående konstitutionen, högsta domstolen. I teorin synes man inte vara beredd att överhuvud taget tillerkänna domstolarna någon som helst särskild tolkningsrätt och inte heller rätt att taga hänsyn till prejudikat,³¹ men faktiskt är naturligtvis läget med nödvändighet ett annat.³² Det principiella förnekandet av varje maktdelningslära står uppenbarligen i strid med konstitutionens innehåll. En konstitution utan maktdelning är ju för övrigt en meningslöshet. I praktiken föreligger dock knappast någon bestämt fixerad maktdelning, vilket är detsamma som att säga att Sovjet inte är en konstitutionell stat.

I de kapitalistiska staterna härskar, säger Vyshinsky, en *byråkrati* helt skild från folket. Han anför Marx' ord om »denna fruktansvärda parasitorganism, som spinner sitt nät över hela det franska samhällets kropp och täpper till alla dess porer» (s. 366). Den borgerliga administrationen karakteriseras av »godtycke, vrånghet och laglöshet» (s. 269). En brittisk kabinetsmedlem är parlamentets herre och parlamentet är knappast något mer än »en registreringsmaskin för de order som utgår från regeringens militärdiktatur» (s. 373). Mot denna bakgrund tecknas den alltigenom folkliga sovjetryska administrationen, i vars spets står folkkommissariernas råd, sedan 1946 ministerrådet. Rent faktiskt torde det förhålla sig så, att detta råd är den mest aktiva instansen i sovjetstaten, om hänsyn toges till antalet utfärdade viktiga föreskrifter av olika slag. Inom

³⁰ Se J. Towster, a. a., s. 260 f.

³¹ Jfr bok av S. Strogovitsh och M. Golunsky, *Teoria prava i gosudarstva*, Moskva 1940.

³² Ett exempel på rättspraxis t. o. m. i direkt strid mot nyutfärdad lag lämnas på s. 31.

de enskilda folkkommissariaten, departementen, har man sedan länge enligt officiella förklaringar sagt sig vilja genomföra principen om enmansstyre; den år 1934 avskaffade kollëgalprincipen har emellertid återinförts fyra år senare. Vidare syns det i allt högre grad ha blivit regel att betydelsefullare avgöranden underställs hela rådet. Ordförande i rådet har i tur och ordning varit Lenin, Rykov, Molotov och Stalin. Antalet folkkommissariat, departement, var 10 år 1924, 18 år 1936 samt 59 år 1947, av vilka 50 sysslade med ekonomiska frågor, 6 med administrativt politiska och 3 med socialt kulturella frågor. År 1948 var antalet departement 54. Även i unionsrepublikerna har den departementala organisationen vuxit: 11 år 1924, 14 år 1936 och 28 år 1948. Av dessa 28 departement är endast 5 lokala eller republikanska, medan 23 är unionsrepublikanska d. v. s. underställda vederbörande departement i Moskva.³³ — På knappast någon punkt framträder utopismen i den tidigare kommunismen så starkt som i föreställningarna om den framtida statliga administrationen. Under socialismen skulle alla taga del i styrelsen i tur och ordning och snart skulle alla bli vana vid att ingen styrde, skrev Lenin. Statistik och kontroll vore det enda som behövdes, och dessa uppgifter hade redan blivit så förenklade, reducerats till »utomordentligt enkla kontroll- och anteckningsoperationer samt lämnande av kvitton, vilket var och en som kan läsa och skriva och känner till de fyra räknesätten kan utföra».³⁴

Från den jämförelsevis utförliga och innehållsrika framställning som lämnas om den *lokala förvaltningen* skall här endast anföras ett par punkter. Vanligen består den lokala organisationen av tre trappsteg, by- eller stadssovjet, distriktssövjet och territoriell eller nationell sovjet. De olika sovjeterna betraktas som juridiska personer, och till deras förvaltning överlämnas skilda slag av statsegendom. För övrigt anses all deras egendom vara statlig, vilket sammanhänger med att man i princip inte gör någon skillnad mellan statlig och kommunal förvaltning. Något exklusivt område för lokal självstyrelse finns alltså inte, utan överallt råder vad man kallat för den demokratiska centralismens princip, som skall innebära en dubbel ansvarighet, både uppåt och nedåt. De lägre instansernas beslut underställs de högres prövning. Den demokratiska centralismens idé är och har varit något av det mest karakteristiska för hela den kommunistiska åskådningen. Redan i samband med

³³ Uppgifterna hämtade från en bok omnämnd i not 17, s. 391 f.

³⁴ Ur »Revolutionen och staten», a. a. band VII, ss. 92 f., 108.

den ryska partisplitringen i början av 1900-talet gjorde Lenin ett klagörande uttalande i denna fråga. »Byråkrati kontra demokrati är», yttrade han, »detsamma som centralism kontra autonomism, d. v. s. den revolutionära politiska demokratins princip i motsats till de socialdemokratiska opportunisternas organisationsprincip. Den sistnämnda vill gå fram från botten och uppåt, och därför varhelst det är möjligt och i den utsträckning det är möjligt understöder den autonomism och 'demokrati' . . . Den förra framgår från toppen och förordar en utvidgning av centralinstansens rättigheter och makt i förhållande till underavdelningarna.»³⁵

Angående Sovjets *domstolar* säger Vyshinsky bland annat, att deras främsta uppgift är att försvara den socialistiska staten mot alla angrepp. För första gången i mänsklighetens historia hade här skapats domstolar, som inte fungerade som instrument för att förtrycka den överväldigande majoriteten av befolkningen utan som vore verkliga domstolar. Alla domstolar, från den högsta till den lägsta, är vanligen organiserade som en tremannanämnd bestående av en yrkesdomare och två lekmanabisittare; i vissa fall förekommer dock enbart yrkesdomare. Domarna utses genom val på förslag av yrkesföreningar, partiorganisationer och andra sammanlutningar. Åklagarväsendet är helt centraliserat under USSR:s allmänna åklagare. Särskilt bör observeras, att denne enligt författningen har den högsta översynen över att folkkommissariaten (departementen) och alla dem underställda institutioner liksom enskilda tjänstemän och medborgare noggrant iakttagit lagarna. Tvister mellan olika statliga myndigheter eller företag rörande ingångna avtal handlägges inte av domstolar utan av speciella skiljenämnder.³⁶ Man har diskuterat frågan huruvida dessa nämnder borde anses som förvaltningsorgan, med rätt att ge ekonomiska direktiv, eller som ett slags domstolar med uteslutande rätt att avgöra föreliggande tvistefråga. De vanliga domstolarnas självständighet gentemot andra myndigheter har fått ett visst uttryck i en lag från 1937, enligt vilken myndigheterna vid försummad skattebetalning inte såsom tidigare direkt kan lägga beslag på vederbörande persons tillgångar utan måste hänvända sig till domstol; det lär ha hänt att domstolarna i vissa fall underkänt myndigheternas krav.³⁷ I en för ett par år sedan publicerad artikel om Sovjets rätts-

³⁵ A. a. band II, s. 447 f.

³⁶ Se artikel om de statliga skiljedomstolarnas rättsliga natur av V. N. Mosheiko i SGP 1947, nr 6.

³⁷ Se artikel om det administrativa ansvaret av B. R. Levin i SGP 1947, nr 6.

väsande har ordföranden i högsta domstolen även fällt vissa anmärkningsvärda, kritiska omdömen.³⁸ Åklagarnas liksom domstolarnas undersökningar av de olika rättsfallen vore ofta otillfredsställande och »kvalitativt dåliga» och de avkunnade domarna inte sällan »oriktiga». Särskilt skulle man vid förberedande undersökningar ofta sökt underlätta arbetet genom att framtvinga bekännelser, varvid de anklagade bearbetades med alltför många förhör. Den offentliga kontrollen över folkdomstolarna vore också alltför svag; sedan 1939 publicerades inte längre någon redogörelse för deras verksamhet. Avslutningsvis framhölls, att det rådde stora brister i utbildningen »av en juridiskt skolad kader av domare och advokater». — Att anmärkningen mot framtvingade bekännelser inte avser de politiska processerna, torde man kunna utgå från som givet. Möjligen förhåller det sig så, att de där begagnade metoderna även påverkat handläggningen av vanliga mål och att detta skulle anses mindre önskvärt.

I kapitlet om sovjetmedborgarens *konstitutionella rättigheter* och skyldigheter upprullas ånyo hela spelet med de begrepp, som övertagits från marxismen och som också utgör det väsentliga i det man bevarat från marxismen. Glidning i resonemangen och motsägelser möter här på varje punkt. I Sovjet sägs sålunda stundom härska proletarietets diktatur, stundom en demokratisk socialism. De båda uttrycken används omväxlande av Vyshinsky liksom av andra författare. Man utgår då från att alla stater är diktaturer och att demokratin endast är en form för diktatur. Någon grundläggande skillnad mellan diktatoriska och demokratiska stater skall alltså inte finnas enligt denna tankegång, vilken anknyter till den äldre marxistiska föreställningen om alla stater såsom organ för klassmässigt förtryck. Men man fasthåller icke härvid. För fascismen sägs »avskaffandet av alla fundamentala medborgerliga rättigheter och all borgerlig-demokratisk frihet» (s. 551) vara typiskt. Och i Sovjet har för första gången i historien »människans fullständiga frihet och lycka garanterats» (s. 539). Här blir den förut förnekade skillnaden mellan olika stater oerhört betydelsefull.

Såsom förut framhållits skall numera enligt Vyshinskys förklaringar den politiskt härskande viljan i Sovjet sammanfalla med hela befolkningens. Därför behövs inte heller mer än ett enda parti,

³⁸ I. T. Goljakov i SGP 1947, nr 10.

det kommunistiska. »Flera partier och, i anslutning därtill, frihet för flera partier, kan existera endast i ett samhälle där det finns antagonistiska klasser» (s. 627). Samtidigt hävdas att utan detta parti »skulle varken den proletära kampens enhetlighet eller ledningen av de proletära massorna ... vara möjlig» (s. 626). Vid denna identifiering av kommunisterna — »dropparna i folkets ocean» — med hela folket brukar man använda det slags kedjeresonemang som kanske enklast kan exemplifieras genom några ord ur ett tal av Lenin, hållet vid den elfte partikongressen: »Staten är arbetarna, den är den avancerade delen av arbetarna, den är förtruppen, den är vi själva».³⁹ Om man till detta lägger ett annat Leninuttalande, enligt vilket en ovedersäglig historisk erfarenhet visat, »att enskilda personers diktatur i revolutionsrörelsernas historia mycket ofta varit talesmannen, bäraren och ledaren för den revolutionära klassens diktatur»,⁴⁰ kan den sista länken i kedjan tillfogas och staten blir detsamma som en person, diktatorn. Då nu också de antagonistiska klasserna försvunnit, kan en person förkroppsliga inte bara viljan hos en klass utan hos hela folket.

Enligt denna framställning skulle alltså en fullständig överensstämmelse i åsikter och intentioner råda inom sovjetfolket; överensstämmelsen blir inte alldeles fullständig om man tänker sig att det återstår vissa rester från kapitalismens epok. »Det har aldrig funnits och det kan aldrig finnas en enda åtgärd från sovjetmyndigheternas sida som står i strid mot majoritetens intressen och vilja» (s. 171). I kontrast mot denna harmonilära står emellertid en kommunistisk våldslära. Reminiscenser däriifrån finns kvar hos Vyshinsky, som bland annat förklarar att så länge demokrati finns till, så länge kommer också våld i en eller annan form att finnas till (s. 163). En vida mer central ställning intog våldstanken i den tidigare kommunistiska förkunnelsen. Diktatur betyder, yttrade Lenin, »obegränsad makt, grundad på styrka och icke på lag»⁴¹ ... »Och vad är proletariats diktatur? Det är krig, mycket mer grymt, mycket mer långvarigt och mycket mer hårt än något krig har varit.»⁴² Trotsky, som skrivit en hel bok till terrorns försvar, säger bland annat: »Den som principiellt utdömer terrorn ... han måste avstå från arbetarklassens politiska välde och från dess revolutionära dikta-

³⁹ A. a. band IX, s. 339, och för det föregående citatet s. 351.

⁴⁰ Citerat efter Kelsen, a. a., s. 172.

⁴¹ A. a. band VII, s. 241.

⁴² A. a. band IX, s. 291 f.

tur».⁴³ Regimens stabilisering har medfört att våldsmomentet i ideologin trängts i bakgrunden, ehuru det fortfarande bibehållits så att säga i reserv för regimen's fiender.

Vad de speciella friheterna beträffar framhåller Vyshinsky, att ingen stat kan kallas demokratisk, som icke tillförsäkrar sina medborgare yttrande-, press-, mötes-, församlings- och demonstrationsfrihet. I olikhet mot de borgerliga länderna är dessa friheter verkligen realiserade i USSR. De gäller för alla under det enda villkoret att de används i det arbetande folkets intresse och för att främja socialismen. Detta sätt att skildra Sovjet som den egentliga demokratin i jämförelse med andra stater är i och för sig inget nytt. Redan Lenin förklarade, att »sovjetväldet är en million gånger mer demokratiskt än den mest demokratiska borgerliga republik» (s. 665). Vanligen torde man dock ha avsett, att det härvid var fråga om en demokrati i något slags djupare mening. Det franka påståendet, att de hävdvunna demokratiska friheterna gäller i Sovjet, är någonting utmärkande för Stalinkonstitutionens aera. Hos de äldre kommunisterna finns för övrigt åtskilliga uttalanden, som visar att man då ännu, åtminstone vid vissa tillfällen, kunde uttrycka sig på ett för alla begripligt sätt och utan att helt avskära förbindelsen mellan ord och realiteter. I samband med revolutionsrörelsen 1905 skrev Lenin: »Församlingsfrihet, förenings- och pressfrihet har erövrats».⁴⁴ Några år senare talade han om England och Amerika, »där det är fullständig politisk frihet», och ännu 1921 förklarade han å det kommunistiska partiets vägnar och med hänsyn till den närmaste framtiden: »Vi lovar inte någon frihet, inte heller någon demokrati».⁴⁵ Trotsky hade året förut ställt i utsikt att, när de omedelbara svårigheterna övervunnits, skulle man kanske även »kunna medge mensjevikerna att utge tidningar».⁴⁶

Dylika förklaringar är helt främmande för den nya vokabulären. I alla avseenden sägs i Sovjet råda den mest fullständiga och oinskränkta demokrati. Som exempel kan anföras Vyshinskys redogörelse för valsystemet. »Endast i USSR finns det allmän rösträtt, en verklig rätt för alla USSR:s medborgare att välja viss styrelse» (s. 665). De borgerliga demokratierna kännetecknas däremot av att kapitalisterna genom olika slags manipulationer förvanskar valresul-

⁴³ A. a., s. 30 f.

⁴⁴ A. a. band III, s. 456. Jfr motsatt bedömning hos Vyshinsky, s. 613.

⁴⁵ A. a. band IV, s. 302 och band IX, s. 242.

⁴⁶ A. a., s. 245.

taten; på ett ställe sägs till och med att enligt en amerikansk professor skall endast fem procent av medborgarna i hans land rösta fritt på grund av den terror som utövas vid valen. I de fascistiska diktaturerna är valen endast »en tom ceremoni; 'representanterna' utses faktiskt av fascisterna efter deras gottfinnande» (s. 665). Man tycker, att den ryska läsaren här borde få vissa associationer till mer närliggande förhållanden. Med största allvar utlägges, hur i Sovjet en allmän, lika, direkt och hemlig rösträtt tillämpas vid alla val. Något val i ordets egentliga betydelse, d. v. s. en möjlighet att välja mellan olika personer eller riktningar, är ju redan av det skälet uteslutet att det alltid bara uppställs en kandidat till varje post.

Om sovjetmedborgarnas *sociala rättigheter* skriver Vyshinsky att »USSR är det enda land i världen, där alla arbetare och tjänstemän erhåller socialförsäkring av statsmedel» (s. 575). De närmare uppgifterna om den borgerliga sociallagstiftningen avser uteslutande 1800-talet; endast från tsar-Ryssland hämtas exempel från senare tid. Belysande är det anförda Stalincitatet om hur arbetarna i de borgerliga länderna bor i slumkvarter, »en samling mörka och fuktiga bostäder, vanligen i källarvåningen och delvis förstörda, där de som ingenting har brukar ta sin tillflykt, trängas i smutsen och förbanna sitt öde» (s. 483). Högre utbildning i alla slag av läroanstalter sägs stå öppen för varje sovjetmedborgare, varvid bland annat hänvisas till att även den högre undervisningen är avgiftsfri. Som bekant är numera denna undervisning avgiftsbelagd.⁴⁷ Beträffande lönerna i Sovjet erinras om att år 1922 infördes en enda löneskala omfattande 17 klasser. Fackföreningarnas »småborgerliga tolkning av den socialistiska jämlikheten» (s. 568) nödvändiggjorde emellertid Stalins lönereform 1931. Det nuvarande avlöningssystemet innebär enligt konstitutionen, att lönen står i proportion till det utförda arbetets kvantitet och kvalitet. Varje kritik mot de rådande, extremt stora löneskillnaderna framställs som löjlig och grundfalsk. »Dessa jämlikhetsmakeriets reaktionära fordringar uppställde trotskister, sinovjetister och deras högerallierade i strid mot leninismen».⁴⁸ Och dock var det just Lenin som en gång skrivit att hela folkhushållet skall organiseras så att »alla tekniker, uppsyningsmän och bokhållare, liksom alla ämbetsmän överhuvud ej

⁴⁷ Jfr redaktionell artikel i SGP 1947, nr 2.

⁴⁸ A. E. Pasternak i uppsats om den sovjetryska arbetsrätten under trettio år, SGP 1947, nr 10.

erhåller högre gage än 'en arbetarlön', under det beväpnade proletariats ledning och kontroll — det är vårt närmaste mål». Det är brukligt, yttrade han också i polemik mot vissa marxister, »att icke tala därom liksom om en överlevd 'naivitet', ungefär som de kristna, när deras religion erhållit ställning av statsreligion, 'glömde' den ursprungliga kristendomens 'naiviteter' med deras demokratiskt revolutionära anda».⁴⁹

Den tidiga ryska kommunismen predikade revolution, proletariats diktatur, våldsamt undertryckande av oppositionen och därmed också avskaffande av de demokratiska friheterna. På det politiska området ville man genomföra en diktatur i egentlig mening, på det sociala området skulle man omedelbart börja realisera jämlikhetskravet. Den politiska diktaturen ansågs nödvändig under den jämförelsevis korta övergångsperioden före det fria, harmoniska framtidssamhället, byggt på principen: av envar efter hans förmåga, åt envar efter hans behov. Den fasta förvisningen om den omätliga lycka revolutionen till slut skulle skänka folket kunde för den enskilde kommunisten tjäna som en sköld mot anklagelserna för hårdhet och förtryck. Inför fanatikernas tro på sin mission, inför den av inga tvivel grumlade vetenskapen om att sitta inne med sanningen, tedde sig alla hänsyn överflödiga. »Frihet är ett stort ord», skrev en gång den unge Lenin, men »de som verkligen är övertygade om att ha fört vetenskapen framåt fordrar, inte frihet för de nya åsikterna att existera jämsides med de gamla, utan att de nya åsikterna sätts i de gamlas ställe».⁵⁰

Diktaturen som ett oundgängligt medel för att förverkliga ett samhällstillstånd utan varje slag av förtryck, det var den primära tanken i den kommunistiska ideologien. Med den utgångspunkten hade man egentligen icke något behov av att söka dölja eller förneka att det var en verklig diktatur, med våldsamt undertryckande av all opposition under oinskränkt ledning av en liten kommunistisk minoritet, man eftersträvade. Inför den starka demokratiska kritiken mot de kommunistiska metoderna blev det emellertid naturligt att framhäva, att även den kommunistiska diktaturen i grunden var demokratisk, eftersom dess syfte tänktes överensstämma med det alldeles övervägande folkflertalets intressen. Den var inte formellt demokratisk men den var demokratisk i en djupare mening. På samma sätt kunde man genom att lägga huvudvikten vid

⁴⁹ Ur »Revolutionen och staten», a. a. band VII, s. 71 och 48.

⁵⁰ A. a. band II, s. 33.

den sociala målsättningen skildra de borgerliga demokratierna som i grunden odemokratiska. Men detta kan närmast betraktas som ett sekundärt resonemang, ett slags försvarsposition, och det är betecknande att det förut anförda Lenincitatet om sovjetväldet som en million gånger mer demokratiskt än de borgerliga demokratierna hämtats ur ett bemötande av ett angrepp mot bolsjevikerna från Kautskys sida. Det väsentliga var nämligen, att man fasthöll vid föreställningen om att någon verklig frihet kunde det inte bli tal om förrän all statlig auktoritet och därmed också proletariats diktatur försvunnit: »så länge staten finns, finns ej frihet. När friheten kommer skall det ej längre finnas någon stat».⁵¹ Med en sådan åskådning måste en diskussion om vilken av de existerande staterna som var mest demokratisk te sig som skäligen meningslös.

Vad är det då som senare har hänt? Jo, helt enkelt att man i samband med den nya Stalinkonstitutionen beslutade sig för att förklara att en fullständig demokrati redan uppnåtts, att det ryska folket var fritt. Det var också därför det blev oundgängligt att revidera teorin om staten och dess avdöende. Såsom förut anförts finns det visserligen hos Vyshinsky kvar vissa spår av de äldre uppfattningarna, men detta är den nya huvudtankegången. Sovjetstaten framställs inte längre som en genom sin målsättning legitimerad diktatur utan som en demokrati i traditionell mening, bara med det tillägget att här för första gången de demokratiska idealen realiserats. Det nuvarande systemet skildras inte som ett medel för något annat; det är ett mål i sig själv och man känner ej mer något behov av ursäkter. I stället för drömmen om det framtida lyckoriket har trätt glorifierandet av det bestående.

Denna ideologiska omvandlingsprocess ägde rum samtidigt som i realiteten de sista resterna av demokrati inom det enda återstående reservatet för en begränsad åsiktsfrihet, det kommunistiska partiet, förintades genom de stora utrensningarna. På liknande sätt förkunnades socialismens totala förverkligande genom femårsplanerna under ackompanjemang av åtgärder med syfte att öka de sociala olikheterna. Med hänsyn till den faktiska utvecklingen i Sovjet och med tanke på de uttalanden, som gjorts från kommunistisk sida vid skilda tidpunkter, finns det knappast anledning att fästa någon vikt vid det stundom hörda påståendet, att det skulle föreligga två från grunden olika uppfattningar eller definitioner av begreppet demokrati, en västerländsk och en annan inom Sovjet och dess inflytelse-

⁵¹ Lenin, a. a., band VII, s. 232.

sfär. Den ursprungliga kommunistiska uppfattningen om demokratin skilde sig främst genom sin extremism från andra åskådningar: för att en verklig demokrati skulle kunna uppnås fordrades en fullständig jämlikhet och avskaffande av den statliga tvångsapparaten. De nuvarande makthavarna i Sovjet har steg för steg reviderat och medvetet förvanskat denna lära. De har härvid inte givit någon ny definition av demokratin utan endast uppfört en löslig och motsägelsefull propagandabyggnad kring den verkliga sovjetstaten, den mest totala diktatur historien känner.

* * *

Efter det sista världskrigets slut har den sovjetryska statsrätten och den juridiska vetenskapen överhuvud taget utsatts för åtskillig kritik inom det egna landet. Början gjordes med ett uttalande av det kommunistiska partiets centralkommitté i oktober 1946, varvid konstaterades att den juridiska bildningen stod på en otillfredsställande nivå. Det vetenskapliga arbetet på jurisprudentens område vore onöjaktigt, hette det, inom de flesta juridiska discipliner hade inga nya vetenskapliga verk publicerats och i läroböcker och tidskrifter framfördes felaktiga åsikter. På våren 1948 hölls i Moskva en konferens, i vilken samtliga ryska vetenskapsmän, verksamma inom stats- och den allmänna rättsteorins område, deltog. De självkritiska betraktelser åt vilka konferensen ägnades har sedan upprepats och vidareutvecklats i ett flertal tidskriftsuppsatser.⁵²

Innehållet i dessa uppsatser är på det hela taget ganska likartat och kan därför refereras i ett sammanhang. En av invändningarna gäller den sovjetryska rättsvetenskapens förment opolitiska karaktär. Den sägs ofta sakna en klar partipolitisk inriktning, den är ännu »separerad från klasskamp och politik» (III), avsondrad »från det kommunistiska partiets praktiska verksamhet och sovjetlivets dagliga fordringar» (II). Statsrättsteoretikerna beskylls till och med för det allvarliga felet att ha glömt bort Stalins insatser. I stället har juristerna hemfallit åt »objektivistiska betraktelser» (III), de har

⁵² För den följande framställningen har i första hand tre av dessa uppsatser utnyttjats: (I) M. A. Arzhanov, »Om de aktuella uppgifterna på stats- och rättsteoriens område», SGP 1948, nr 8, (II) V. M. Tshishikvadze, »Den sovjetryska rättslärans standard måste höjas», SGP 1948, nr 10, (III) A. K. Stalgevitch, »Om de stora bristerna i den sovjetryska juridiska litteraturen», SGP 1949, nr 1.

med orätt icke sällan bemödat sig att vara »akademiskt objektiva» (I). Detta framträder särskilt vid referaten av borgerliga vetenskapsmäns teorier. Sålunda har det förekommit, att en författare framställt Hegels och Kants filosofi såsom endast innehållande vissa reaktionära tendenser, medan den bort karakteriseras som helt reaktionär (III). De sovjetryska juristernas aktuella ideologiska uppgift är att beslutsamt bekämpa de engelska och amerikanska teorierna om staten och rätten och att avslöja den högersocialistiska politikens opportunism och förräderi (II). Den borgerliga formalismen och dogmatismen på rättsvetenskapens område utgör också »en jättestor fara för sovjeträtten» (II), som inte tillräckligt beaktats. Härvid hänvisas till Sjdanovs kampparoller mot formalismen i vetenskap, litteratur och konst. Hos sovjetjuristerna framträder ofta en »osund tendens till juridiska konstruktioner och formella logiska slutsatser» (I). Inte heller den juridiska undervisningen går fri från invändningar. Föreläsningarna sägs ofta vara torra och stå på en låg teoretisk nivå; i många fall dikterar professorer och docenter innehållet i sina föreläsningar för de studerande (II).

Bristande förståelse för den nya sovjetpatriotismen och dess krav utgör huvudtemat för en annan grupp av anmärkningar mot juristernas prestationer. Sovjetpatriotismen har ju sedan länge varit på frammarsch och kampanjen på denna front har, sedan de här anförda uppsatserna skrevs, ytterligare intensifierats genom de senaste parollerna om strid mot »kosmopolitismen». — »Skrapa på vissa kommunister och du skall finna storryska chauvinister», yttrade redan Lenin.⁵³ — Mot många rättsvetenskapliga arbeten anföres sålunda, att de inte i tillräcklig grad har belyst de åsikter, som framstående ryska filosofer och politiska tänkare givit uttryck åt. Tvärtom framställes ofta den ryska rättsvetenskapens utveckling som om de ledande idéerna endast övertagits från västeuropeiska vetenskapsmän (III). Det talas om en ännu framträdande »mycket skadlig pietet för utländska lärda» (I). Lika oriktigt är det att skildra sovjetstaten enbart som en epok i den ryska statens utveckling, då det här är fråga om en stat av alltigenom ny och högre typ. Överhuvud taget har man inte med tillräcklig kraft betonat den socialistiska statens och rättens många fördelar framför kapitalismens motsvarande institutioner (II). I den senast utkomna statsrättsliga läroboken har därför, i olikhet mot de äldre, införts ett

⁵³ A. a. band VIII, s. 336.

särskilt kapitel om statsrätten under den tsaristiska tiden, vari inte mindre än tjugotvå statsvetenskapsmän omnämns.⁵⁴

Att det inte alltid är så lätt att tillämpa de officiella direktiven för vetenskapligt författarskap visar emellertid följande fall. I en år 1947 utgiven lärobok i folkrätt har sålunda den nationellt ryska linjen drivits till sin spets.⁵⁵ Principdiskussionen domineras av ryska folkrättsexpertens uttalanden och den exemplifierade konkreta delen av framställningen bygger på uppgifter hämtade nästan helt från den ryska diplomatiska historien. Härvid anföres både personer och situationer inte bara från sovjettiden utan också från tsartiden. Ryssland skildras genomgående som den främsta förkämpen för en humanisering av de internationella relationerna, varvid även flera tsarers insatser lovordas, och det stora sovjetfolket sägs ha vidareutvecklat den ryska folkrättsvetenskapens bästa traditioner. Denna skrift har emellertid icke mottagits välvilligt. I en recension framhålls, att författaren inte har klargjort skillnaden mellan »godsägarnas och köpmännens ryska tsaristiska stat» och »det stora, hjältemodiga och av många lidanden prövade ryska folket».⁵⁶ Detta folk har visserligen frambragt många betydande och framstegsvänliga vetenskapsmän även under tsartiden, men de har inte varit tsarismens företrädare utan tvärtom ofta förföljts av den då härskande regimen. Den nämnda författaren säges ha missförstått och överdrivit den patriotiska linjen; i stället för sovjetpatriotism framträder ett otillåtligt förhållande av den tsaristiska absolutismen.

I en av de förut refererade uppsatserna förekommer följande sammanfattande omdöme: »Objektivismen, apolitismen, lovsångerna över allt utländskt, underlåtenheten att genomföra den leninistiska principen om vetenskapens partitagande och oförmågan att arbeta i hans anda — det är fel vilka framträder i många arbeten inom statsvetenskapens och jurisprudentens område» (I). Med tanke på att Stalin finns till hands, denne »vetenskapens väldige kolossalgestalt» (II), »vilken alltid som en klar stjärna belyser den sovjetryska vetenskapens väg» (III), anser man sig dock kunna hysa de bästa förhoppningar beträffande möjligheten att i framtiden övervinna dessa brister.

Den kritiska granskning, som sovjetrysk statsvetenskap varit utsatt för under de senaste åren, skiljer sig väsentligt från tidigare

⁵⁴ Se not 17.

⁵⁵ F. J. Koshevnikov, »Lärobok i internationell rätt», Moskva 1948.

⁵⁶ E. Korovin, recension i SGP 1949, nr 2. Jfr annan recension av S. Mamulija i samma tidskriftsnummer.

interna ideologiska uppgörelser. Då kunde man med visst fog tala om en strid mellan olika åsiktsriktningar, varvid till slut den ena åsiktsriktningen, ofta i direkt samband med den politiska maktkampens utveckling, utdömdes som felaktig och skadlig. Nu däremot föreligger såvitt man kan se inga medvetna meningsdivergenser, några »förrädare» här man inte funnit. Inom Vyshinskys nya skola av jurister synes alla vara lika redo att följa givna direktiv och att utplåna sin eventuella personliga särart. De misstag, som begåtts, förefaller huvudsakligen att bottna i att alla inte omedelbart kunnat rätt tolka de härskandes vanligen fåtaliga, kortfattade och auguriskt dunkla anvisningar, samt i att de utfärdade parollerna ändrats gång efter annan, varvid den som skrivit före förändringen alltid råkar i ett vanskligt läge. Det är också betecknande, att de framförda invändningarna ofta är så allmänt hållna att de synes sakna varje mer påtaglig innebörd. Sedan man under mer än trettio år övat sig i konsten att skriva ideologiska, inobjektiva framställningar, får man exempelvis nu veta att man underlåtit att förverkliga principen om vetenskapens partitagande! Adressaterna måste befina sig i samma situation som de kominternsektioner, vilka fram till trettioalets mitt årligen brukade erhålla en uppmaning att ännu mer skärpa den klasskamp, som enligt antagna teser oupphörligen hade hållit på att skärpas år ifrån år ända från kominterns bildande, då den redan befunnit sig omedelbart intill explosionspunkten.

Det finns ytterligare en sak att omnämna i detta sammanhang. När man läser de nyaste sovjetryska uttalandena i statsrättsliga ämnen, stöter man ständigt på en speciell fras, nämligen att Sovjetunionen nu befinner sig i *den andra fasen av sin utveckling*, i den period som skall förmedla övergången mellan det socialistiska och det kommunistiska samhället. Läsaren konfronteras oupphörligen med uttrycket »den andra fasen», det påpekas att detta faktum är av utomordentlig betydelse och statsvetenskapsmännen uppmanas att ägna den största uppmärksamhet häråt. Men sedan får man vanligen inte veta något mera, läsaren lämnas i ovisshet om vilka särskilda egenskaper som skall utmärka sovjetsamhället under denna övergångsperiod. (I förbigående må framhållas, att man ju från början endast räknade med två faser, den socialistiska och den kommunistiska, och att man alltså nu skjutit in en ny mellanperiod. Enligt en förklaring av Lenin skulle det kommunistiska samhället vara att vänta »om tio eller tjugo års tid»⁵⁷). Förklaringen

⁵⁷ A. a. band IX, s. 483.

till denna tystlåtenhet från skribenternas sida torde vara ganska enkel: man har från auktoritativt håll deklarerat, att den andra fasen nu har inträtt men underlåtit att tala om, vad man närmare menar med detta uttalande. Situationen är belysande för sovjetvetenskapsmännens dilemma.

I den litteratur författaren tagit del av har det endast i ett par fall givits en upplysning eller en antydning om vilka konkreta förhållanden man bör förbinda med talet om den andra fasen. Huruvida en riktig tolkning av begreppets innebörd lämnats är inte möjligt att kontrollera. Vederbörande har emellertid valt en i och för sig ganska rimlig metod, han har nämligen i detta sammanhang helt enkelt hänvisat till någon av de viktigaste åtgärderna på lagstiftningens område i Sovjet under senaste tid.⁵⁸ Den första av de särskilt nämnda åtgärderna är förordningen från maj 1947 om dödsstraffets avskaffande. På det hela taget kan den sägas passa väl in i bilden av en utveckling mot ett friare och lyckligare kommunistiskt samhälle, även om dödsstraffet för de vanliga folkdomstolarnas räkning avskaffats redan en gång förut, år 1919, och i senare lagar endast införts som ett provisorium,⁵⁹ och även om det fortfarande torde vara tvivelaktigt huruvida den nya bestämmelsen också gäller för militärens och hemliga polisens specialdomstolar.^{59a}

Skälen för att med sovjetsamhällets andra fas sammanställa de båda övriga utpekade lagstiftningsakterna, rörande förstärkt egendomsskydd och strängare ansvar för yppande av statshemligheter, är däremot svårare att förstå. Då de emellertid i och för sig är av betydande intresse och ger en upplysning om de faktiska utvecklingstendenserna i Sovjet, skall de här i korthet refereras. Stöld av statlig egendom skulle enligt en äldre förordning från 1932 i regel bestraffas med arkebusering.⁶⁰ Anmärkningsvärt nog skall emellertid domstolarna med tiden ha börjat underlåta att tillämpa denna bestämmelse och i stället följt RSFSR:s äldre kriminallag, enligt vilken maximistraffet för dylik förbrytelse var två års och vid försvårande omständigheter fem års frihetsförlust. Denna domstolspraxis har nu förklarats oriktig och en

⁵⁸ Uppsats av Stalgevitsh, se not 52, och V. M. Tshishikvadze om sovjetdomstolarnas roll i SGP 1949, nr 2.

⁵⁹ Jfr uppsats av A. Trainin om den socialistiska straffrättens grundprinciper i SGP 1947, nr 10.

^{59a} Sedan detta skrivits har högsta rådets presidium, såvitt bekant utan att någon motivering angivits, den 13 januari 1950 beslutat återinföra dödsstraffet.

⁶⁰ Jfr härvid och för det följande uppsats av I. T. Goljakov om förstärkning av skyddet för statlig, kooperativ och personlig egendom i SGP 1948, nr 1.

väsentlig straffskärpning genomförts i den nya förordningen från juni 1947. För stöld av statlig egendom är straffet nu 7—10 års och vid försvårande omständigheter 10—25 års arbetsläger. För stöld av kooperativ egendom (inklusive kolhosegömd) 5—8 resp. 8—20 års arbetsläger. De tidigare straffreglerna till skydd för privat egendom — för enkel stöld högst 6 månader, för inbrott 1 år och för rån 3 år — har betecknats som en »fullkomlig anomali». Nu bestraffas enkel stöld i detta fall med 5—6, vid försvårande omständigheter med 6—10 års arbetsläger. Motsvarande straffsatser för rån är 10—15 resp. 15—20 års arbetsläger.

Förordningen om ökat ansvar för yppande av statshemligheter utfärdades också i juni 1947.⁶¹ De ursprungliga jämförelsevis milda bestämmelserna hade under sista kriget skärpts därhän att för exempelvis tjänstemän kunde följa högst 5 års och för privatpersoner 3 års frihetsstraff såsom påföljd för dylikt brott. Den nya förordningen innebär både en ytterligare väsentlig skärpning av straffsatserna och en utvidgning av bestämmelsernas tillämpningsområde. Förordningen räknar med tre slag av brott: yppande av upplysningar, förlust av dokument och material samt överlämnande till utlandet av upplysningar etc., allt rörande statshemligheter. I fråga om det första slaget av brott är straffet för militärpersoner 10—12 års, för civila tjänstemän 8—10 års och för privatpersoner 5—10 års arbetsläger. I fråga om det andra slaget av brott är straffsatserna för militärpersoner 5—12 års, för civila tjänstemän 4—10 års arbetsläger samt i fråga om den sista brottskategorin 10—15 års arbetsläger för samtliga. Av största vikt är att observera att reglerna även gäller för rent oavsiktliga förbrytelser. När handlingssättet kan betecknas som landsförräderi eller spionage, tillämpas de vanliga föreskrifterna om »kontrarevolutionära brott». För förbrytelserns bedömande skall det heller inte spela någon roll om statshemligheten yppas för en främmande person, en släkting eller en arbetskollega. Såsom statshemligheter angavs tidigare endast militära och ekonomiska upplysningar; härtill har nu lagts uppfinningar och förbättringar av icke-militär art »på alla vetenskapens, teknikens och samhällsekonomin områden». Slutligen må tillfogas, att alla mål av ifrågavarande slag skall handläggas av militärdomstolar, vilket uttryckligen framhållits som en garanti för en särskild stränghet vid bedömningen. — Att dessa drakoniska lagstiftnings-

⁶¹ Jfr för det följande uppsats av B. Mensharin om ökat ansvar för yppande av statshemligheter i SGP 1948, nr 2.

åtgärder ger ett väsentligt bidrag till karakteristiken av sovjetstaten i dess nuvarande fas är otvivelaktigt, liksom att de markerar ett ytterligare steg bort från den västerländskt demokratiska statsformen. Däremot kan de omöjligen inpressas i bilden av det kommunistiska framtidssamhälle, där staten håller på att avdö och där »nödvändigheten att iakttaga de enkla, grundläggande reglerna för mänsklig sammanlevnad ytterst snart blir en vana».⁶²

Ehuru en rad enskilda arbeten av olika författare gjorts till föremål för kritiska kommentarer vid den pågående prövningen av de juridiska vetenskapsmännens verksamhet, har såvitt bekant Vyshinskys stora bok om Sovjets statsrätt aldrig underkastats någon granskning i detta sammanhang. Tydligt är dock, att flera av anmärkningarna med ungefär samma rätt skulle kunna riktas mot hans skrift. En fördömlig objektivism skulle kunna sägas ligga däri att så många borgerliga vetenskapsmäns åsikter refererats, visserligen kortfattat men i stor utsträckning genom ordagranna citat. Även Vyshinsky har gjort sig skyldig till »lovsånger» över tvivelaktiga utlänningar: Kant och Hegel omtalas som »auktoritativa och mäktiga tänkare» från den borgerliga världen (s. 8). Än värre är, att han knappast kan sägas ha ägnat tillbörlig uppmärksamhet åt äldre ryska statsrättsteoretiker och flerstädes framställt dem närmast såsom vissa västeuropeiska vetenskapsmäns lärjungar och eftersägare (t. ex. s. 431). Dessutom har han genomgående, skulle det kunna påstås, på ett överdrivet sätt framhållit den borgerliga demokratiens fördelar i jämförelse med fascismens totalitära statsform. Bortsett från vad som genom senare inträffade yttre händelser blivit inaktuellt och bortsett från de förändringar den allmänna teorin om sovjetstaten undergått, är det därför sannolikt att Vyshinskys bok nu även i åtskilliga andra avseenden framstår som föråldrad. Antagligen skulle framförallt en större koncentration på rent ryska förhållanden och särskilt på den sista Stalinska epoken framstå som önskvärd. Det är svårt att se, hur en sådan omläggning skulle kunna göras utan att den vetenskapliga apparaten, diskussionen av olika teorier, redogörelsen för skilda politiska system etc., väsentligt reducerades. Den yttersta, fundamentala svårigheten för modern sovjetrysk statsvetenskap skulle framträda än tydligare, nämligen helt enkelt det förhållandet, att Stalin sagt så litet om staten att det finns föga att skriva om, när man i stort sett måste hålla sig inom ramen för hans yttranden.

⁶² Lenin, ur »Revolutionen och staten», a. a. band VII, s. 94.

SAMBESKATTNINGSSAKKUNNIGAS FÖRSLAG

Av Professor C.-E. QUENSEL, Lund

Det med stort intresse motsedda betänkandet om sambeskattningen från den år 1946 tillsatta kommittén¹ har väl för flertalet förvärvsarbetande hustrur, och då särskilt för dem med minderåriga barn, visat sig vara en avsevärd besvikelse, då betänkandet innebär ett fasthållande vid sambeskattningen, ehuru med bibehållande av det för 1948 års inkomster provisoriskt tillämpade till tusen kronor maximerade 50 % avdraget. Enda egentliga ändringen är, att denna avdragsrätt föreslås utsträckt till den icke obetydliga grupp hustrur, som biträder maken i dennes arbete utan att åtnjuta synlig lön. Denna nyhet berör väl framför allt hustrur till lantbrukare, handlande, småföretagare m. fl. liknande grupper, vilka vid det provisoriska avdragets införande för inkomståret 1948 blevo uppenbart missgynnade.

Sambeskattningsproblemets aktualitet har vuxit allteftersom förvärvsarbete för hustrun blivit allt vanligare, varjämte den under kriget ökade progressiviteten i beskattningen, som efter kriget icke undergått någon sänkning, skärpt problemets ekonomiska sida. En väsentligt bidragande orsak till den allt livligare diskussionen härom torde även det ökade antalet kvinnor med högre utbildning vara. Antalet kvinnor med akademisk examen har stigit, många av dessa dragas med studieskulder och många av dessa äro gifta, och när dessa personer med långvarig, dyrbar utbildning vilja draga nytta av utbildningen (och avbetala sina studieskulder), få de erfara sambeskattningens kännbara belastning.

Det är svårt att från nuvarande yrkesstatistik eller inkomststatistik få exakta uppgifter om ökningen av antalet förvärvsarbetande hustrur under de sista årtiondena, och även i närvarande stund är en exakt uppgift om antalet icke lätt att erhålla.

¹ S.O.U. 1949: 47. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser rörande beskattningen av äkta makar.

Enligt 1936 års partiella folkräkning framgår graden av yrkesverksamhet i de bestående äktenskapen som följer.

Yrkesverksamhetens omfattning	Vigselår		
	1931—35	1926—29	1921—25
Hel yrkesverksamhet under hela äktenskapet	19 %	10 %	6 %
Hel yrkesverksamhet under väsentlig tid av äktenskapet eller partiell under hela äktenskapet	4 %	3 %	3 %
Mindre yrkesverksamhet	10 %	19 %	19 %
Ingen yrkesverksamhet	66 %	68 %	73 %

Man kan av dessa siffror konstatera, att åtminstone en tredjedel av de under de sista åren gifta haft förvärvsverksamhet i någon utsträckning och att siffrorna visa stigande tendens (ehuru detta icke avser den aktuella yrkesverksamheten vid folkräkningsögonblicket).

Antalet gifta förvärvsarbetande hustrur redovisas i folkräkningarnas yrkesstatistik, men eftersom olika principer tillämpats vid folkräkningarna, äro siffrorna icke kommensurabla. Under de senaste åren har utom allt tvivel en ökning ägt rum. Att yrkesstatistikens data över antalet husmödrar, d. v. s. gifta kvinnor, som syssla enbart med hemgöromål, äro osäkra, framstår klart vid en jämförelse med inkomststatistiken vid folkräkningarna.

Den årliga statistiken över inkomstfördelningen redovisar icke inkomsttagarnas fördelning efter kön och civilstånd och lämnar sålunda inga uppgifter om antalet gifta kvinnor med inkomst.² Tvärtom betraktas gifta makar alltid som en inkomsttagare eller en taxeringsenhet. Folkräkningarnas inkomststatistik lämnar i detta avseende utförligare uppgifter, och synnerligen utförliga sammanställningar ha publicerats av 1945 års folkräkning.³ Där gives sammanställningar över samboende äkta makar efter deras inkomstförhållanden i kombination med antal barn.

I 23 % av samtliga äktenskap ha båda makarna taxerat belopp. Siffran varierar med barnantal och sjunker med stigande barnantal från 27 % för barnlösa till 10 % eller lägre för makar med 4 eller flera barn.

Antalet hustrur med taxerat belopp stiger med mannens inkomst

² Jfr C.-E. Quensel, »En utvidgad inkomststatistik», Ekonomisk Tidskrift, 1948.

³ Folkräkningen ^{31/12} 1945 del III:3. Partiella undersökningar: behandlar delar av beskattningsförhållandena.

och är i inkomstlägen under 4.000 kr. 19 % och i inkomstlägena över 4.000 omkring 27 %.

Det bör framhållas, att dessa inkomstbelopp avse 1945 års inkomster och att inkomstnivån sedan dess förändrats avsevärt uppåt och att denna förändring torde innebära en ökning av inkomsterna med omkring 20 % från 1945 till 1947, varefter stigningen fortsatt.

Till dessa folkräkningens siffror bör därjämte utsägas, att de för hustrun gälla icke enbart inkomst av tjänst eller tillfällig förvärvsverksamhet utan även inkomst av t. ex. eget kapital. Man kan i annat sammanhang avläsa, att av 100 gifta kvinnor med inkomst ha 22 förmögenhet.

I vilken mån förvärvsverksamhet är vanlig bland kvinnor med högre utbildning framgår delvis av universitetsberedningens betänkande IV.⁴ Av gifta kvinnor, som avlagt studentexamen år 1930, voro mer än hälften förvärvsarbetande och för årgång 1937 var siffran nära 50 %. Av gifta kvinnor med akademisk examen var nära $\frac{2}{3}$ förvärvsarbetande. Den vanligaste inkomstkombinationen var för den äldre årgången: egen inkomst 6.500 kr., mannens inkomst 12.000; för den yngre årgången 4.000 resp. 9.000 kr.

Sambeskattningsproblemet beror delvis av inställningen till gift kvinnas förvärvsverksamhet. Utvecklingen går emellertid därhän, att gift kvinna alltmer inträder i det avlönade förvärvsarbetet, och man kan icke komma ifrån att samhället behöver den gifta kvinnliga arbetskraften, särskilt när nu den ogifta kvinnliga befolkningen starkt avtager. När barnen växt upp och uppnått femton- eller tioårsåldern, kan gift kvinna sägas utgöra en latent arbetstillgång, vilkens kapacitet bör komma samhället tillgodo. Denna inställning förbiser givetvis icke det värdefulla i hemarbetet.⁵

Sambeskattningsproblemet aktualiserades genom de ökade skattesatserna vid krigsutbrottet och sedan genom den senaste skatteomläggningen, som visserligen höjde ortsavdragen men konserverade krigsårens höga marginalskattesatser. Men framför allt var det den ändrade relationen mellan ortsavdragen för ensamstående och gifta, som inverkade på sambeskattningen. Medan tidigare två makar tillsammans åtnjoto ett ortsavdrag, som var dubbelt så stort som det maximala för ensamstående, blev nu relationen snarare 1,5:1. Två personer, som vardera hade en inkomst något över ortsavdraget

⁴ S.O.U. 1949: 48. Studenternas sociala ursprung etc.

⁵ Jfr G. Lindgren, Sambeskattningsfrågan, Ekonomisk Tidskrift, 1949.

för ensamstående, fingo efter giftermål vidkännas en ökad skatt, framför allt genom reduktion av det sammanlagda ortsavdraget.

För personer med högre inkomster blir sambeskattningen av annan karaktär, eftersom progressiviteten här delvis motverkas av den reduktion av ortsavdragen, som sker för ensamstående utan minderåriga barn.

I det läget tillkom det provisoriska avdraget för 1949 års taxering, som för hustru med inkomst under 2.000 kr. var 50 % men vid inkomster över 2.000 kr. maximerades till 1.000 kr. Detta innebär, att för äkta makar, där bägge ha inkomst, ortsavdraget kunde uppgå till något mer än det dubbla avdraget för ensamstående. Avdraget gällde icke hustru, som biträdde mannen i dennes yrkesverksamhet.

Kommitténs förslag går ut på sambeskattningens bibehållande och att det provisoriska kvotavdraget på maximalt 1.000 kr. blir definitivt och även gäller hustrur, som biträda sina män i yrket.

Majoritetsförslaget innebär, att efter erhållet kvotavdrag sambeskattning (för barnlösa makar) ter sig fördelaktigare än (eller likartad med) särbeskattning (varvid båda makarna betraktas som ensamstående utan barn) för praktiskt taget samtliga kombinationer upptill 16.000—18.000 kronors sammanlagt belopp. För högre inkomstkombinationer blir sambeskattningen ofördelaktig, när hustruns inkomst närmar sig eller överstiger 6.000 kr.

I detta inkomstläge träffar man flertalet förvärvsarbetande hustrur med högre utbildning, vilkas lön under förvärvsåren delvis bör betraktas som amortering (vilken icke är avdragsgill) av verkliga eller tänkta studieskulder eller som en uppskjuten »studielön».

I samband med förslaget ha två reservationer framlagts.

Fröken Ebon Anderssons reservation berör icke så mycket sambeskattningsproblemet som snarare skatteavvägningen mellan gifta och ensamstående. Ebon Andersson föreslår, att äkta makars inkomst skall halveras och makarna var för sig taxeras för halva inkomsten. Någon direkt skillnad mellan gifta kvinnor med eller utan förvärvsverksamhet synes icke åstundas, även om det ovan nämnda kvotavdraget i detta sammanhang även kan tilldelas gift kvinna med förvärvsverksamhet som ett extra omkostnadsavdrag. Det ligger en rimlig tanke i Ebon Anderssons förslag, eftersom en inkomstökning av t. ex. 1.000 kr. för ett gift par med relativt låg inkomst icke innebär samma standardökning som samma inkomstökning för en ensamstående på samma ursprungsstandard. Men

draget ut till alltför höga inkomster ter sig förslaget verklighetsfrämmande.

Ett modifierat förslag så, att förslaget om halvering blott skulle gälla t. ex. inkomster under 12.000 kr. och att vid högre inkomster hustruns andel maximeras till 6.000 kr. vore mera riktigt. I själva verket innebär emellertid Ebon Anderssons förslag, att progressivitetsgränserna för äkta makars beskattningsbara belopp skulle få annan utformning än för ensamstående.

Här beröres snarare problemet om avvägningen av beskattningen mellan gifta och ensamstående, vilken bjuder på många svårlösta problem.⁶

Även om man kan uppfatta beskattningen av gift kvinnas arbetsinkomst som ett led i denna vidsträcktare problemställning, bör frågan dock ses mot bakgrunden av gällande skattesystem för gifta å ena sidan och ensamstående (med eller utan barn) å andra sidan. Beskattningen av äkta makar, där jämväl hustrun har arbetsinkomst, bör jämföras med såväl beskattningen av två ensamstående med samma inkomstkombination som med beskattningen av äkta makar, där samma totalinkomst blott härrör från mannen.

I en annan reservation föreslår advokaten fru I. Gärde-Widemar särbeskattning och framhåller, att de vanliga jämförelser, som företags, avse blott äktenskap utan barn och att de siffermässiga jämförelserna mellan sam- och särbeskattning te sig helt annorlunda, när det finns barn.

Enligt förslaget komma två förvärvsarbetande personer vid giftermål att få skattelindring i flertalet fall. När inkomsterna äro relativt likvärda, blir lindringen dock obetydlig. Undantag berör främst den högt utbildade kvinnliga arbetskraften, som tvärtom får sina skatter ökade, stundom avsevärt, och det är därför icke underligt, att sambeskattningsakkunnigas förslag väckt opposition från dessa skikt.

I jämförelse med två äkta makar, av vilka blott mannen har inkomst, innebär majoritetsförslaget en skattelindring, som beträffande statsskatten för inkomster upptill sammanlagt maximalt 30.000 kronor utgör högst 400 kronor. Det kan sägas vara en relativt ringa kompensation för de merutgifter, som förvärvsarbetet innebär för kvinnan. Standarden i två familjer med samma inkomst är dock väsentligt olika, om hustrun har förvärvsarbete eller icke.

⁶ Jfr Erik Lindahl, »Familjebeskattningen», Uppsala Universitets Årsskrift 1947: 6.

Det naturliga torde vara, att kvinnan efter giftermålet drager sig från förvärvsarbetet och ägnar sin tid åt barnen. Då barnen uppnått 15 år (eller 10 år) d. v. s. 20 à 15 år efter äktenskapet, kräver deras skötsel icke samma tid som förut. Då kan hustrun söka sig ut i förvärvslivet igen. Men hennes behållna arbetsinkomst blir då alltid lägre än för en ensamstående, eftersom hennes arbetsinkomst överlagras makens, och ter sig därvid stundom för låg.

(Om mannen för att erhålla inkomstökning hade sökt någon bisyssla eller övertidsarbete är vanligtvis ersättningen för denna så bestämd, att den behållna inkomsten ändock blir rimlig.)

Majoritetsförslaget tager knappast sikte härpå och torde icke erbjuda den riktiga lösningen av beskattningen av gift kvinnas arbetsinkomst. Beskattning som två ensamstående torde å andra sidan erbjuda vissa vanskligheter.

De sakkunniga säga visserligen (s. 149): »Vad därefter angår särbeskattning vilja de sakkunniga såsom en obestriddig fördel hos denna framhålla det förenklade taxeringsförfarandet ...» Vid nu gällande källskattesystem blir detta en sanning med modifikation. I många fall är det vanligt, att hustruns arbetsinkomst är av tillfällig karaktär och när som helst kan upphöra. (Jfr de citerade siffrorna från 1936 års folkräkning). När de preliminära debetsedlarna utsändas, är det icke alltid klart, om hustrun skall ha inkomst eller icke. Tilldelas vardera maken skattsedel som för ensamstående och hustrun icke tager anställning under året, blir mannens preliminära skatt för hög med åtföljande återbetalning först 1 1/2 år senare. Betraktas däremot hustrun som enbart hemmafru och mannen medges ortsavdrag som för gift man men hustrun senare får inkomst (och debetsedel), kompliceras källskattesystemet, och skatteavdraget blir eventuellt för lågt för mannen med stor restskatt som följd.

Frågan är om icke ett nytt system för beskattning av gift kvinnas arbetsinkomst borde utformas, som icke nödvändigtvis ansluter sig till gällande system för gifta och för ensamstående.

Efter arten av gift kvinnas arbete kan man skilja mellan tre grupper,

- a) hustrur som syssla enbart med hemgöromål,
- b) hustrur, som biträda maken i dennes yrkesverksamhet (utan att därför alltid uppbära synlig lön) eller äro anställda av honom (hans företag) med lön,

c) hustrur med inkomst av förvärvsverksamhet, vilken inkomst är fullt oberoende av mannens arbete.

Provisoriet drog gränsen mellan kategori b och c, sambeskattningssakkunniga vill draga den mellan a och b. Mellan kategori b och c föreligger en skillnad, som kanske oftast är betydelsefullast; när minderåriga barn förefinnas; nämligen att arbetet för grupp b i samförstånd med maken ofta kan förläggas till mera lämpliga tidpunkter, medan däremot grupp c oftast har bestämd tjänstgöringstid och måste förlägga hemsysslorna till de för förvärvsarbetet fria timmarna.

Ur den synpunkten är det icke orimligt att tänka sig beskattningen av hustruns inkomst (eller andel i makarnas gemensamma arbetsinkomst) annorlunda i grupp b än grupp c. För grupp b kan knappast något annat än sambeskattning i kombination med någon bestämmelse om extra avdrag vara tillämpligt såsom i enlighet med kommitténs kvotavdrag. Man skulle visserligen därtill kunna tänka sig en mindre justering av kvotavdragets utformning vid förekomsten av minderåriga barn (varvid för minderårig kan tänkas snävare åldersgräns än man annars avser, t. ex. barn under 8 år).

För grupp c, d. v. s. gifta förvärvsarbetande hustrur med synlig löneinkomst ej sammankopplad med mannens anställning, ligger saken annorlunda till.

Man skulle kunna tänka sig följande system för beskattningen av äkta makar tillhörande denna grupp. Maken skattar för egen arbetsinkomst samt för båda makarnas inkomst av kapital eller förvärvsverksamhet (överhuvud taget de inkomster, som icke häröra från hustruns arbete utanför hemmet eller i mannens rörelse) och åtnjuter alltid ett ortsavdrag av nuvarande storlek. Denna beskattningsform är densamma oavsett om hustrun har arbete eller icke. Erhåller hustrun arbetsinkomst, ordnas beskattningen av denna så att något ortsavdrag icke tilldelas henne, utan hennes beskattningsbara belopp blir lika med hennes taxerade inkomst, eventuellt reducerad genom ett maximerat kvotavdrag. På det beskattningsbara beloppet utgår statsskatt enligt gällande regler (även om annan skatteskala mycket väl kan tänkas).

För de förhållandevis få fall att mannen icke kan tillgodogöra sig hela ortsavdraget för gifta makar, avräknas detta på hustruns inkomst (vilket i så fall blir likvärdigt med sambeskattning).

Fördelarna av detta system skulle vara följande. Två gifta kvinnor med samma arbete få samma behållna arbetsinkomst oavsett

mannens inkomst (ett rättvisekrav). Utformningen av källskatten blir enkel, eftersom mannens preliminära debetsedel icke behöver justeras med hänsyn till eventuell förekomst av hustruns arbetsinkomst, och för gift förvärvsarbetande kvinna erfordras blott en kolumn i källskattetabellerna.

Gift förvärvsarbetande kvinna får en skattelindring, eftersom inkomstbeloppet flyttas ned från en högre punkt i progressions-skalan till nedersta punkten. Kvinna, som ingår äktenskap med bibe hållande av sitt arbete, får dock sin skatt höjd, eftersom ortsavdraget bortfaller, men mannen får samtidigt sitt ortsavdrag höjt. En gift kvinna får därför högre skatt än en ensamstående kvinna, men då maken måste anses få bestrida vissa kostnader för hustrun, för vilket han fått lägre skatt, är detta icke särskilt orättvist.

I jämförelse med sambeskattningsskommitténs betänkande innebär förslaget en skattelindring, som för statens del måste innebära minskade skatteinkomster.

En approximativ kalkyl, baserad på data från 1945 års folkräkning, visar efter viss uppräknig, att ett sådant system i jämförelse med ren sambeskattning utan kvotavdrag medför en skatteminskning på omkring 30 miljoner kronor. Sker jämförelsen med hänsyn till kvotavdrag, blir skatteminskningen för statens vidkommande mindre.

Mot ett sådant förslag skulle kunna invändas, att det framför allt gynnar den förvärvsarbetande hustrun i de fall, där mannen har höga inkomster, eftersom nedflyttningen i skatteskalen då blir av avsevärd betydelse. Men man får icke glömma, att principen »skatt efter förmåga» har redan gjort sig gällande i beskattningen av mannens inkomst och att flertalet fall gäller den högt utbildade kvinnliga arbetskraften. När staten icke motsätter sig högre utbildning för kvinnor utan offerar avsevärda summor härpå, är det dock skäl att sedan försöka taga vara på denna utbildade arbetskraft.

SVENSK FÖRVALTNING SOM FÖREMÅL FÖR STATSIVETENSKAPLIG FORSKNING

NÅGRA FRÅGESTÄLLNINGAR

Av Professor GUNNAR HECKSCHER, Stockholm

Nutida svensk statskunskap har i stigande grad rönt påverkan från de anglosaxiska länderna. Det tyska inflytande som var så påtagligt ännu i början av 1920-talet har väsentligen förflyktigats, och numera är det från England och än mera från Förenta Staterna, som förebilderna hämtas. I många hänseenden är detta en fruktbringande utveckling, och det finns anledning att undersöka i vad mån den kan fullföljas vidare.

I amerikansk statskunskap spelar studiet av förvaltningen en växande roll. Intresset riktar sig mot såväl den federala som den statliga och kommunala förvaltningen; man kan dock snarast säga att det under senare år i allt högre grad har kommit att inriktas på de båda sistnämnda områdena. Varje universitet av någon betydelse har icke blott en professor i denna del av statskunskapen — vid de större universiteten för övrigt icke sällan flera — utan även en särskild institution för studiet av »Public Administration».

Dessa institutioner skilja sig i rätt hög grad från vad man finner inom europeiskt universitetsväsen — i Amerika ha de däremot sin motsvarighet i sådana samhällsvetenskapliga forskningsorgan som Brookings' Institution och naturligtvis i en mängd naturvetenskapliga institut av liknande slag. De äro icke blott undervisningscentra och forskningsinstitutioner utan utföra även ett betydande utredningsarbete på beställning av olika myndigheter och organisationer. Härigenom bli de icke sällan i det närmaste självförsörjande, ja kunna rentav lämna ett direkt överskott som bidrag till täckande av universitetets övriga kostnader.

Föredrag vid statskunskapsdagarna på Skevik den 30 sept. 1949.

Av speciellt intresse är institutionen i Chicago, Public Administration Clearing House, lika känd under namnet 1313 East 60th Street. Denna är visserligen endast indirekt anknuten till universitetet, men den har å andra sidan kommit att få en central ställning på sitt arbetsområde. Varje studium av amerikanskt statsliv måste i större eller mindre grad ta hänsyn till det arbete som här utförts och icke minst till de utomordentliga sammanställningar som utgå från denna institution, vilken för övrigt står i nära samarbete med olika kommunala och delstatliga sammanslutningar, sådana som det amerikanska stadsförbundet m. fl. Dess material är delvis utgivet i tryck; delvis består det av stencilerade eller maskinskrivna promemorior och betänkanden, som endast äro att tillgå på platsen.

Om alla dessa förvaltningsvetenskapliga institutioner gäller att de främst syssla med vad man skulle kunna kalla för förvaltningsarbetets teknik. De sammanställa dessutom icke sällan sina studier rörande den offentliga förvaltningens funktionssätt med undersökningar av de enskilda företagens organisation. Ett annat kännetecken för den amerikanska forskningen på området är den stora roll som spelas av synpunkter de lege ferenda. Det har redan framhållits att universitetens förvaltningsinstitut i själva verket äro ett slags expertcentra även för den offentliga förvaltningen. De utarbeta förslag och ombesörja utredningar av en typ, som i Sverige torde utföras snarare av statliga kommittéer än av enskilda institutioner. Ett exempel är institutionen vid University of California i Berkeley, som vid början av varje legislaturperiod tillställer de nyvalda medlemmarna av statens parlament en broschyr om sin verksamhet för att erbjuda dem sina tjänster, och som är beredd att utarbeta förslag enligt de enskilda medlemmarnas direktiv oavsett vilket parti dessa tillhöra.

Det är utan vidare klart, att den amerikanska utvecklingen i många hänseenden föga lämpar sig för efterbildning hos oss. Dels föreligga i fråga om både samhällslivets karaktär och själva universitetsorganisationen fundamentala olikheter som måste tagas med i beräkningen, dels torde man oavsett dessa kunna säga, att amerikansk förvaltningsvetenskap visat en betänklig tendens att överdriva målforskningen på bekostnad av erforderlig grundforskning. Trots detta kan dess utveckling och nuvarande ställning i viss mån ge tankeställare även för svensk statsvetenskaplig forskning.

I vårt land har förvaltningen hittills studerats så gott som uteslutande ur juridisk synpunkt, inom förvaltningsrätten. Vad som

främst behandlats är sådana saker som förvaltningsförfarandet, offentligrättsliga plikter, däremot svarande rättigheter, besvärsinstitutet, kommunalförvaltningens rättsliga grundvalar och naturligtvis även förvaltningsrättens allmänna läror. På dessa områden har den offentligrättsliga vetenskapen i Sverige åstadkommit resultat, vilka inge betydande respekt. Men detta behöver icke utesluta, att såväl andra problemkomplex som även andra synpunkter på hittills behandlade frågor kunna vara värda uppmärksamhet.

Det finns därvid anledning att ånyo erinra om den tidigare mycket diskuterade skillnaden mellan humanistisk och juridisk statsvetenskap. Den juridiska frågeställningen innebär att man ser samhällsorganisationens problem som led i det allmänna rättssystemet. Det faktiska funktionssättet är av mindre betydelse än de normer, som i princip fastställts för de offentliga organens verksamhet. Humanistisk statskunskap ser problemen ur motsatt synvinkel: huvudintresset knyter sig till den reella tillämpningen, normerna behandlas uteslutande med hänsyn till den roll de spela som grundval för denna. När det gäller flertalet av statslivets funktioner har den humanistiska statsvetenskapen sedan länge kunnat hävda sitt egenvärde i vårt land, och det finns väl numera knappast någon som gör gällande att det rättsvetenskapliga betraktelsesättet här skulle vara det enda betydelsefulla.

Men på det administrativa området är läget ännu så länge i viss mån ett annat. Ur vissa synpunkter är det kanske också naturligt, att just förvaltningsforskningen hos oss kommit att få en övervägande juridisk prägel. Förvaltningens lagbundenhet är ett för svenskt samhällsskick utmärkande drag, och rättssäkerhetsproblemet har här länge kunnat hävda en dominerande ställning. Det är sålunda betecknande, att så stort avseende kommit att fästas vid olika sidor av frågan om »détournement de pouvoir». Likväl innebär ett sådant betraktelsesätt en ganska stark begränsning av forskningsområdet, och denna accentueras ytterligare genom att i vårt land den materiella förvaltningsrätten rönt betydligt mindre uppmärksamhet än den formella. I själva verket föreligger emellertid när det gäller förvaltningen, likaväl som på andra områden av statsvetenskapen, en dubbel frågeställning.

Att så är fallet framgår redan av ett par näraliggande exempel. Det mest kända och diskuterade av dessa gäller regeringens arbetsätt, där ju ett studium enbart av de rättsliga förutsättningarna ger en ytterst ofullständig bild av statsskicketns innebörd. På samma sätt

torde det förhålla sig även med besvärösförfarandet. Ett aldrig så samvetsgrant och ingående studium av besvärösrätten ger ju, om det utförs endast från juridiska utgångspunkter, ingen tillnärmelsevis fullständig upplysning om de svårigheter, som det faktiskt möter att uppnå ändring i ett olagligt beslut. Kommunalförvaltningen visar detta med all tydlighet: man skulle kunna säga att rätten att opåttalt fatta olagliga beslut blivit ett allt mera väsentligt moment i den kommunala självstyrelsen, bl. a. till följd av att det ute i kommunerna nästan blivit en tradition att icke överklaga sådana avgöranden, därför att man menar att de träffats på demokratisk grund. Ett studium av den kommunala kompetensen med utgångspunkt från regeringsrättens praxis blir faktiskt missvisande, om det icke kompletteras med kännedomen om de rättsliga inskränkningarnas begränsade praktiska betydelse. Över huvud förtjänar det att understrykas, att på förvaltningens område, liksom eljest inom statslivet, de rättsliga förutsättningarna visserligen ha sin ytterst väsentliga betydelse, men att de ur den humanistiska statsvetenskapens synpunkt äro att betrakta endast såsom ett moment, vilket skall studeras vid sidan av andra sådana.

Behovet av en icke-juridiskt orienterad statsvetenskaplig forskning är kanske särskilt uppenbart när det gäller förvaltningsstudiets grundläggande del: förvaltningens organisation. Otvivelaktigt spela här de juridiska synpunkterna en stor roll. Skillnaden mellan å ena sidan de enskilda företagen och det fria organisationsväsendet, å andra sidan den offentliga förvaltningen ligger delvis just i den senares lagbundenhet och i vissa hänseenden nästan domstolsmässiga karaktär. Men å andra sidan finns det i våra dagar betydelsefulla tendenser till utplånande av dessa skillnader. Det ekonomiska livets ökade stabilitet har kommit att förläna åtminstone enstaka privatföretag en alltmera ämbetsverksmässig prägel, under det att stat och kommun å andra sidan börjat syssla med ekonomiska problem av sådan art att de vanliga administrativa formerna blivit svåra att tillämpa. Och även bortsett härifrån finns det påtagliga analogier på enstaka punkter. Så står exempelvis den kommunala förvaltningen inför problemet om förhållandet mellan förtroendemän och tjänstemän. I den mån man hos statsförvaltningen arbetar med ett lekmannainslag i förvaltningsorganen, vilket på senare år kommit att bli alltmera vanligt, uppstår problemet omedelbart också där; härutöver kan man säga, att relationerna mellan de politiskt bestämmande organen och förvaltningsmyndigheterna över huvud ha en

i viss mån motsvarande karaktär. I de enskilda företagen och inom det fria organisationsväsendet finns ett liknande problem i förhållandet mellan å ena sidan styrelsen och bolagsstämman, å den andra direktören och över huvud taget de anställda tjänstemännen. Detta är problemställningar, som vid ett rent juridiskt betraktelsesätt knappast vinna den uppmärksamhet, som de äro värda. Reellt sett kommer man icke långt med att konstatera, att tjänstemännen i kommunalförvaltningen liksom i det enskilda företaget sakna den självständiga rättsställning, som de åtnjuta inom statsförvaltningen. Deras faktiska maktställning kan trots detta vara lika stor eller måhända rentav större. Denna fråga kan bedömas först sedan man kommit till insikt om hur det i verkligheten går till, när avgörandena träffas.

Vad som ovan anförts torde vara tillräckligt för att visa, att humanistisk såväl som juridisk statsvetenskap i vårt land ha skäl att ägna intresse åt den offentliga förvaltningens faktiska utövning. Utan tvivel kan det också antagas, att en sådan utvidgning av problemställningarna i ej ringa grad skulle kunna verka befruktande även på förvaltningsrätten, trots att denna liksom hittills måste bedöma hithörande problem ur andra synpunkter än statskunskapen.

Går man därefter över till att söka närmare precisera, vilka problem som i första hand uppstå sig för en förvaltningsforskning av humanistisk typ, kan det på sakens nuvarande ståndpunkt knappast bli fråga om mera än några förhållandevis allmänna antydningar. Först sedan arbetet kommit i gång och källmaterialets karaktär börjat framträda, är det möjligt att avgöra, vilka sidor av förvaltningsarbetet som i första hand kunna upptagas till behandling och vilken grad av visshet resultaten kunna tänkas uppnå.¹ Dessförinnan må det vara nog att uppställa en rad frågor, utan att taga ställning till i vad mån de kunna lösas.

I fråga om förvaltningens ekonomiska sida finnas påtagliga olikheter mellan enskilt och offentligt. Den enskilda företagsamheten syftar i första hand till ekonomisk vinst, den offentliga är i långt högre grad bunden inom en fast ekonomisk ram, något som i budgeten och på bokföringens område markeras genom fördelningsbokföring, avförande på anslagstitlar o. s. v. Den noggranna finanskontrollen innebär, att dessa särdrag hos den offentliga förvaltningen accentueras med särskild styrka. Observeras bör likväl den väsentliga skillnaden i dessa hänseenden mellan statens och

kommunernas allmänna förvaltning och vad som brukar betecknas som affärsdrivande verk. När det gäller de senare äro likheterna med den enskilda förvaltningen kanske rentav mera framträdande än olikheterna. Olikheterna i rättslig reglering av olika slag av offentlig ekonomisk förvaltning få sin rätta belysning först när man ställer sig frågan, vad som är den faktiska orsaken till att reglerna fått en så skiljaktig utformning. Efter vilka grunder har exempelvis gränsen dragits mellan »affärsdrivande» och andra verk inom statens och kommunernas förvaltning? Är den enda bedömningspunkten frågan huruvida resultatet av verksamheten kan väntas medföra ekonomisk vinst eller draga kostnader, som måste täckas med skattemedel? Från vilka utgångspunkter har man träffat valet mellan aktiebolagsform och »affärsdrivande verk»? Här har man en grupp av frågor, som kan uppställas som föremål för humanistiskt orienterad statsvetenskaplig forskning.

När det gäller förvaltningspersonalens av vetenskapen delvis försummade problem stöter man likaledes omedelbart på frågeställningar som icke kunna nå tillfredsställande behandling enbart från juridiska utgångspunkter. Främst av dessa problem stå de, som sammanhånga med ökningen av personalens storlek. Att denna är betydande är i och för sig lätt att konstatera. Men vad man därutöver skulle vilja veta är, var ökningen i främsta rummet är att finna, ej blott hur den fördelas på olika verk och myndigheter — t. ex. affärsdrivande och andra — utan även vilka slag av tjänstemän som inom varje särskilt förvaltningsorgan främst beröras av ökningen. Är det högre eller lägre befattningshavare — beslutande eller i egentlig mening verkställande personal — central eller lokal personal — allt detta är frågor som i sådant sammanhang kräva svar. Över huvud taget ger den tillgängliga offentliga statistiken ingen upplysning om i vad mån förvaltningspersonalens tillväxt i allmän tjänst är uttryck för att nya uppgifter överflyttats från den enskilda till den offentliga sektorn, för en allmän tendens, som kan återfinnas även inom det enskilda näringslivet, för en allmän utvidgning av det allmännas reglerande och försörjande verksamhet eller för en strävan efter mera detaljerad handläggning av redan förut befintliga arbetsuppgifter.

Kommer man till kompetenskraven, finnas som bekant även betydande skillnader mellan de bestämmelser som föreligga på papperet och vad som tillämpas i verkligheten. Oftast förhåller det sig måhända så, att de verkliga kompetenskraven äro högre än de

formellt fastställda, men hit hör också frågan om de s. k. politiska utnämningarna, d. v. s. de fall, då avgörande betydelse i verkligheten tillmättes en meritering av helt annat slag än den som kommit i betraktande, när kompetensbestämmelserna fastställdes: riksdagsarbete, kommunala uppdrag, kommittéarbete eller rent partipolitisk verksamhet. Ett opartiskt vetenskapligt studium av hithörande problem skulle otvivelaktigt kunna rensa luften, oavsett att det för kännedomen om förvaltningens faktiska struktur skulle ha ett betydande värde. I det sammanhanget finns det också anledning att undersöka, huruvida den gränsdragning mellan förtroendemän och tjänstemän, som formellt föreligger, alltid har så stor betydelse i verkligheten. Särskilt inom kommunalförvaltningen tyder åtskilligt på att skillnaderna icke sällan äro mera formella än reella, men frågan kan ställas även beträffande riksdagsmän med ett stort antal utredningsuppdrag o. dyl. Slutligen skulle även på detta område en jämförelse mellan kompetenskraven, tillämpning i allmän och enskild tjänst visa sig givande — i den mån den är möjlig att genomföra.

För förvaltningspersonalens ställning är naturligtvis frågan om lönesättningen fundamental. Här torde förarbetena till olika lönekommittéers och tjänsteförteckningsutredningars betänkanden visa sig givande. Även tjänstemannaorganisationerna förfoga över ett betydande material — frågan är i vad mån de äro beredda att lämna ut det. Men nästan lika viktigt är befordringsproblemet. Ett studium av den faktiska befordringsgången för tjänstemän på olika områden skulle vara av stort intresse. Det finns bland annat anledning att undersöka, i vad mån förhållandena undergått någon betydande faktisk förändring från 1800-talet och fram till våra dagar. Tillvägagångssättet skulle helt enkelt bestå i att man för olika tidpunkter undersökte dels på vilka vägar och enligt vilken »tidtabell» innehavarna av vissa sluttjänster kommit till sina befattningar, dels också toge ut grupper av befattningshavare i rekryteringsgraderna och följde deras vidare öden.

Ett område, som ur juridisk synpunkt blivit relativt ingående studerat, gäller oavsättligheten. Man har här konstaterat, att bestämmelserna i R.F. § 36 — att tjänstemän icke utan efter egna ansökningar kunna vare sig entledigas eller till andra tjänster förordnas eller flyttas — i stor utsträckning åsidosatts genom löne-reglementenas föreskrifter. Särskilt det senaste lönereglementet innebär ju här i princip snart sagt sensationella förändringar. Att dessa

stå i dålig överensstämmelse med grundlagen torde stå utom allt tvivel; trots högsta domstolens tidigare ståndpunkt (i det Neuen-dorffska målet) är det väl ännu ovisst, huruvida de skulle stå sig vid en rättslig prövning. Men detta är icke hela sanningen. Väl så betydelsefullt är det att konstatera, att de möjligheter, vilka existerat enligt R.F. § 35, i själva verket tillämpas med yttersta sparsamhet, ja i verkligheten stannat så gott som fullständigt på papperet. Även här torde en parallell med förhållandena inom de enskilda företagen vara av intresse: sannolikt är det över huvud taget en för vårt land utmärkande företeelse, att den som en gång erhållit en befattning anses ha fast grundad rätt att bibehålla den.

Frågan om offentliga tjänstemäns avtalsfrihet och strejkrätt är för närvarande under behandling i en offentlig utredning. Även den kräver emellertid uppmärksamhet i sammanhanget. Här kommer man bland annat in på spörsmålet om den betydelse som de offentliga tjänstemännens organisationer kommit att få för tjänstemannapersonalens ställning i samhället. Omfattningen av dessa sammanslutningars rekrytering och formerna för deras förhandlingar med olika myndigheter eller framställningar till dessa äro lika betydelsefulla ur förvaltningens synpunkt som ur organisationsväsendets. Saken får sitt särskilda intresse därigenom att tendensen nu synes vara att sammanföra befattningarna i allmän och enskild tjänst, om icke i samma förbund så dock inom ramen för en och samma huvudorganisation.

Även i fråga om förvaltningens arbetssätt föreligger naturligtvis ett växelförhållande mellan lag och verklighet. Beslutanderätten i vår förvaltningsorganisation var i äldre tid väsentligen kollegial. Man har sedermera övergått till att i allt större utsträckning tillämpa enrådighetsystem, även om en viss tendens i motsatt riktning på senare tid kunnat skönjas särskilt i sådana fall, där ett lekmannainslag införts i den statliga förvaltningsorganisationen. Ett av de svåraste problemen för förvaltningsforskningen måste vara att undersöka, i vad mån denna förändring ock inneburit en minskning av det faktiska inflytande som utövas av andra befattningshavare än vederbörande verks högste chef. Innebär enrådighets-systemets genombrott en verklig maktkoncentration eller blott en genom den stigande arbetsbördan nödvändiggjord maktfördelning inom de särskilda förvaltningsorganen? Det skulle vara av intresse att få veta något mera om föredragningsförfarandets karaktär och praktiska betydelse, liksom även i vad mån en faktisk delegation

av beslutanderätten förekommer även i andra fall än där instruktionen har något att förmåla härom. Sättet för ärendenas handläggning inom förvaltningsorganisationen är i stort behov av en kartläggning, som närmast måste syfta till att undersöka föreliggande tendenser till centralisation respektive decentralisation. En betydande svårighet ligger givetvis bland annat i ofullständigheten av de upplysningar, som protokoll och motsvarande handlingar ge om vad som faktiskt förekommit.

Men även när det gäller förhållandet mellan förvaltningsorganen föreligga motsvarande problem. Ett utmärkande drag i svensk förvaltning har alltid ansetts vara de centrala och lokala förvaltningsorganens oberoende av statsdepartementen och riksdagen. Hur förhåller det sig i praktiken med den saken? I vilken utsträckning känna sig de formellt självständiga statliga — och kanske även kommunala — myndigheterna bundna av anvisningar, vilka icke ha någon rättsligt sett bindande karaktär, men som ändå på ett påtagligt sätt klargöra åt vilket håll vinden blåser i de högsta kretsarna? Det kan finnas många skäl till följsamhet i detta hänseende. Man kanske räknar med att ett beslut av annat innehåll än det antydda skulle ändras efter besvär och finner det enklast att förekomma en sådan onödig omgång; man kan befara att överdriven gensträvighet skulle äventyra verkets anslagsäskanden eller leda till att beslutanderätten i en viss grupp av ärenden överflyttades till ett annat organ; man skulle rentav kunna befara att en alltför självständig tjänsteman skulle ha svårt att få befordran; eller man kan helt enkelt tänka i andra banor än de rättsliga och mena att hela förvaltningens uppgift är att vara ett smidigt redskap för statsmakternas intentioner i både stort och smått. Här liksom i fråga om utnämningpolitiken skulle ett objektivt klarläggande kunna rensa luften och måhända avlägsna obehöriga misstankar; å andra sidan är det med all säkerhet svårt att få tillgång till verkligt pålitliga uppgifter av tillräcklig omfattning.

Diskussionen om förvaltningens »formalism» och »byråkrati» kräver även ett mera påtagligt underlag än vad som för närvarande står till buds. Det torde icke vara omöjligt att åtminstone till någon del klarlägga i vad mån dylika drag stå i direkt sammanhang med förvaltningens lagbundenhet, i vad mån de bero av en tilltagande »centraldirigering» eller om de helt enkelt kunna återföras på direkta brister i själva förvaltningsorganisationen. Ett par frågeställningar må särskilt nämnas. Den ena gäller finanskontrollen.

Det skulle vara av stort intresse att veta, i vad mån förvaltningens självständiga handlande bindes genom fruktan för den osedvanligt stränga kontroll över utgifterna, som i vårt land tillämpas av statskontoret, riksräkenskapsverket, statsrevisorerna m. fl. revisionsorgan. I samband därmed står också den nyss berörda frågan om besvärsträttens inverkan: bindas myndigheternas självständiga avgöranden i någon utsträckning av fruktan för att deras beslut eventuellt kunna komma att ändras av högre myndighet efter anförda besvär, så att de för att avgörandena skola »stå sig» i högre instans föredra att gå efter väl formella grunder för att ha ryggen fri? Slutligen må i detta sammanhang även nämnas offentlighetsprincipen, ett särdrag i svensk förvaltning som utan tvivel påverkar avgörandenas form och möjligen även inverkar på deras innehåll.

Även förfarandet vid expediering och verkställighet kan studeras utifrån andra synpunkter än de rent juridiska. Här föreligga exempelvis olikheter i fråga om beslutens datering och expediering. Vissa expeditioner dateras den dag de utfärdats, andra den dag då beslutet ursprungligen fattats, även om det meddelas till vederbörandes kännedom först veckor eller månader senare. Eftersom tillämpligheten räknas från angivet datum, kunna dylika skillnader få rätt betydande praktiska verkningar åtminstone i enstaka fall. En närmare undersökning av den praktiska tillämpningen skulle vara av stort intresse och måhända även bidra till större enhetlighet i praxis.

Åtskilliga av de problem, vilka här i korthet nämnts, äro utan tvivel av den art att det ställer sig svårt att mera ingående studera dem. Man torde i stor utsträckning bli hänvisad till intervjumetoden, om man skall kunna vinna några påtagliga resultat. Därtill kommer, att undersökningen av varje särskild fråga — om den skall hållas inom rimliga gränser — måste begränsas till vissa förvaltningsorgan, eftersom ett studium av förvaltningen i dess helhet skulle bli orimligt omfattande. Resultatens räckvidd blir under sådana förhållanden svår att bedöma. Detta innebär emellertid icke att man kan slå sig till ro med att lämna dem åsido i samma utsträckning som hittills. Frågor rörande den faktiska innebörden av förvaltningsorganisationen, förvaltningspersonalens struktur och ställning samt förvaltningsförfarandets praktiska tillämpning kunna ställas och kunna undersökas, låt vara med den ofullkomlighet i resultaten, som kännetecknar snart sagt alla grenar av humanistisk

vetenskap. Att rättssäkerheten utgör ett väsentligt moment i den svenska förvaltningens karaktär är självfallet intet hinder; hithörande spörsmål kunna tvärtom ytterligare belysas genom ett sådant studium. De faktiska förändringar i detta hänseende, vilka föranletts av statens vidgade ekonomiska uppgifter eller av olika socialpolitiska och ekonomiska målsättningar, äro i själva verket av väl så stort intresse som själva de rättsliga grundvalarna.

Nu kan man visserligen icke säga, att förvaltningens problem hittills lämnats fullständigt obeaktade av den humanistiskt orienterade statskunskapen. Hessléns studie över kommittéväsendet — vilken dock har övervägande historiskt intresse, eftersom den icke fullföljts för tiden efter 1905 —, Sörndals över länsstyrelserna och Björkbloms över ett representativt landsting äro exempel på motsatsen. Likväl är denna sida av statsverksamheten utan allt tvivel missgynnad av vetenskapen. När det gäller riksdagen känner man i detalj ej blott den historiska utvecklingen utan även det nu aktuella funktionssättet. I fråga om statens och kommunernas förvaltande verksamhet kvarstår däremot flertalet centrala frågor utan svar. Att förvaltningskunskapen skulle vara mindre betydelsefull eller mera problemlös än kunskapen om riksdagsskicket och riksdagens arbetsformer vågar väl å andra sidan knappast någon påstå. Den kräver många ytterligare forskningsinsatser, innan den kan anses kartlagd i tillnärmelsevis godtagbar utsträckning.

NATURRÄTT, DEMOKRATI OCH FOLKRÄTT

Av Professor RUDOLF LAUN, Hamburg

I det mellanfolkliga umgänget talas i våra dagar så mycket om demokrati. Man kan inte tillfredsställande bedöma vår folkrätt, om man inte är på det klara med de grundläggande kännetecknen hos begreppet demokrati.

Ordet demokrati är mångtydigt. I det gamla Aten torde omkring tre fjärdedelar till fyra femtedelar av befolkningen ha varit slavar. Idag skulle ingen ha kallat en sådan stat för en demokrati.

Men också i modernt språkbruk är ordet demokrati ej entydigt. I varje fall måste vi hålla gränserna klara mellan två huvudbetydelser: 1) den gamla, klassiska, idag kan man säga den västliga betydelsen, 2) den östliga. Gränsen mellan östligt och västligt språkbruk har principiellt dragits i Jalta. Den går från Travemyningen vid Lübeck över Eisenach, Eger, Passau genom de österrikiska alplandskapen till Triest och delar således Europa i stort sett i två hälfter.

Demokratiens ändamål i västlig betydelse är individens frihet och individernas likställighet, visserligen icke i ekonomiskt avseende men väl ifråga om rättslig frihet. Demokratiens ändamål i östlig betydelse är just individernas ekonomiska likställighet, utsugningens övervinnande i Marx' mening, det klasslösa samhället.

Den västliga demokratiens medel äro följande:

För det första majoritetsprincipen. Men denna skulle icke vara tillräcklig för att trygga individens frihet. Ty en majoritet av 51 % skulle på det mest fruktansvärda sätt kunna tyrannisera en minoritet av 49 %. Därför måste för det andra frihetsrättigheter finnas såsom allmänna mänskliga eller medborgerliga

Föreläsning, hållen den 27 april 1949 på inbjudan av juridiska fakulteten i Lund. Den första föreläsningen publicerad årg. 1949, s. 291 ff. Till denna artikel hänföra sig nedan i texten meddelade sidhänvisningar.

rättigheter. För att säkerställa dessa rättigheter mot statsmaktens organ, behövs det för det tredje ett visst minimimått av maktfördelning.

Den östliga demokratiens medel är principiellt proletariatets diktatur, alltså *icke* de enskilda individernas frihetsrättigheter. Eftersom dock miljoner *icke* kunna härska, är det här av vikt, *vem* som härskar. I det konkreta fallet är detta en rysk partihierarki, som bl. a. och framförallt stöder sig på en panslavistisk nationell hegemoni.

Att vinna en säker äverblick över förhållandena i Sovjetunionen och i de länder, som göra denna följe, är ytterligt svårt. Det är därför också hart när omöjligt att yttra sig mera koncist om växelverkningsarna mellan hittillsvarande folkrättsordning och de östliga statliga rättsordningarna. I det följande skall under namnet »demokrati» blott demokrati i västlig betydelse behandlas.

Denna demokrati har sina historiska rötter huvudsakligen i reformationen. Ty när Luther slutgiltigt lämnade den katolska kyrkan, var förutsättningen för detta vars och ens religionsfrihet, och religionsfriheten såsom en allmän mänsklig rättighet föresvävade som bekant redan Luther.

Idén om religionsfriheten såsom rättighet spred sig via Schweiz, Frankrike, Holland, England till Amerika. Här tillkommo de amerikanska författningarnas »Bills of Rights». På dessa följde den franska revolutionens förklaring om de mänskliga och medborgerliga rättigheterna och från Frankrike utgick dessa rättigheters segertåg in i de flesta civiliserade staternas författningar. Så mycket till att börja med beträffande begreppet »demokrati».

Folkrätten, så som denna under sextonhundratalet och särskilt på kongressen i Osnabrück och Münster 1643—1648 växte fram, var en odemokratisk skapelse och har i det väsentliga, trots demokratiens insteg i de enskilda staternas författningar, bevarat sin odemokratiska grundstruktur intill våra dagar.

Till att börja med skapades folkrätten huvudsakligen av absoluta eller nästan absoluta monarker och deras rådgivare. Men den har även senare erkänt absoluta monarkier och diktaturer ävensom andra *icke*-demokratiska stater såsom likaberättigade stater. Vidare grundade och grundar sig folkrätten på principen om staternas suveränitet, d. v. s. alltsedan naturrättens bortfallande, på statsmakternas oinskränkthet och dess juridiska allmakt. Men denna allmakt kan inom folkrätten praktiskt alls *icke* utövas av hela nationer

själva utan blott av regeringar och parlament; likgiltigt om dessa vid tidpunkten för sitt folkrättsliga handlande ha sitt folks förtroende bakom sig eller ej. Folkrätten tillåter endast en prövning av statsrepresentanternas formella fullmakter men icke en prövning av väljarnas eller undersåtarnas materiella gillande av en statsmakts konkreta viljeakt. Därjämte voro och äro stormakterna i flera avseenden, icke blott de facto utan även de jure, privilegierade framför andra stater, såsom t. ex. för närvarande på grund av veto-rätten i säkerhetsrådet.

Å andra sidan verkar staternas likställighet på mellanfolkliga konferenser — även om den skenbart förefaller vara ett demokratiskt drag — odemokratisk till nackdel för de stora staterna, emedan både de minsta och de största staterna ha en röst vardera.

Allt detta är likväl dock ej huvudsaken. Denna ligger fastmera i staternas historiska tillkomst med deras folkrättsligt erkända territorium och i deras suveräna överhöghet på detta deras område. En mycket stor del av de statsområden, som ligga till grund för folkrätten, har i kraft av »jus belli ac pacis», genom erövringar och annexioner kommit under deras nuvarande överhet, således genom fysiskt våld, och endast en mycket ringa del genom verkligt fria demokratiska folkomröstningar, således i kraft av de behärskaendes rättskänsla. Därmed är visserligen icke oförenligt, att en mycket stor del av mänskligheten är tillfreds med att lyda under dess nuvarande statliga regim. Men folkrätten sanktionerar i varje fall territorialförändringar genom tvång likaväl som frivilliga, och varje ofrivillig dylik förändring strider mot det demokratiska frihetsbegreppet; den är således odemokratisk. Följaktligen är folkrättens traditionella struktur principiellt odemokratisk i ovan angiven bemärkelse.

Demokratiens väsen ligger däri, att den högsta makten utgår från folket. Det är inte folket som härleder den från parlamentet utan parlamentet från folket. Vad detta nu har för praktiska konsekvenser inom den enskilda statens rätt, i vad mån här folkviljan verkligen bestämmer såsom en psykologisk-sociologisk realitet eller i vad mån kanske, i den sociala verkligheten, viljan hos en kår av yrkespolitiker självsvåldigt gör bruk av den högste lagstiftarens allmakt, kan här ej bli föremål för undersökning.

I vilket fall som helst frågar folkrätten, som vi ha sett, principiellt icke efter den sanna folkviljan. T. o. m. en Hitler erkändes under årtal av hela folkrättsgemenskapen, ja, han stöddes av ut-

landet genom olika fördrag, trots att det var känt av världen, att en stor del av det tyska folket behärskades endast genom en fruktansvärd terror och rädsla för terror, och en annan stor del genom lögn och folkbedrägeri, och fastän man visste, att valen voro skenval, som inte bevisade någonting.

Eftersom folkrätten icke frågar efter folkviljans sanna materiella innehåll utan endast efter statsrepresentanternas formella legitimation, stå folken, även om de i den enskilda staten leva i en demokrati, praktiskt taget mer eller mindre värnlösa gentemot det förhållandet, att de just beträffande de viktigaste folkrättsliga avgörandena som regel äro helt avkopplade. Krigsförklaringar, utfärdande, antagande och tillbakavisande av ultimata, vapenstillståndsfördrag, fredsslut, annexioner, massutvisningar äga rum utan hörande av väljarna, vilka vid tiden för senaste val, kanske för årtal sedan, omöjligen kunde förutse dessa situationer och vilka i allmänhet ha avgivit sina röster under helt andra, för det mesta inrepolitiska aspekter. Väljarna ställas således av sin regering eller sitt parlament, vilka i allmänhet anse sig vara juridiskt allsmäktiga i enlighet med den juridiska positivismens läror, inför ett folkrättsligt *fait accompli*. Efteråt kunna väljarna visserligen avstå från att åter rösta på sin kandidat, men detta ändrar icke det ringaste ett en gång skapat folkrättsligt faktum.

De båda världskrigen skulle, som vi med övertygande sannolikhet måste anta, aldrig ha utbrutit, om omedelbart innan de krigsutlösande folkrättsliga handlingarna helt fria omröstningar hade ägt rum bland väljarna och särskilt då bland de värnpliktiga hos alla folk.

Kunna nu de demokratiska idéer, som erövat den västliga världens statsrätt, även komma att behärska folkrätten?

Om en sådan reception i egentlig mening kan det emellertid ej vara fråga, när suveräna stater i kraft av sin allmakt låta omsätta en demokratisk procedur i en folkrättslig handling, t. ex. när en starkare stat påtvingar en svagare en folkomröstning, som kan väntas ha en för den förstnämnda förmånlig utgång. Så som individen under reformationen, under de amerikanska och franska revolutionerna, under revolutionen år 1848 i flera av Europas stater, i Ryssland 1917 och i Tyskland 1918, genomdrivit sina krav till stor del *utan* erkännande från de tidigare makthavarna och *mot* dessa, så borde det även kunna bli inom folkrätten, och först då skulle en demokratisering av folkrätten ifrån grunden vara möjlig. Detta

skulle inte behöva vara någon revolutionär process. Ty en revolution behöver ej ske med användande av fysiskt våld, den kan även framgå ur en fredlig, andlig evolution.

Möjliga utgångspunkter för en sådan evolution ha vi redan lärt känna, när jag tidigare (jfr s. 293 ff.) berörde naturrättens fredliga stridsfront mot positivismen: den religiösa naturrätten, pacifismen, »les principes généraux», »la conscience publique» m. fl. Om man nämligen i enlighet med vad förut anförts antar, att den i människornas rättskänsla och samvete vilande autonoma rättsidén bär inom sig ett demokratiskt grunddrag, ett jämställande av »du» och »jag», då blir den fredliga stridsfronten naturrätt mot positivism samtidigt en fredlig stridsfront: massornas rättskänsla mot suverän allmakt hos parlament och regeringar.

Men kan hittills ett inträngande av demokratiska idéer i folkrätten utan godkännande från de suveräna staternas officiella representanter konstateras?

Försök här till föreligga, och här och var ha de lett till vissa delframgångar, till sanktionering från makternas sida.

Det första betydande fallet har tidigare berörts (s. 301): det var representanternas för Elsass-Lothringen protest mot annexionen av deras hemland inför den franska kammaren i Bordeaux. Visserligen talade den gången icke folket, som stod under ockupationsmaktens våld, utan dess representanter förde talan. Men vad man än må tänka om detta fall från 1871 och helt allmänt om representationen och representanternas förhållande till sina väljare, var likväl den gången, 1871, protesten en upprorsakt å den folkrättsligt rättslöse individens vägnar mot överlåtelsen av ett område från en stat till en annan genom statsmakter.

Visserligen var, såvitt jag kan se, uttrycket »folkens självbestämmanderätt» år 1871 ännu icke känt. Såvitt bekant förekommer det för första gången i ett de tyska socialdemokraternas i Böhmen manifest: »Till tyska folket i Böhmen», av den 31 okt. 1908. Detta manifest bekämpade de vid genomförande av val begångna övergreppen från den tjeckiska majoritetens och samtidigt byråkratiens sida mot den tyska minoriteten i Böhmen, och det krävde gentemot båda dessa självbestämmanderätt. Detta var icke något folkrättsligt krav, utan ett inre österrikiskt statsrättsligt sådant. Men i den gamla Donaumonarkiens nationella strider ligger dock ett beaktansvärt stycke av förhistorien till kravet på folkens självbestämmanderätt inom folkrätten, och där behandlades problem, som

i en eventuellt kommande världsstat åter kunde vinna förnyad aktualitet.¹

Så började framförallt den österrikiska socialdemokratien ungefär från och med sekelskiftet under den nuvarande statspresidenten Karl Renners andliga ledarskap² att, trots sin traditionella internationalitet, ja, just i denna internationalitetens anda, steg för steg arbeta för lika demokratisk självbestämmanderätt för alla Habsburgmonarkiens folk inom denna monarkis statsrättsliga förbund. Men även inom borgerliga kretsar började dylika idéer vinna fotfäste. Särskilt förtjänar förlikningen mellan tjecker och tyskar inom Mähren från år 1905 att framhållas. De tjeckiska och tyska representanternas mandat i den mähriska lantdagen fördelades efter den sista folkräkningen på de båda nationerna och landet indelades i två slags valkretsar, som grepo över i varandra, tjeckiska och tyska. Valstriden utspelades inom vart och ett av de båda folken för sig, och ingen valstrid förekom om mandat mellan tyskar och tjecker. Detta system övertogs år 1910 i Bukowina genom en överenskommelse mellan fem nationaliteter.³ Tyvärr beaktades icke detta aktstycke i de senare fördragen till skydd för de nationella minoriteterna. Det borde dock kunna komma att spela en mycket nyttig roll i flerspråkiga områden inom en eventuell framtida världsstat och avlägsna många irritationsmoment.

Alltifrån första världskrigets utbrott sökte centralmakterna att spela ut den nationella frågan gentemot Ryssland,⁴ och västmakterna detsamma gentemot centralmakterna. Det första anmärkningsvärda försöket att skapa en folkens demokratiska självbestämmanderätt i folkrättslig mening gjordes av den i april 1915 i Haag grundade organisation »Centrale pour une Paix durable».⁵ Huvudreferent för

¹ Närmare om den nationella frågans utveckling jämte citat av det viktigaste materialet i förf:s arbete »Der Wandel der Ideen Staat und Volk», del II.

² Synopticus (Pseudonym), »Staat und Nation», Wien, 1899; Rudolf Springer (Pseudonym), »Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat», Wien, 1902; Karl Renner, »Österreichs Erneuerung», Wien, 1915—1917.

³ Lagmaterialet beträffande uppgörelsen i Mähren och Bukowina finnes jämte kommentar avtryckt hos Bernatzik, »Österreichische Verfassungsgesetze», 2. Aufl., Wien, Mauz, 1911, s. 890 ff. och 937 ff. Jfr »Der Wandel der Ideen Staat und Volk», s. 187, 199, där även ytterligare hänvisningar givas.

⁴ Översikt i artikeln »Nationalitätenfrage einschliesslich des Minderheitsrechts» i »Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie», utg. av Strupp, Berlin och Leipzig, de Gruyter u. Co., Band II, 1925, s. 84 ff.; »Der Wandel der Ideen Staat und Volk», s. 193 ff.

⁵ Översikt i den i föregående not citerade artikeln »Nationalitätenfrage einschl. — — —», s. 87 ff.; material jfr s. 107, litteratur s. 107, 108. Organisationens huvudpublikation är »Organisation Centrale pour une Paix durable, Recueil des Rapports sur les différents points du Programme-Minimum», La Haye, 1916 ff.

avträdelser av territorier var ursprungligen svensken baron Adelswärd, och för de nationella frågorna norrmannen Halvdan Koht. De flesta av de medverkande voro skandinaver, holländare och schweizare. På våren 1915 anslöt jag mig genom ett brev, som jag skrev från fronten, till denna organisation kort efter dess grundande och jag tänker ännu idag med stolthet på den tid, då jag hade tillfälle att samarbeta med dessa män för skapandet av en bättre, demokratisk folkrätt efter krigets slut, först brevlades och senare på några internationella konferenser.

Organisationens »Programme-Minimum», varmed densamma efter sin tillkomst vände sig till världssopinionen,⁶ krävde i punkt 1 allmänt förbud av områdesavträdelser mot den berörda befolkningens intressen och önskningsar och fordrade, »si possible», folkomröstning. »Possible», »möjlig» är en folkomröstning alltid för en annekterande stat, som ju är den starkare. Folkrätten hindrar ingen stat, som vill annektera ett land, att tillfråga dess befolkning genom en ärlig och fri omröstning, huruvida det också vill annekteras.

I punkt 2 begärde Programme-Minimum, att alla stater skulle medgiva folkgrupperna inom sina områden »égalité civile», »liberté religieuse» och »le libre usage de leur langue».

På basis av punkt 1 utarbetade baron Adelswärd ett utkast till ett internationellt fördrag beträffande områdesavträdelser och Koht ett annat till skydd för nationella minoriteter. Det sistnämnda utkastet hänvisade i sin andra utformning på min inrådan också till artikel 19 i den österrikiska grundlagen beträffande medborgarnas allmänna rättigheter av 21 dec. 1867, en artikel, i vilken likställigheten mellan folkgrupperna i Österrike och den österrikiska nationalitetsrätten stadfäst. Vi skulle även ha kunnat gå tillbaka till äldre österrikiska texter från 1848 och 1849, som dock icke fått någon praktisk betydelse, men framförallt till § 188 i den kortlivade tyska Frankfurt-konstitutionen av år 1849, det första fallet i historien, då en stor nationell majoritet inom en stat frivilligt och utan motprestation tillförsäkrade nationella minoriteter ett långtgående skydd och rätten att fritt få utveckla sin nationella egenart.

Man ser, att organisationen »Centrale pour une Paix durable» visserligen uppställde krav för en framtida folkrätt, som till innehållet radikalt avveko från den tidigare folkrätten, men att den likväl hoppades på ett förverkligande av sitt program genom för-

⁶ Texten finnes i den i föregående not nämnda Recueil des Rapports, band I, 1916, s. IV.

drag mellan suveräna stater. Man kunde den gången ännu räkna med möjligheten att kriget skulle avslutas genom en s. k. förlikningsfred.

Det förekom under första världskrigets skede även andra försök att verka för folkens självbestämmanderätt och individens nationella likställighet och frihet. Men det var ensidiga, endast mot en av de krigförande grupperna riktade försök. De voro därför, enligt vad tidigare sagts beträffande reversibiliteten (s. 307 f.), icke ägnade att bereda väg för en verklig demokratisering av folkrätten.

Så småningom erövrade idén om självbestämmanderätten en stor del av den allmänna opinionen.

Mot slutet av första världskriget gjorde sig som bekant Lenin och Wilson till förespråkare för självbestämmanderätten. Hos Lenin var detta till att börja med en individens revolutionära resning mot de juridiskt allsmåktiga suveräna staternas värld. Men händelserna i Ryssland blevo den gången utan inflytande på folkrätten och i USSR utvecklades snart en stat med samma maktorganisation och samma suveränitets- och allmaktsanspråk som de gamla staterna hade och hava. Wilson upptog kravet på självbestämmanderätt bland de 27 punkterna i sina berömda fyra kongresstal av år 1918, i vilka han krävde en reform av den tidigare mellanstatliga världen i evolutionär, icke i revolutionär form.

Fredstraktaten år 1919 förverkligade sedan en del av kraven på självbestämmanderätt, om även blott ensidigt, och bragte således den politiska världskartan — i jämförelse med den från tiden före 1914 — närmare de demokratiska principerna. Men staternas suveränitet och allmakt och deras territoriers okränkbarhet gentemot framtida önskemål om demokratisk självbestämmanderätt från folks eller befolkningsdelars sida förblevo orubbade. Folkrättsliga rättigheter skulle även i fortsättningen endast tillkomma staterna, inte folken i naturlig mening såsom ras- eller språkenheter och inga rasliga eller språkliga minoriteter. Förgäves sökte jag såsom medlem av fredsdelegationen i St. Germain och min kollega Schücking i fredsdelegationen i Versaille att arbeta för *allmänna* rättsregler beträffande självbestämmanderätt och minoritetsskydd. N.F., som skulle garantera minoritetsfördragen, tillerkände varken minoriteter eller individer några rättigheter, vare sig materiella eller ens formella. Endast petitioner fingo inlämnas till N.F. Förgäves försökte, alltsedan 1925, internationella konferenser för de nationella

minoriteterna, i vilka jag vid ett tillfälle deltog såsom expert, att uppnå partsrättigheter för minoriteterna.

Så strandade slutligen även de mest anspråkslösa försök att åstadkomma en reform av den gamla världens suveräna allsmäktiga stater till förmån för individernas och folkens egna rättigheter. Idag talar man ej längre om folkens demokratiska självbestämmanderätt eller ens om nationella minoriteters rätt till demokratisk autonomi.

Trots detta är det icke utan skäl som det allt fortfarande ordas så mycket om demokrati. Ty demokratin — alltjämt tagen i västlig betydelse såsom en rättsordning för individens frihet och individens likställighet i åtnjutande av denna frihet — har fortlevat i statsrätten hos så många av den västra världens stater. Varför skulle det då icke vara möjligt, att med tiden ersätta den hittillsvarande folkrättsordningen — grundad på suveränitet, på regeringars och riksdagars juridiska allmakt, på segrar och annexioner — med en ny folkrättsordning, byggd på folkens fria vilja, d. v. s. icke de regerandes utan de lydande massornas, och på dessa massors fredliga samarbete?

Den demokratiska tanken kräver principiellt, att icke de härskande och regerande bestämma över folkens vilja utan dessa själva. Nu har varje folk talrika ensidiga, ej reversibla nationellt-egoistiska intressen och få även enligt folkrätten inom ramen för folkrättens regler fritt tillvarataga dessa. Ifråga om dessa nationellt-egoistiska intressen kan det mycket väl låta sig representeras enligt sin statsrätts grundsatser genom parlamentariker, ministrar och diplomater.

Men det finns någonting, som icke kan representeras av andra, och det är människornas samvete och rättskänsla. Parlament och regeringar ha strängt taget blott att vara förkunnare, budbärare och tjänare av denna högsta andliga makt. Just till denna makt appellera emellertid de statliga makthavarna vid sina handlingar enligt stats- och folkrätt, blott ur denna hämta de sin värdighet och auktoritet, ty fysiskt tvång enbart utan varje godkännande genom de lydandes samvete och rättskänsla skulle icke skilja staten från rövarbandet. T. o. m. då en regering trampar på sina undersåtars rättskänsla, såsom Hitler gjorde, söker den att med lögner och hyckleri blidka densamma, vilseleda och därmed skenbart vinna den för sig.

Om nu massornas samvete och rättskänsla utgöra grundvalen för en stor del av den positiva, d. v. s. den faktiskt utövade och för-

verkligade rätten inom staten, varför skulle inte detsamma kunna bli fallet även inom folkrätten?

Tecken till tendenser i denna riktning ha vi ju lärt känna, speciellt i »les principes généraux de droit» och i Haagkonventionens hänvisning till »la conscience publique». Man skulle kunna tillägga åtskilligt, bl. a. från N.F.- och F.N.-stadgorna. Så länge dylika begrepp emellertid endast gälla såsom hjälpmedel, såsom en sorts nödfallsutväg vid den positivistiska interpretationen av suveräna parlaments och regeringars enarådande vilja, är dessa begrepps verkan ringa och folkrättens yttersta grundval förblir odemokratisk.

Men människornas samvete och rättskänsla finns nu en gång, även om det för närvarande ej uttryckligen erkännes av in- och utländska regeringar och parlament. Tidigare har jag försökt i all korthet klargöra, att, om man betraktar rätten icke som ett ohöjtt »måste», ett hot om våld liksom ett rövarbands befallningar, utan såsom ett »böra», vilket förlänar värdighet och auktoritet åt staten, så utgöres yttersta grunden för denna rätt ej av vederbörande statsorgans heteronoma befallningar utan av samvetet och rättskänslan hos de lydande, hos mottagarna av den positiva rättsbefallningen.

Men kunna vi då på detta sätt verkligen grunda en demokratisk rätt? Leder icke vädjandet till subjektiva känslor till att rättsordningen upplöses till individuellt godtycke, till anarki?

Jag påstår: nej. Liksom hos de skiljaktiga naturrättssystemen och naturrättsuppfattningarna framträder även i vårt samvetes och vår rättskänslas olikartade omdömen dock en stor linje av ungefärlig överensstämmelse i grundprinciperna, även om den enskilde individen, den enkle mannen på gatan, icke kan se denna linje såsom någonting helt, utan blott naivt känslomässigt avgör de mest elementära samvets- och rättsfrågorna i de enskilda konkreta situationerna.

En dylik överensstämmelse icke blott inom ett folk utan även folken emellan, således även såsom folkrättens sanna grundval, finnes t. ex. ifråga om fördömandet av gemena brott, vid fördömandet av ett oprovocerat överfall och rättfärdigandet av det »heliga» nödvärnet — men icke av vilket som helst s. k. »försvar» av egna intressen —, vidare ifråga om det principiella gillandet av polisens ingripande i det egna landet eller ockupationsmaktens i det ockuperade fientliga området i och för upprätthållande av den allmänna säkerheten och ordningen och förhindrande av blodsutgjutelse, brott eller anarki, o. s. v. Man kan även tänka på enigheten mellan det stora flertalet medborgare i varje civiliserat samhälle beträffande

de flesta bestämmelserna inom den positiva civila rätten, som gäller i dessa samhällen. Inom folkrätten kan man påminna om normer som de beträffande sändebudsrättens okränkbarhet eller om fördrag, såsom den internationella världspostkonventionen, o. s. v., o. s. v.

Det finns sålunda många subjektiva värdeomdömen, som inom samhällena uppbäras av en stor, bärkraftig, stabil majoritet. Om dessa värdesättningar kan man därför säga, att de visserligen icke äro absolut, men relativt allmängiltiga. Inom den inre statliga rätten, speciellt inom demokratierna, kan en betydligt större procent av den faktiskt utövade positiva rätten samtidigt vara en dylik relativt allmängiltig autonom rätt, grundad i massornas samvete och rättskänsla, än inom folkrätten. Men även inom folkrätten finnes det, såsom nämnts, relativt allmängiltiga överensstämmande värdeomdömen hos civiliserade människor. Utan dylika skulle en folkrätt aldrig ha kunnat utbildas och staterna skulle på intet sätt stå annorlunda gentemot varandra än rövarband.

Ytterligare en fråga måste här, slutligen, upptagas till behandling: Hur förhåller sig den »autonoma» rätten till den »positiva» rätten? Vilken »gäller», eller i vilken mening och i vilken omfattning »gälla» de båda?

Orden »rätt» och »gälla» samt deras avledningar ha två olika betydelser: den ena beträffar ett böra, ett autonomt, »kategoriskt imperativ», en sann plikt; den andra en faktisk process, ett vara eller skeende i motsats till börat.

Den första betydelsen har ovan berörts. Men den andra betydelsen av orden »rätt» och »gälla» kunna vi omöjligt komma förbi i det praktiska livet, och därför ej heller inom rättsvetenskapen i den mån denna skall framställa eller ge anvisningar åt det praktiska livet. Ty denna betydelse beror på en mångtusenårig förväxling av böra och måste och därför på ett mångtusenårigt språkbruk. I mina tidigare arbeten har jag upprepade gånger jämfört detta språkbruk med beteckningen »soluppgång». Under många tusen år voro människorna övertygade om, att jorden stod stilla och att solen kretsade omkring denna, när den dagligen går upp och ned. Men fastän vi sedan långliga tider veta, att det förhåller sig tvärtom, ha vi likväl icke kunnat göra oss kvitt de gamla orden, och ej ens de mest upplysta astronomer finna något stötande i att tala om soluppgång eller solnedgång.

På samma sätt ha människorna sedan urminnes tider med ord såsom rätt och gälla betecknat även massornas *verkliga* lydnad,

utan att taga hänsyn till, om denna uppstår av plikt-känsla eller av fruktan eller andra egoistiska motiv. Men då mena de icke något ovillkorligt, kategoriskt höra, utan ett villkorligt, hypotetiskt måste. Då stå vi icke i andens, värdighetens, auktoritetens, pliktens värld, utan i det materiellas, tvångsutmätningens, koncentrationslägrets, galgens, den brinnande fosfors och atombombens värld. Visserligen måste även denna masslydnad, även om den kanske blott betingas av fruktan, verkligen finnas, den måste vara »positiv», för att vi skola kalla den för rätt, under det att inom andens, hörats värld tvånget är irrelevant. Det som juristerna beteckna som rättens positivism, är, vilket jag ofta har sökt klargöra, icke något böra utan ett faktum i varats värld. Ty regler, som ingen åtlyder i realiteternas värld, kalla vi icke positiva rättsregler; i bästa fall äro de utkast, en måhända framtida positiv rätt, eller också äro de en tidigare positiv rätt, som trätt ur kraft, måhända äro de blott ideella, tänkta regler, som varken voro eller äro positiva och icke heller komma att bliva det. Som »positiv rätt» beteckna vi enligt mitt förmenande de regler och befallningar, som tills idag verkligen ha följts och påtvingats och som därför troligen även i morgon och framdeles verkligen komma att följas och påtvingas.

Man får därför icke förväxla orden positiv och positivistisk med varandra. Positivitet är fakticitet, är den i realiteternas värld utövade masslydnaden. Positivism är däremot tron på, att fysiskt våld, koncentrationsläger, galge, brinnande fosfor kunna framkalla förpliktelser och därigenom även de heteronoma befallningarna från makthavarna, som stödja sig på dylika medel, således en tro, som förväxlar böra och måste.

Begreppet positiv rätt kommer att alltid vara oundgängligt.

Så som astronomerna icke skämmas för ordet solnedgång, så behöver ej heller den mest betydande jurist någonsin skämmas för orden »rättvisa» och »gälla», om han därmed menar blott *faktiskt* tvång och *faktisk* masslydnad och även om denna lydnad icke härleder sig ur det egna samvetets och rättskänslans bud utan blott har sin orsak i de starkares avrättnings- eller förstörelseverktyg.

Vi kunna i praktiken över huvud taget icke annat än kalla det, som verkligen följes i det dagliga livet hos domstolar, förvaltningsmyndigheter, advokater och allmänhet, för »rättvisa», och kunna icke oavlåtligt beteckna såsom »orättvisa» om vi och våra meningsfränder icke gilla det. Annars skulle man ofta behöva tala om »orättskipning», »orättshjälp» o. s. v. i stället för »rättskipning», och

»rättshjälp». Även rättshistorikern och sociologen kunna i allmänhet endast kalla faktiskt socialt skeende för rätt, ej börats upplevelser och föreställningar i människornas huvuden. Om någon vill framställa »rätten» i Hamurabis' eller Karl den Stores rike eller hos en australisk vandrarstam, kan han i allmänhet icke undersöka och beskriva, vad människorna enligt autonomt samvete och rättskänsla en gång »bort» respektive idag »böra», utan blott det, som de *verkligen* gjort och göra, således den verkliga masslydnaden, den *positiva* »rätten».

I en värld av sant demokratiska stater och under lugna tider bör en mycket stor del av den statliga rätten och, vid en demokratisk struktur av folkrättsgemenskapen, även folkrätten kunna vara på samma gång autonom och positiv rätt.

Begreppet rättens positivitet komma vi således aldrig att kunna undvara. Däremot kan positivismen, härledningen av börat och därför den juridiska allmakten på grund av fysiskt våld, övervinnas.

Då jag år 1924 upptog min kamp mot positivismen i mitt första rektorstal,⁷ stod jag emellertid alldeles ensam. Ty all tidigare kritik mot denna hade icke tillnärmelsevis gått så långt utan dock i sista hand erkänt den heteronoma uppkomsten av plikter genom statligt tvång. Mycket länge stod jag så gott som ensam. Idag är mycket annorlunda. 1947 inleder Coing sitt arbete om rättens högsta principer⁸ med orden: »Att rättsvetenskapen måste befria sig från positivismen och åter vända sig mot en vid rättsidén bunden uppfattning av rätten har idag blivit en truism, vilket man nästan tvekar att uttala». Han torde, åtminstone för Tysklands del, ha rätt. Nu, med ens, vill ingen här längre vara positivist, även många som alltjämt äro det utan att själva märka det. Jag vill ingalunda påstå, att allt detta skulle vara min förtjänst. Alldeles oavsett om jag har rätt eller ej, är huvudorsaken till omsvängningen uppenbarligen det fruktansvärda missbruk, som Hitlerregimen gjorde av lagstiftarens juridiska allmakt och som efter hand öppnat ögonen hos ett ständigt växande antal människor. Dessa människors förtroende för juristernas tidigare åskådningar, d. v. s. för positivismen, har således blivit rubbat.

Såsom skakandet av tron på påvestolens orubbliga makt genom Luther och skakandet av tron på den rationalistiska naturrätten

⁷ Se förf:s rektorsanförande »Recht und Sittlichkeit», Hamburg, C. Boysen, 1924, 3 uppl. Berlin, Julius Springer, 1935.

⁸ Coing, »Die obersten Grundsätze des Rechts», 1947.

5 — *Statsvetenskaplig tidskrift 1950. N. F.*

genom den tyska historiska rättsskolan bröt sig väg i vidare cirklar, så kommer också denna nya kris inom rättstänkandet troligtvis att utbreda sig, och man må hoppas, att det äntligen en gång skall finnas plats för en verkligt demokratisk och därför verkligt fredlig folkrätt.

Folkrättsvetenskapen får vid denna kommande uppgörelse, om den skall vara objektiv och därför sant vetenskaplig, aldrig ensidigt tillvarataga blott det egna landets intressen. I stället måste den, strävande efter verklig objektivitet, propagera *allmänmänskliga* rättsidéer, regler, som äro *reversibla*, vilka gälla i lika mån för och mot alla folk och stater och vilka äro grundade i den allmänna folkrätten, oavsett om det egna landet är den vinnande eller den givande parten.

Det finns, vilket jag till slut vill betona om och om igen, många folk, många stater, många språk, många partier, men endast en enda, den samfällda mänsklighetens objektiva internationella vetenskap. Folkrättsvetenskapen i alla länder strävar utan tvivel efter objektivitet och efter de allmänmänskliga rättsidéerna; när idag den ene kommer till ett annat slut än den andre, är orsaken till meningsskiljaktigheten med största sannolikhet blott till en mycket ringa del att söka i rättsmisstag från den ena eller andra sidan, utan ligger väsentligen i den ojämnt fördelade kännedomen om de verkliga sakförhållandena.

Därför kunna vi hoppas på, att vi så småningom genom vetenskapligt tankeutbyte de olika länderna emellan kunna nå grundvalen för en verklig och slutgiltig förståelse mellan folken i gemensam strävan för den ena och enda objektiva sanningen, den eviga idén om en allmänmänsklig rätt.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Den nya tryckfrihetslagstiftningen. Vid årsskiftet har 1812 års tryckfrihetsförordning upphört att gälla och ersatts av en ny tryckfrihetsförordning. Den nya förordningen grundar sig på ett av 1944 års tryckfrihetssakkunniga (ordf. justitierådet Gärde) utarbetat förslag (S. O. U. 1947: 60). Proposition i ämnet framlades av Kungl. Maj:t på föredragning av justitieminister Zetterberg till 1948 års riksdag (nr 230). Sedan frågan behandlats i konstitutionsutskottet (utl. nr 30 och 31), antog riksdagen ett förslag såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling. Förslaget godkändes slutligt vid 1949 års riksdag och den nya förordningen utfärdades genom kungörelse den 5 april 1949 (nr 105). Öppet brev om förordningens antagande upplästes i riksdagens kamrar den 6 april 1949. Därigenom trädde den nya förordningen grundlagsenligt i kraft, men enligt övergångsbestämmelse i denna gällde den äldre förordningen till utgången av år 1949.

I och för sig är det en märklig författningshistorisk händelse att sålunda en av våra grundlagar framträder i helt förnygrad gestalt; den senaste motsvarigheten var antagandet av ny riksdagsordning år 1866. Den nya tryckfrihetsförordningen kan dock knappast sägas medföra några genomgripande ändringar i de principer som uppbära den svenska tryckfrihetsrätten. Till form och uppställning skiljer den sig väsentligt från sin föregångare, och åtskilliga detaljfrågor, som tidigare endast ofullständigt behandlades i lagtexten, ha närmare reglerats. De ledande grundsatserna stå dock orubbade kvar; en strävan att vidmakthålla och i vissa hänseenden stärka garantierna för yttrandefriheten har satt sin prägel på den nya lagstiftningen. Några av de frågor som särskilt tilldrogo sig uppmärksamhet under riksdagsbehandlingen skola i det följande beröras.

Frågan om *lekmannainflytandet i tryckfrihetsmåten* hade redan i direktiven för de sakkunniga ställts i förgrunden och utgjorde såväl under utredningen som vid lagstiftningens fortsatta behandling ett huvudspörsmål. Då lekmän deltaga i rättsskipningen vid våra allmänna underrätter, intaga de i allmänhet ställningen av meddomare, vilka tillsammans med den lagfarne domaren utöva domarfunktionen i dess helhet. I tryckfrihetsmål däremot ha lekmän alltsedan år 1815 medverkat såsom jury. Det utmärkande för jurysystemet är att domarfunktionen är uppdelad mellan juryn och domstolen; tryckfrihetsjuryn har sålunda endast haft att taga ställning till frågan om den åtalade skriftens brottslighet, medan avgörandet av övriga frågor om straff, konfiskation m. m. ankommit på domstolen. De sakkunniga hade övervägt olika möjligheter för lekmännens deltagande i tryckfrihetsmål och stannat för att förorda jurysystemets bibehållande. Avgörande skäl för denna ståndpunkt var, att juryprövningen ansågs ägnad

att skapa ett skydd för yttrandefriheten och särskilt för den genom pressen utövade politiska kontrollen över samhällsorganen och deras verksamhet. Departementschefen biträdde denna ståndpunkt och betonade särskilt betydelsen av att juryn, i jämförelse med den eljest vid våra domstolar vanliga nämnden, intar en mera fristående ställning och att juryinstitutionen är ägnad att bilda en folklig garanti för tryckfriheten. I ett remissyttrande hade presidenten Lindhagen framfört ett förslag att för tryckfrihetsmålen skulle inrättas en för hela riket gemensam specialdomstol, och detta förslag väcktes också i riksdagen genom en motion i första kammaren av herr Wistrand m. fl.; förslaget vann emellertid endast ringa anslutning i riksdagen.

I den nya förordningen har sålunda juryn i tryckfrihetsmål bibehållits; dess befogenheter och sammansättning ha dock reformerats. Tidigare var juryns bedömande av skriftens brottslighet alltid bindande för domstolen. Denna regel har ansetts vara av grundläggande betydelse, då det gäller ett frikännande juryutlåtande. Däremot har i den nya förordningen juryns befogenheter begränsats på det sättet att, om juryns utlåtande är fällande, även domstolen skall pröva skriftens brottslighet. Är domstolen av annan mening än juryn, kan den frikänna den tilltalade eller hänföra brottet under mildare straffbestämmelse, som åberopats i målet. Skäl till denna reform, vartill förebild finnes i andra länder, är att den tilltalade icke bör vara berövad det rättsskydd som ligger i domstolsprövningen. Med domstolens skyldighet att i angivna fall pröva skriftens brottslighet följer att en fällande utgång i tryckfrihetsmål kan överklagas till högre rätt enligt allmänna regler, även såvitt angår brottslighetsfrågan.

Beträffande juryns sammansättning uppstodo delade meningar under riksdagsbehandlingen. De ursprungliga reglerna i 1812 års tryckfrihetsförordning inneburo, att juryns ledamöter tillsattes för varje mål av domstolen och parterna; domstolen utsåg 5 och vardera parten 4 jurymän, varefter vardera parten utslöt en av domstolens och en av motpartens jurymän. År 1937 gjordes i dessa regler den ändringen, att de domstolsutsedda ledamöterna i juryn skulle tillsättas genom lottning från en på förhand upprättad jurymannalista, och samtidigt ökades antalet domstolsutsedda och minskades antalet partsutsedda ledamöter, så att domstolen tillsatte 5 och vardera parten 2 av juryns 9 ledamöter. I propositionen föreslogs nu, i överensstämmelse med sakkunnigförslaget, att jurymän skulle utses genom val av landsting och, beträffande stad som icke deltar i landsting, av stadsfullmäktige. Parts rätt att tillsätta ledamöter i juryn skulle således bortfalla. För varje län skulle för en tid av fyra kalenderår väljas 24 jurymän, fördelade i två grupper med 16 jurymän i den första och 8 jurymän i den andra gruppen; den sistnämnda gruppen skulle bestå av personer som äro eller varit nämndemän vid allmän underrätt. Då jury skulle tillsättas i tryckfrihetsmål, finge parterna, liksom hittills, en viss rätt till utslutning, särskilt för varje grupp. Därefter skulle antalet nedbringas genom lottning, så att i juryn kvarstodo 6 från den första gruppen och 3 från den andra; dessa 9 ledamöter skulle bilda juryn i målet.

Då reglerna om juryns tillsättande behandlades i konstitutionsutskottet, ansåg utskottets majoritet att utslutning och lottning borde undvikas och

att det borde ankomma på valcorporationen att redan vid valet utse de jurymän, som i första hand skulle tjänstgöra i juryn, och suppleanter för varje ledamot. Om juryn erhöi en sådan fast sammansättning, ansåg utskottet obehövt att bibehålla den gällande regeln om två tredjedelars majoritet inom juryn för fällande utgång. Utskottet förordade därför, att skriften skulle anses brottslig, om 5 av juryens 9 ledamöter vore ense därom. Reservanter inom utskottet biträdde Kungl. Maj:ts förslag. Utskottsförslaget kritiserades allmänt i pressen och mötte kraftiga invändningar under debatterna i kamrarna; en överväldigande majoritet i båda kamrarna uttalade sig för Kungl. Maj:ts förslag, vilket alltså ligger till grund för de nya reglerna om juryens tillsättande. Under hösten 1949 ha landsting och stadsfullmäktige enligt dessa regler valt jurymän.

Med hänsyn till den ringa förekomsten av tryckfrihetsmål — under de senaste årtiondena ha i genomsnitt förekommit 13 å 14 sådana mål om året, varav ungefär hälften vid Stockholms rådhusrätt — föreslago de sakkunniga, att *endast en rådhusrätt i varje län*, i regel rådhusrätten i residensstaden, skulle vara behörig att upptaga sådana mål. Denna regel har inluttit i den nya förordningen, därvid dock tillfogats en möjlighet för Kungl. Maj:t att förordna om behörighet för mer än en rådhusrätt i länet att upptaga tryckfrihetsmål. Sådant förordnande har meddelats genom kungörelse den 30 september 1949 (nr 517) i fråga om rådhusrätterna i Eskilstuna, Norrköping, Hälsingborg och Borås. Dessa rådhusrätter äro alltså, jämte rådhusrätterna i vederbörande residensstäder, behöriga att upptaga tryckfrihetsmål.

I den nya förordningen förutsättes att vissa närmare bestämmelser om *rättegången i tryckfrihetsmål*, liksom hittills, skola upptagas i en särskild lag, som icke är av grundlags natur. Förslag till sådan lag framlades i proposition (nr 18) till 1949 års riksdag och efter behandling i första lagutskottet (utl. nr 14) antogs lagen i huvudsaklig överensstämmelse med Kungl. Maj:ts förslag. Lagen, som utfärdades den 22 april 1949 (nr 164), innehåller bl. a. bestämmelser om laga domstol i tryckfrihetsmål. Liksom hittills är tryckningsortens belägenhet i princip avgörande för vilken av de enligt tryckfrihetsförordningen behöriga rådhusrätterna, som har att upptaga mål rörande tryckt skrift. I det nyss angivna fallet, då enligt Kungl. Maj:ts förordnande mer än en sådan behörig rådhusrätt finnes inom länet, skall målet, om skriften tryckts i stad där behörig rådhusrätt finnes, upptagas av den rådhusrätten och i annat fall av den av de behöriga rådhusrätterna, som är närmast tryckningsorten.

I lagen med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål behandlas även frågan om juryens möjligheter att erhålla upplysningar i rättsliga spörsmål. De sakkunniga hade föreslagit, att juryn under sin enskilda överläggning skulle kunna tillkalla rättens ordförande för att av denne erhålla upplysning om vad lag stadgar; varje juryman skulle äga befogenhet att påkalla sådana upplysningar. I motiveringen för detta förslag hade de sakkunniga bl. a. framhållit att, då lekmän i andra fall än i tryckfrihetsmål deltaga i rättsskipningen, det åligger den lagfarne domaren att tillföra lekmännen erforderlig lagkunskap samt att särskilda anordningar för detta ändamål vore nödvändiga i en juryprocess. Juryn hade ofta

att taga ställning till juridiska spörsmål av invecklad art; i andra länder hade man nödgats i olika former giva juryn juridisk ledning. De sakkunniga framhöllo, att förslaget om rätt för domaren att på framställning komma tillstädes under juryns överläggning syntes överensstämma med en modern utvecklingslinje i utländsk juryprocess. Även departementschefen betonade i sin remiss till lagrådet betydelsen av att juryn finge tillgång till upplysningar i rättsliga spörsmål. Lagrådet ägnade särskild uppmärksamhet åt denna fråga.¹ Tre ledamöter ansågo, att förslaget kunde väcka principiella betänkligheter, men ville icke avstyrka en anordning som öppnade väg för en information av begränsad omfattning; en ledamot avstyrkte helt förslaget i denna del. På grund av påpekanden inom lagrådet gjordes i propositionen den ändringen i fråga om informationens anordnande, att denna icke skulle ankomma endast på rättens ordförande utan ske vid ett sammanträde mellan juryn och rätten i dess helhet. Detta sammanträde är ett led i juryns överläggning och således undandraget offentligheten. Vidare angavs uttryckligt i lagen, att juryn icke i rättens närvaro får överlägga angående sitt svar eller företaga omröstning.

Även under riksdagsbehandlingen väckte frågan om formerna för informationen till juryn en viss tvekan. Utskottet framhöll, att anordningar voro ofrånkomliga, varigenom juryn tillförsäkrades möjlighet att, när den så önskade, erhålla upplysning i rättsliga frågor, och utskottet var även ense med departementschefen om lämpligheten av att låta rätten ombesörja denna uppgift. Men utskottet uttalade tvekan om formen för informationen och särskilt om det stadium under processen, då denna borde ske. Enligt utskottets mening borde frågan ytterligare utredas. Då emellertid bestämmelser i ämnet icke kunde undvaras, föreslog utskottet att riksdagen skulle antaga Kungl. Maj:ts förslag såsom ett provisorium. Reservanter inom utskottet, som även ansågo frågan på vilket sätt informationen skulle ske böra ytterligare utredas, förordade att bestämmelserna skulle utgå ur lagen. Riksdagen följde utskottsmajoriteten; ett i andra kammaren framställt yrkande om uteslutning ur utskottets motivering av de delar, vari utskottet rekommenderat ny utredning, vann icke kammarens bifall.

En av de viktigaste garantierna för tryckfriheten ligger i *förbudet mot censur eller andra rent administrativa ingripanden*. De nya bestämmelserna bygga på grundsatsen att ingripande mot tryckt skrift får ske endast genom talan vid domstol på grund av skriftens brottslighet; administrativa åtgärder, som icke endast avse att förbereda och säkerställa domstolsprövningen eller att verkställa dom, äro således icke tillåtna. Som en konsekvens av denna ståndpunkt ha de bestämmelser i den äldre tryckfrihetsförordningen, vilka möjliggjorde administrativ konfiskation i vissa undantagsfall, icke medtagits i den nya förordningen. I samband därmed uppkom fråga, huruvida denna grundsats borde gälla ovillkorligt även under krigsförhållanden. De sakkunniga hade icke ansett sig böra tillstyrka några undantag för att möjliggöra censur eller andra administrativa ingripanden mot tryckt skrift under krigstid. Ej heller hade de sakkunniga upptagit vissa tidigare

¹ Beträffande frågan, huruvida juryn vid fullgörande av sin rättsskipningsuppgift är bunden av gällande lagbud, se Gärde i Sv.J.T. 1949, s. 324.

förslag att möjliggöra ett snabbare genomförande av grundlagsändringar för att tillgodose önskemål om inskränkningar i tryckfriheten under krigsförhållanden.

Frågan om *tryckfrihetens ställning under krigstid* föranledde en ingående utredning i propositionen. Departementschefen framhöll i första hand att, om särskilda avvikelser från de tryckfrihetsrättsliga grundsatserna skola förekomma under krigsförhållanden, dessa böra finnas på förhand införda i tryckfrihetsförordningen och således vara kringgårdade med de garantier som gälla för grundlag. Vidare påvisades de allvarliga faror för tryckfriheten, som äro förenade med bestämmelser om censur eller andra rent administrativa åtgärder. Den enda lämpliga utvägen vore, enligt departementschefens mening, att bereda domstol möjlighet att på grund av tryckfrihetsbrott ådöma särskild påföljd i syfte att under krigsförhållanden effektivare motverka sådana brott. I propositionen föreslogs därför, att domstol på grund av vissa grova brott — högförräderi, uppror, krigsförräderi och spioneri — skulle kunna meddela förbud för utgivning av periodisk skrift under viss tid, högst sex månader. Såsom en provisorisk åtgärd i avbidan på domstolens prövning skulle även justitieministern kunna förordna om utgivningsförbud. Enligt propositionen skulle utgivningsförbud kunna förekomma endast under krigstid.

Frågan om tryckfrihetens ställning under krigstid föranledde en motion i första kammaren av herr Herlitz med delvis vidare syftning än som betingades av det tryckfrihetsrättsliga spörsmålet. I motionen förordades att Kungl. Maj:t och riksdagen under noggrant angivna förutsättningar och i betryggande former skulle kunna snabbt genomföra grundlagsändringar, gällande allenast för krigstid, eller utan hinder av grundlagarna fatta beslut, likaledes gällande allenast för krigstid. Konstitutionsutskottet avböjde den lösning, som anvisats i motionen, och framhöll den allvarliga fara för tryckfriheten som ligger i att grundlagsändring i snabbare former möjliggöres under kritiska förhållanden; regler, som tillkomma i ett kritiskt läge, kunna lätt få ett alltför obestämt och vidsträckt innehåll. Utskottet biträdde i princip departementschefens ståndpunkt men ansåg att möjlighet till utgivningsförbud borde finnas även vid krigsfara. Bestämmelserna förbundos i utskottets förslag med särskilda garantier; såväl i krig som vid krigsfara skulle bestämmelserna om utgivningsförbud bli tillämpliga endast efter förordnande av Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke, för vilket skulle krävas tre fjärdedelars majoritet i vardera kammaren. Reservanter inom utskottet yrkade helt avslag på bestämmelserna om utgivningsförbud och företrädde således samma ståndpunkt som de sakkunniga. Även i den nu behandlade delen antog riksdagen Kungl. Maj:ts förslag; den nya T. F. stadgar alltså möjlighet till utgivningsförbud mot periodisk skrift i vissa fall, dock endast under krig.

De sakkunniga hade föreslagit ett *principstadgande, enligt vilket det skulle vara förbjudet såväl för myndighet som för enskild att, utan stöd av tryckfrihetsförordningen, på grund av skrifts innehåll hindra tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten*. Detta stadgande innefattade såtillvida en anmärkningsvärd nybildning som det riktade sig mot åtgärder även av enskilda och således vidgade tillämplig-

heten av tryckfrihetsförordningens bestämmelser. I propositionen begränsades emellertid stadgandet till att avse åtgärder av myndighet eller annat allmänt organ. Det huvudsakliga skälet härför var att stadgandet i de sakkunnigas formulering skulle utgöra ett hinder för sådana åtgärder av enskilda sammanslutningar och personer som ingripandena mot Nick-Carterlitteraturen och tidningen Fäderneslandet. Konstitutionsutskottet framhöll emellertid, att stadgandet sådant det avfattats av de sakkunniga innehöll en grundsats av stor vikt, särskilt då det gällde åtgärder mot tryckta skrifter på grund av deras politiska innehåll. Åtgärder vid sidan om tryckfrihetsförordningens regler i syfte att undertrycka misshagliga skrifter borde enligt utskottets mening icke få förekomma och det kunde icke anses tillfredsställande att i detta hänseende göra någon skillnad mellan statliga och kommunala organ å ena sidan och enskilda sammanslutningar och personer å andra sidan. Riksdagen biträdde emellertid Kungl. Maj:ts förslag.

Vidare kan nämnas att den nya förordningen innehåller bestämmelser som avse att *säkerställa en fri nyhetsförmedling*. Det skall i princip stå envar fritt att lämna uppgifter och underrättelser för offentliggörande i tryckt skrift till dess författare eller utgivare eller, om för skriften finnes särskild redaktion, till denna. Vissa snävt begränsade undantag från denna frihet ha dock ansetts påkallade, bl. a. för upprätthållandet av befattningshavares tystnadsplikt i vissa fall.

Den nya förordningens regler om *allmänna handlingars offentlighet* bygga på den lagstiftning, som genomfördes år 1937. De grundläggande bestämmelserna i grundlagen ha, fränsett en viss formell bearbetning i anslutning till övriga delar av den nya förordningen, i huvudsak samma innehåll som förut. Vissa detaljfrågor ha dock behandlats utförligare än tidigare. Sålunda har bl. a. upptagits frågan om formerna för s. k. hemligstämpling. Enligt den nya förordningen äger myndighet förse handling, som skall hållas hemlig, med anteckning om dess hemlighet, därest myndigheten anser sådan åtgärd erforderlig för att bereda trygghet mot obehörigt utlämnande. Anteckningen skall innehålla uppgift å det lagrum, som åberopas för handlingens hemlighållande, dagen för anteckningen samt den myndighet som låtit verkställa anteckningen. Den möjlighet, som redan tidigare fanns, att, efter särskilt förordnande av Kungl. Maj:t beträffande visst slag av hemliga handlingar, förbehålla åt viss myndighet att besluta om handlingens utlämnande, även då denna förvarades hos annan myndighet, s. k. kvalificerad hemligstämpling, har bibehållits i den nya förordningen. Uttryckligen stadgas, att handling icke får i annan ordning än i förordningen sägs förse med anteckning om att den är hemlig. Det är således icke längre tillåtet att använda endast en enkel, anonym stämpel med ordet »hemlig»: stämpeln måste innehålla de nyss angivna uppgifterna eller också måste dessa på annat sätt tillfogas. Andra beteckningar, såsom »förtroligt» eller »konfidentiellt», få icke heller användas, om därmed avses att handlingen är hemlig. Inlägges i beteckningen någon annan innebörd, föreligger icke något hinder att använda den. Sekretessbestämmelserna, vilka äro upptagna i särskild lag utan grundlags natur, ha icke berörts av reformen.

Då den nya förordningen behandlades av 1948 års riksdag, begagnade riksdagen den möjlighet som föreligger vid grundlagsfrågors handläggning att samtidigt antaga alternativa förslag till samma lagrum såsom vilande. Till 1949 års riksdag anmälde konstitutionsutskottet (mem. nr 10) sålunda alternativa lydelse av fyra paragrafer i det vilande förslaget till tryckfrihetsförordning. I kamrarna föredrogos först dessa paragrafer för preliminära beslut, innan kamrarna togo ställning till det vilande grundlagsförslaget i dess helhet. Härvid meddelade i första kammaren en ledamot av konstitutionsutskottet, att det inom utskottet ansetts önskvärt att man sökte nå en överenskommelse mellan de olika meningsriktningar, som funnits i dessa frågor. Inom utskottet hade därför tillsatts en delegation med representanter för alla partier. Denna delegation hade enhälligt beslutat att genom sina ledamöter föreslå kamrarna, vilka av de vilande alternativa lydelseorna riksdagen skulle acceptera. Det hade inom utskottet och inom delegationen ansetts att frågorna blivit så ingående debatterade föregående år, att ny debatt icke vore påkallad, och dessutom hade det ansetts att det ur tekniska synpunkter kunde vara vådligt, om kamrarna fattade olika beslut. En annan ledamot av första kammaren, en av våra främsta statsrättsexperter, menade att överläggning i kammaren borde ske på samma sätt som i andra riksdagsfrågor och framställde, efter saklig motivering, ett från den uppgivna överenskommelsen avvikande yrkande, vilket dock efter omröstning avslogs av kammaren. Även i övrigt följde första kammaren överenskommelsen. I andra kammaren anfördes icke något om överenskommelsen, men talmannen »hörde» kammarens beslut på ett sätt som gav vid handen att han var medveten om överenskommelsens innehåll.

Vad sålunda förekom vid antagandet av den nya tryckfrihetsförordningen i riksdagen visar, att det kan föreligga ett visst behov av utskottsbehandling, då alternativa vilande grundlagsförslag föreligga. Gällande grundlagsbestämmelser torde emellertid icke möjliggöra för konstitutionsutskottet att i dylikt fall taga ställning till de vilande förslag som anmälas för kamrarna. Den delegation, som för ändamålet tillsattes vid 1949 års riksdag, torde knappast kunna rättsligen anses företräda utskottet; den be-tecknades av den fronderande ledamoten i första kammaren såsom »en krets av behjärtade män, som sett som sin uppgift att vägleda riksdagen». Något förslag direkt till kamrarna framlades icke heller av utskottet eller dess delegation. Visserligen kan det sägas, att kamrarna ha möjlighet att på vanligt sätt överlägga om de vilande grundlagsförslagen, men vid valet mellan alternativa lydelse av visst lagrum sakna kamrarna härvid stödet av ett utskottsuttalande.

Bland följdförfattningar till den nya tryckfrihetsförordningen må nämnas lagen den 22 april 1949 (nr 165) angående beslag å vissa skrifter, vilken lag ersätter 1936 års lag om indragning av vissa skrifter. Möjligheten att indraga vissa disciplinupplösande tryckta skrifter, som anträffas vid avdelning av krigsmakten, har genom den nya T. F. upphört; i stället har befälhavare vissa möjligheter att taga sådan skrift i förvar i avbidan på att frågan om skriftens läggande under beslag hinner prövas. Även den motsvarande befogenheten beträffande skrifter, som mångfaldigats på annat sätt än genom tryck, har därför genom nämnda lag upphört och ersatts

med en rätt att taga skriften i beslag i avbidan på vidare åtgärd av allmän åklagare. Vidare har frågan om boktryckares skyldighet att lämna biblioteksexemplar av tryckt skrift förts utanför grundlagen; bestämmelser äro meddelade i lagen den 8 april 1949 (nr 166), vilka bl. a. innebära att biblioteksexemplar skola lämnas, ej blott såsom tidigare till Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund utan även till Stadsbiblioteket i Göteborg. Den vidgade definitionen av begreppet tryckt skrift i den nya T. F. har föranlett, att vissa bestämmelser rörande kartor, som tidigare meddelats i administrativ ordning, upptagits i lag den 16 december 1949 (nr 80) om förbud mot spridning av vissa kartor m. m.

Såsom förut nämnts innehåller den nya T. F. icke någon motsvarighet till de bestämmelser den äldre T. F. innehöll om administrativ konfiskation av tryckt skrift i vissa fall. Därmed har riksdagens *tryckfrihetskommitté* förlorat sina återstående arbetsuppgifter, och genom ändringar i regeringsformen och riksdagsordningen har denna ärevördiga institution avskaffats.

Björn Kjellin.

Uppskov med ärende från Enligt tidigare bestämmelser skulle — bort-
en riksdag till en annan. sett från grundlagsfrågor — ett ärende, som väckts under en riksdag, alltid avgöras vid denna. Motsvarighet har sålunda saknats till de i främmande författningar förekommande institut, som medgiva uppskov från en parlamentssession till en annan med ett ärendes avgörande. Den under 1949 genomförda reformen av riksdagens arbetsformer innebar bl. a., att ett sådant institut infördes i vår konstitution. Enligt 58 § riksdagsordningen i dess enligt 1949 års grundlagsändringar gällande lydelse äga sålunda kamrarna genom sammanstående beslut till nästföljande riksdag uppskjuta behandlingen av proposition eller motion, som ej berör riksstaten. Ärendes behandling får dock ej uppskjutas till nästa riksdag, om andrakammarval dessförinnan förrättats.

Beträffande tillämpningen av detta lagrum uppstod redan vid 1949 års riksdag vissa meningsmotsättningar. Under den ordinarie motionstiden hade väckts tre motioner — varav två likalydande —, som gingo ut på skärpta åtgärder mot rattfylleri. Första lagutskottet, till vars behandling ärendet hänsköts, hade erfarit, att frågan om rattfylleri kunde väntas komma under behandling vid 1950 års riksdag genom en då framlagd proposition. Utskottet beslöt då att, i stället för att enligt vanligen tillämpad praxis avstyrka motionerna i avbidan på den förestående propositionen, föreslå, att dessa skulle stå över till nästa års riksdag för att realbehandlas tillsammans med propositionen (I. L. U. 1949: 42). Talmanskonferensen, vars yttrande utskottet inhämtade i enlighet med föreskrifterna i 58 § riksdagsordningen, hade icke heller något att erinra mot ett sådant arrangemang.

Då frågan om uppskovet kom upp i kamrarna, stötte emellertid utskottets förslag på patrull. Båda kamrarna beslöto sålunda att allenast medgiva uppskov till höstsessionen vid 1949 års riksdag. I första kammaren, där för avgörandet krävdes votering, fattades beslutet med 65 röster mot 48 för utskottets förslag.

Uppskovsinstitutet hade av de sakkunniga för utredande av riksdagens arbetsformer (S. O. U. 1947: 79, s. 37—38) motiverats med att riksdagen behövde ett maktmedel för att förmå regeringen att respektera propositions-tiderna, liksom ett medel att garantera en jämn fördelning av arbetsbe-lastningen under riksdagen. Institutet var sålunda enligt de sakkunnigas mening ett nödvändigt komplement till sessionsindelningen. Dessa synpunk-ter underströks i propositionen (K. prop. 1948: 244, s. 40—43). Däremot synes kommittén icke ha tagit i beaktande det motiv för uppskov, som utskottet anfört i förevarande fall, nämligen önskvärdheten av att till ett tillfälle koncentrera behandlingen av olika förslag med inbördes sammanhang. Då emellertid i grundlagstexten icke angivits något, som antyder att uppskov endast kan medgivas för tillgodoseende av kravet på en jämn arbetsbe-lastning, är uppenbart, att i och för sig även den synpunkt, som i före-varande fall bestämt utskottet, får läggas till grund för ett uppskovsbeslut. Det är icke ens uteslutet, att rent politiskt-taktiska överväganden kunna för-anleda ett dylikt beslut. Därest majoritetsförhållandena bliva mera labila i kamrarna, kan uppskovsinstitutet tänkas komma att utnyttjas för alle-handa politiskt betingade manövrer med ärenden, vilkas avgörande man av en eller annan anledning vill ställa på framtiden. Exempel härpå kunna hämtas från andra parlament.

Med hänsyn till grundlagsbudets avfattning kan icke heller råda någon tvekan om att uppskov kan medgivas beträffande fristående motioner. Motioner, väckta i anledning av proposition, kunna i allmänhet räkna med att i ifrågavarande hänseende underkastas samma behandling som den proposition, till vilken de höra.

I motiven (S. O. U. 1947: 79, s. 39) står uttryckligen, att uppskov skall kunna beslutas antingen från vår- till höstsession eller från en riksdag till den närmast följande. Vidare utsäges, att en fråga kan skjutas från en vår-session till höstsessionen samma riksdag och därefter ytterligare till nästa års riksdags vårsession och slutligen till sistnämnda riksdags höstsession. Då måste emellertid ett avgörande träffas. I den mån tanken bakom upp-skovsinstitutet är, att en lämplig arbetsfördelning skall vinnas, synes lämpligt att uppskov icke beviljas för mer än en session i taget. Varje session får då på nytt bedöma läget ur arbetssynpunkt. Håstad, som varit en av de sakkunniga, förklarade också i riksdagsdebatten (A. K. 1949, nr 23: 21) rörande förevarande uppskovsfråga, att bland de sakkunniga knappast någon tänkt sig att uppskov skulle beviljas från en vårsession till nästa års riksdag i de fall då höstsession anordnades¹; han menade det vara att slå in på en oriktig princip, om frågor allmänt uppskötes så länge. Om emellertid uppskov beviljas för att sammanhörande frågor skola komma upp till behandling i ett sammanhang,² bortfalla skälen mot att uppskov beviljas från en vårsession till den nästa med överhoppande av en mellan-liggande höstsession.

¹ Jfr Holmbäck, F.K. 1949, nr 22: 65.

² Holmbäck (F.K. 1949, nr 22: 66) anförde i riksdagsdebatten vissa skäl mot att en motion, väckt vid en riksdag på det sätt utskottet i förevarande fall tänkt sig sammanfördes med en proposition framlagd vid en annan session.

Riksdagens beslut vid vårsessionen att endast medgiva anstånd till höst-sessionen med förevarande ärende uppfattades av utskottet så, att riksdagen önskade få ärendet realbehandlat vid sistnämnda session (I. L. U. 1949: 53). Så skedde ock: motionerna blevo nämligen då på förslag av utskottet avslagna. Frågan om ett ärende kan uppskjutas från en vårsession till den nästa med överhoppande av mellanliggande höstsession, därest enighet uppnåtts om att ärendet icke då skall upptagas till saklig prövning, står sålunda alltså öppen.

Gustaf Petré.

International Political Science Association. Unesco har under senare år utfört ett värdefullt arbete, när organisationen försökt att sammanföra forskare i olika länder inom vetenskapsgrenar, där ett internationellt samarbete förut inte ägt rum. Med den tonvikt som Unesco lagt på samhällsvetenskaperna (social sciences) har sålunda sociologin nyligen vid en konferens i Oslo fått en internationell federation. I september (1949) anordnade Unesco på samma sätt en kongress i Paris för att sammanföra statskunskaperna i olika länder till internationell Kooperation.

Förberedelserna till konferensen igångsattes redan 1948, och initiativtagaren därvid torde ha varit den tyske flyktingen, professor Ebenstein, som då tjänstgjorde i Unesco men för närvarande är professor vid Princetons universitet. Professor Ebenstein gjorde en rundresa för att orientera sig om statskunskapens ställning i olika länder och besökte sommaren 1948 bl. a. Sverige, vid vilket tillfälle han sökte kontakt med undertecknad. Sedermera har denna sektion av Unesco letts av den italienske doktorn Max Salvadore, vilken sedan en tid tillbaka också tjänstgör som professor vid ett universitet i USA. En »Preparatory Committee» tillsattes av Unesco 1948 med en amerikansk professor, Walter R. Sharp, som ordförande och med representanter för England, Frankrike, Schweiz, Belgien och Indien såsom medlemmar. Även professor Frede Castberg adjungerades tillfälligtvis.

Till Unescokonferensen den 12—17 september 1949 — vilken hölls i Unescos eget hus i Paris under den jäktiga och nervösa veckan före Unescos fjärde generalkongress — hade personliga inbjudningar utgått till något mer än tjugo representanter för skilda delar av världen. Företrädarna vid kongressen voro Frankrike, England, USA, Kanada, Mexiko, Uruguay, Schweiz, Holland, Belgien, Polen, Grekland, Turkiet och Indien jämte professor Castberg för Norge och undertecknad för Sverige. Även representanter för Sovjetunionen, Italien, Tjeckoslovakiet och Österrike voro inviderade men hade inte infunnit sig, därav Italien utan att uppgiva anledningen. Sovjets representant i Unesco, professor Korovin från ryska vetenskapsakademien, hade sänt ett telegram, vari han meddelat att han ej var i tillfälle att infinna sig; telegrammet föranledde knappast någon sensation, eftersom alla tydligen voro inställda på att Ryssland — som för övrigt står utanför Unesco — skulle utebli. Västtyskland var representerat genom en observatör, agrarekonomen professor von Dietze i Freiburg. Dessutom deltog en del »statskunskapstekniker» från Unescos stab. Tilläggs må, att

Unescos generaldirektör, mexikanaren J. Bodet, infann sig vid öppningsceremonien och harangerade statskunskapen och dess internationella uppgifter i ett verkningsfullt hälsningstal.

Det bör inskjutas att åtskilliga av de inbjudna knappast kunde rubriceras som statskunskapare i svensk-anglosaxisk mening. Den schweiziske representanten bör närmast betraktas som statsrättslärare, likaså den grekiske, medan den turkiske närmast var att hänföra till nationalekonomin och uruguayaren till sociologin. Däremot voro de franska kongressdeltagarna — inte minst Duguits efterträdare Duverger från Bordeaux — i hög grad orienterade i enlighet med statskunskapens program och metoder.

Den mycket välorganiserade konferensen hölls under ordförandeskap av professor Raymond Aron, professor vid École Nationale d'Administration och känd i Frankrike såsom en mycket spirituellt publicist i Figaro; hans senaste arbete »Le grand schisme» tillhör de mest uppmärksammade idépolitiska arbetena i Frankrike på senare år. Vice ordförande voro professor W. A. Robson från London School of Economics and Political Science, känd såsom understatssekreterare för luftvärnet under kriget, och professor Quincy Wright från Chicago, ordförande i American Political Science Association. Utom av Aron dominerades kongressen av representanterna för England och USA; i den engelska tremannadelegationen deltog även professor Brogan.

Kongressens uppgift var att grunda en internationell organisation för statskunskaparna, och kring detta ämne sysselsatte kongressen sig hela tiden under de sex dagarna. Alla deltagare voro helt vunna för detta internationella samarbete, varför diskussionerna koncentrerade sig dels kring den nya organisationens stadgar och dels kring dennas aktuellaste arbetsuppgifter. För debatt om ämnets omfattning och metodologi blev det ingen tid över.

På basis av den förberedande kommittéens utkast antogs efter en serie ändringar en »Constitution of the International Political Science Association». Enligt denna stadga skall organisationen uteslutande ha rent vetenskapliga uppgifter; denna begränsning innebär, att organisationen avstår från de »mass communications» eller den folkliga upplysningsverksamhet, som ingår i Unescos program som en av dess huvuduppgifter.

I artikel 5 sägs det vidare, att organisationens allmänna syfte skall vara att främja statskunskapens framsteg över hela världen, särskilt genom:

- »(a) encouraging the establishment and development of national political science associations;
- (b) facilitating the spread of information about significant developments in political science;
- (c) organizing conferences and round table discussions and providing other opportunities for personal contacts among political scientists;
- (d) providing documentary and reference services and other forms of assistance to Members; and
- (e) promoting internationally planned research.»

Organisationen skall bestå av tre medlemsklasser; kollektiva, individuella och associerade. De kollektiva ledamöterna skola utgöras av nationella eller regionala organisationer, som organisationens exekutivkommitté finner

vara representativa för statsvetenskapen i respektive land eller område. Individuellt medlemskap kan tillerkännas personer, som med hänsyn till sin vetenskapliga verksamhet eller sitt allmänna intresse för praktisk statskunskap äro särskilt kvalificerade. Associerade medlemmar kunna vara internationella eller nationella organisationer, som fullfölja likartade eller närbesläktade forskningsuppgifter (härvid voro organisationer för administrativ eller utrikespolitisk forskning närmast i åtanke).

Organisationen skall bestå av ett råd, en exekutivkommitté och ett arbetsutskott inom detta. Rådet, som normalt har att sammanträda vart tredje år, skall enligt stadgarna sammansättas främst av representanter för de kollektiva och associerade medlemmarna, varvid en röstskala från 1—3 skall tillämpas för de anslutna länderna alltefter dessas storlek och statskunskapens betydelse därstädes. Även individuella medlemmar kunna tänkas ingå i rådet, nämligen från länder, som sakna kollektiva organisationer. Även i det fall att en stat förfogar över mer än en röst i rådet, skall varje medlem äga rösträtt; en kollektiv röstning nationsvis har alltså undvikits. Exekutivkommittéen skall bestå av högst 15 och lägst 10 medlemmar, utsedda av rådet. Normalt skall intet land ha mer än en representant i exekutivkommittéen och i intet fall mer än två. Arbetsutskottet är inte inskrivet i stadgarna, men av praktiska skäl ansågs det önskligt att de av exekutivkommittéens ledamöter, som bo närmast organisationens säte, för löpande eller brådskande ärenden bilda ett dylikt utskott.

Organisationens finansiering framkallade mycken diskussion. Under nuvarande förhållanden torde Unesco inte vara i stånd att prestera något större bidrag; det talades om högst 2.000 dollars per år. I övrigt skall organisationens verksamhet baseras på avgifter från medlemmarna, varvid för de kollektiva medlemmarna 10 dollars fixerades som minimum och 200 dollars som maximum enligt en skala, som konstruerats på basis av de nationella och associerade organisationernas medlemsantal. Det ligger i sakens natur, att verksamheten under dessa omständigheter vid starten inte kan få något större omfång.

Organisationen skall träda i verksamhet så snart fyra nationella eller regionala associationer ha anslutit sig till stadgarna.

Frågan om »headquarter» blev föremål för långvariga diskussioner. Under kongressens första dagar lutade konferensens deltagare allmänt åt den uppfattningen, att det bästa vore att förlägga sätet till ett mindre land i Europa, dit avstånden för flertalet voro de kortaste och där det politiska livet var tillräckligt stabilt för att organisationen ej skulle riskera att influeras av politiska opinioner eller förändringar. Närmast i åtanke var Bryssel. Många tänkte sig därvid, att en viss samorganisation mellan det administrativa institutet och statskunskapens association kunde komma till stånd. Emellertid svängde uppfattningarna under kongressens gång, och när den provisoriska exekutivkommittéen i enlighet med stadgan hade att fatta beslut i denna fråga, fastställdes Paris som säte med alla röster utom schweizarens. Motiveringen härför var främst, att organisationen till att börja med behövde all hjälp av Unesco och att denna hjälp lättare skulle kunna vinnas om sätet var förlagt till Paris. Vidare ansågos förbindelserna till Paris vida bekvämare än till Bryssel.

Till organisationens förste sekreterare valdes professorn vid Paris universitet, François Goguel, även tjänstgörande på republikrådets sekretariat. Goguel, som var en av de tre franska representanterna vid konferensen, är son till den reformerte teolog Goguel, vilken nyligen utnämndes till hedersdoktor vid Uppsala universitet. I det provisoriska exekutivrådet invaldes tolv representanter, däribland undertecknad, tydligen såsom en hedersbevisning för svensk statskunskap. Tre platser höllos öppna för eventuellt nytillträdande stater, exempelvis Sovjetunionen. Till exekutivkommittéens ordförande och därmed också associationens valdes professor Quincy Wright med professorerna M. Bridel, Lausanne, och J. Barents, Amsterdam, som vice ordförande.

Under diskussionen om programmet framförde undertecknad önskemålet om att en av organisationens huvuduppgifter borde bli att medverka till tryckning på ett världsspråk av utmärkta statsvetenskapliga undersökningar, vilka utges på språk som inte äro tillgängliga för en internationell publik. Detta önskemål har länge varit aktuellt i vårt land, och det är inte uteslutet att en internationell organisation skulle kunna utan större kostnader organisera översättningar och utgivande av dylika arbeten. Förslaget fann understöd från många håll, särskilt från professor Robson, och i 5 §, mom. b, gjordes också en omformulering som innesluter detta önskemål.

En dags diskussion ägnades åt organisationens närmaste huvuduppgifter. Framst bland dessa ställdes studier och diskussioner rörande statskunskapens metodik. För detta ändamål har åtskilligt arbete redan i förväg undangjorts genom att Unesco redan hösten 1948 låtit igångsätta och för närvarande har under utgivning en bok på inemot 1.000 sidor, »Survey of Political Science», innehållande redogörelser för statskunskapens utveckling och metoder i ett stort antal länder. En annan uppgift blir att verka för att statskunskapen, där så inte redan skett, emanciperar sig från övriga samhällsvetenskaper och tillerkännes en självständig ställning som vetenskaplig disciplin. Även tidskriftsfrågor dryftades tämligen ingående: dels har den nya associationen möjlighet att få delutrymme i Unescos socialvetenskapliga tidskrift, och dels skall den försöka få till stånd en internationell tidskrift, som inte blott skall innehålla en fullständig internationell bibliografi utan även lämna plats för publicering av undersökningar. Vidare uttalades önskemål att en rundabordskonferens arrangerades redan hösten 1950 rörande lämpliga problem, därvid man särskilt pekade på valsystemet och planhushållning som aktuella studieobjekt; helst borde denna rundabordskonferens anordnas på så sätt att något ämne var gemensamt för hela konferensen, medan andra ämnen dryftades på sektioner. Ytterligare borde organisationen medverka till att olika universitet kunna samverka vid forskning rörande gemensamma internationella problem. Slutligen borde organisationen verka för att underlätta enskilda forskares och studenter studier i olika länder.

Elis Håstad.

Magistergrad i statsvitenskap Der ble ved kgl. resolusjon av 28. februar ved **Universitetet i Oslo.** 1947 innført adgang til å ta magistergraden i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo.

Magistergraden hviler på en lov av 23. september 1921, endret ved lov av 15. november 1946. Magistergraden kan bare tas henholdsvis ved det historisk-filosofiske og det matematisk-naturvitenskapelige fakultet. Graden oppnås ved en vitenskapelig prøve, som omfatter et hovedfag med tilhørende støttefag. Ifølge de gjeldende reglementsbestemmelser om magistergraden skal kandidaten innenfor sitt hovedfag fremlegge en vitenskapelig undersøkelse over et selvvalgt emne. Når denne vitenskapelige undersøkelse er godkjent, skal kandidaten underkaste seg en prøve, som dels er skriftlig, dels muntlig. Den skriftlige prøve består i to eller flere oppgaver innenfor hovedfaget og støttefagene, den muntlige i en offentlig forelesning over et oppgitt emne og i eksaminasjon i de oppgitte fag.

Magistergraden i statsvitenskap tas ved det historisk-filosofiske fakultet. Ikke dessto mindre gis det meste av den undervisning som de statsvitenskapelige studerende skal nyte godt av, ved det juridiske fakultet. Den gjeldende lovordning gir imidlertid ikke adgang til å holde eksamen for magistergraden ved det juridiske fakultet. Her tør man kanskje regne med at der før eller senere vil bli gjort en endring, som da sannsynligvis vil gå ut på at magistergraden i statsvitenskap går over til det juridiske fakultet eller et eventuelt nytt samfundsvitenskapelig fakultet.

Bakgrunnen for den nye ordning med en magistergrad i statsvitenskap er en henvendelse som høsten 1946 ble rettet til universitetet fra profesorene Frede Castberg, Sverre Steen og A. H. Winsnes. Det heter i denne henvendelse bl. a.:

»Der gis hos oss ved det juridiske fakultet undervisning i rettsvitenskap og sosialøkonomiske fag. Der holdes også regelmessig forelesninger i sosiologi. De to embetseksamener ved fakultetet er henholdsvis den juridiske og den økonomiske. Men statslivet kan også studeres ut fra helt andre synspunkter enn de juridiske og økonomiske. Man kan ta opp til granskning statens rent reale liv, internt så vel som internasjonalt, og studere de sosiale lovmessigheter som her gjør seg gjeldende. Statspraksis, de politiske idéer, deres forutsetninger og virkninger i statenes liv, og i det hele statslivet som ledd i sosial og psykologisk kausalsammenheng, danner sentrale emner for statsvitenskapen. Det er selvsagt ikke slik at disse problemer ikke i stor utstrekning har beskjeftiget også norske forskere. Men de jurister, historikere og andre, som har arbeidet på dette område, har først og fremst vært opptatt av de juridiske, historiske og økonomiske forskningsoppgaver. Og for den som vil konsentrere seg om statsvitenskapelige problemer i snevrere forstand, har der ikke ved universitetet vært noen eksamen som svarte til et slikt studium.

I de angelsaksiske land og i Sverige — forøvrig også i flere andre land — er dette anderledes. Ved universitetene kan man der ta sine spesielle eksamener nettopp på disse studieområder. I Sverige har man, som bekjent, foruten de rent juridiske professorater i stats- og folkerett, også en rekke professorater og dosenturer i statsvitenskap. Det er neppe noen for dristig påstand å hevde at den store avstand mellom politisk og politisk-filosofisk

journalistikk i Sverige og i Norge ikke er uten sammenheng med denne forskjell mellom de to lands universitetsliv på disse områder.

Det vil være nødvendig för eller senere å få en eller flere spesielle lærestoler ved universitetet på området statsvitenskap, derunder også hva man kunne betegne som 'internasjonale studier' ('international relations' ved angelsaksiske universiteter). Men det skal naturligvis ikke oversees at der både ved det juridiske og det historisk-filosofiske fakultet har vært holdt forelesninger og seminarövelser over emner som hörer hjemme innen disse fagområder. Og det vil kanskje også la seg gjøre å få satt igang i nær framtid det 'Institutt for statsvitenskap og internasjonale studier' som inngår i forslaget fra Universitetets plankomité for samfundsforskning.

Hva man imidlertid under enhver omstendighet bör gjøre, og som det er enkelt å gjennomføre, er å endre reglene for magistergraden, slik at der blir anledning til å ta magistergraden i statsvitenskap (dette uttrykk kan da tas i så vid betydning at det også omfatter studiet av statenes internasjonale liv). Det er lite rimelig at et ungt menneske, som f. eks. vil studere politikk med henblikk på fremtidig journalistisk eller annen politisk virksomhet, ikke skal kunne erverve universitetseksamen uten å ta juridisk, økonomisk eller filologisk embetseksamen og altså studere ikke bare de juridiske, økonomiske o. a. fag som naturlig kombineres med et studium av statsvitenskap, men *alt* som kreves for vedkommende embetseksamen. En kultivert politisk journalist eller på annen måte politisk virksom person bör f. eks. ganske visst ha kjennskap bl. a. til statsrett og folkerett. Men det er urimelig at han skal studere f. eks. civilprosess, negotiable dokumenter og tingsrett, hva han jo må hvis han vil bli 'cand. jur.'» —

De forskrifter, som fakultetet deretter har vedtatt om *magistergraden i statsvitenskap*, angir fagene på følgende måte:

I.

Hovedfag.

1. Norges statsrett, forfatningshistorie og nåværende statsskikk. —
2. Hovedtrekkene av statsrett, forfatningshistorie og statsskikk i Storbritannia, Frankrike, Tyskland, Sovjetsamveldet, De forente stater, Sveits, Danmark og Sverige. —
3. Mere inngående kjennskap til statsrett, forfatningshistorie og statsskikk i et av de land som er nevnt under 2. —
4. Alminnelig statslære, politisk idéhistorie. —
5. Folkerett, internasjonal organisasjon — dens historie og aktuelle problemer.

II.

Støttefag.

(2 fag.)

Sosialökonomi. Filosofi. Rettsfilosofi. Politisk historie. Sosiologi. — Støttefaget politisk historie er obligatorisk. — Det kreves kunnskaper i latin — latinartium eller forberedende prøve, tre semestres pensum.

Det er naturligvis for tidlig ennå å uttale noe bestemt om verdien av den ordning som på denne måte er innført ved Universitetet i Oslo. At det har vært sterkt behov for den utdanning og den eksamen det her gjelder, synes å fremgå av den sterke tilstrømning. Tilstrømningen har vært betydelig større enn man egentlig hadde ventet, når det tas i betraktning at de oppstilte pensumlistene er meget omfattende og at studietiden antas å skulle bli 5—6 år. Universitetsstatistikken for høstsemesteret 1948 viser at det er 66 studenter, som studerer statsvitenskap allerede nå. Det lar seg imidlertid heller ikke nekte at det har vært endel skuffelser, ikke bare av den grunn at studiet er mere krevende og mere omfattende enn kanskje de fleste av statsvitenskapsstudentene har vært klar over ved starten av sitt studium. Misnöyen skyldes også i noen grad at de rent juridiske fag — norsk og fremmed statsrett, folkerett og internasjonal organisasjon — er blitt forholdsvis sterkt representert i fagkretsen. Dette skyldes nok i noen grad at det er universitetets lærer i stats- og folkerett som har tatt det opprinnelige initiativ og faktisk i stor utstrekning må organisere undervisningen. Universitetet har ennå ikke noen fast lærer i statsvitenskap, som selvstendig disiplin, ved siden av statsrett og folkerett. Der er fra 1. juli 1949 opprettet et dosentur i statsvitenskap. Men stillingen er ennå ikke besatt. Man regner med at det i en forhåpentlig ikke altfor fjern fremtid vil bli kvalifiserte yngre forskere, som vil kunne melde seg til denne stilling. Foreløpig besørger undervisningen, foruten av universitetets lærere i juridiske fag, politisk historie, idéhistorie og sosialøkonomi, av yngre hjelpelærere, som engasjeres for kortere eller lengre serier over spesielle emner, som vedkommende lærer har særlig kjennskap til. Dessuten har det juridiske fakultet, siden magistergraden i statsvitenskap ble opprettet, innkalt en rekke gjesteforelesere, først og fremst fra våre naboland, til å holde kortere forelesningsserier over spesielle statsvitenskapelige emner. Fakultetet har hatt den glede å kunne motta som gjesteforelesere fra Sverige professorene Gunnar Heckscher og Tingsten, samt dosent Westerståhl, fra Danmark professorene Alf Ross og Max Sørensen og fra Finland professor Sven Lindman. Dessuten har professor Harold Laski holdt en del forelesninger ved det historisk-filosofiske fakultet, også med særlig henblikk på de statsvitenskapelige studenter.

Der ble høsten 1948 holdt et møte i Paris på initiativ av UNESCO, hvor 8 professorer i statsvitenskapelige fag var innbudt til å delta, og hvor man drøftet såvel området for statsvitenskapen som muligheten av en internasjonal organisasjon til fremme av denne vitenskap. I en resolusjon som ble vedtatt enstemmig på dette møte, uttales bl. a. følgende om faget i sin alminnelighet:

»La science politique se développe à l'intérieur des cadres nationaux. Elle a été, dans chaque pays, marquée par la particularité des traditions historiques, des formes de l'enseignement, des systèmes constitutionnels, des structures sociales, des conceptions philosophiques. Pour une part, ces diversités sont légitimes. Chaque savant emprunte ses questions, ses conceptions directrices au milieu dans lequel il vit. Encore faut-il qu'il prenne conscience de ces particularités pour le double péril de l'isolement et des préjugés.

Le but de la collaboration internationale dans ce domaine n'est pas de substituer un objectif et une méthode uniques à la diversité des matières traitées et des méthodes utilisées. Les méthodes juridique, historique, philosophique, sociologique, psychologique et statistique ont été appliquées avec succès à l'étude des idées et des institutions politiques, d'autre part, les sujets examinés différent considérablement de pays à pays.»

Det er, som man ser, en rommelig oppfatning av statsvitenskapens forskningsområder og metoder som her kommer til uttrykk. Den norske ordning kan i og for seg særdeles vel innpasses i det programm for statsvitenskapelig forskning som her er skissert. Allikevel tror jeg nok man må regne med at utviklingen i Norge kommer til å gå mere i retning av å aksentuere de idéhistoriske og sosiologiske studieområder, til fortrenghet for de rent juridiske. Og det er kanskje best slik!

Frede Castberg.

Statsvetenskapliga föreningen vid Göteborgs högskola. Styrelsen har under år 1949 bestått av: ordf. professor Georg Andrén, v. ordf. docent Nils Andrén, sekr. fil. lic. Maja Kjellin, övriga ledamöter docent Arne Wählstrand och fil. kand. Lennart Hansson.

Följande föredrag ha hållits:

Den 7 mars 1949 av lektor Edgar Sjødahl: »Erfarenheter från svenskt kommittéarbete».

Den 20 april av dr. jur. Fredrik Hönig: »F. N:s tillkomst i memoarerernas ljus».

Den 19 maj av docent Nils Andrén: »Labours Big Four».

Den 27 okt. av docent Gunnar Hesselén: »Olika samhällsåskådningar i historisk belysning».

Medlemsantalet har varit 80 personer.

Under året har ingen disputation i statskunskap ägt rum vid Göteborgs högskola.

För närvarande äro inga licentiand- eller doktorandstipendier utdelade.

Maja Kjellin.

Statsvetenskapliga föreningen i Lund. Styrelsen har under år 1949 haft följande sammansättning: ordf. professor Fredrik Lagerroth, v. ordf. fil. kand. Pär Erik Back, sekr. fil. mag. Gustaf Vidhög, skattm. pol. mag. Hans Meijer, klubbm. fil. kand. Astrid Sagnér, styrelseledamot utan särskild funktion fil. stud. Torbjörn Fogelberg.

Föreningen har haft tre sammanträden under året, varvid följande föredrag hållits:

Den 29 mars av riksdagsman H. R. Anderberg över ämnet: »Den nya kommunindelningen».

Den 11 oktober av docent Sten Carlsson över ämnet: »Bondeståndet i Sverige, Danmark och Norge under senare hälften av 1700-talet».

Den 2 december av professor Johannes Lindblom över ämnet: »Det forn-israelitiska kungadömet».

LITTERATURGRANSKNINGAR

BENGT E. GRIMLUND: *Hur Danmark styres*. Stockholm 1949. (Studentföreningen Verdandis småskrifter n:r 493.) Pris kr. 2:05.

Det har länge framstått som en beklaglig brist, att vi sakna en framställning rörande Danmarks författning, förvaltning och politiska liv av i dag, lämplig såsom kursbok i statskunskap. J. F. Nyströms för en äldre generation väl kända »De nordiska ländernas statskunskap» är nu alldeles föråldrad. Gunnar Hesseléns lika användbara som använda bok »Statskunskap» ger en i detta sammanhang alltför översiktlig framställning. Och Knud Berlins »Udsigt over Forfatningsudviklingen i forskellige fremmede Lande» — även den numera föråldrad — är skriven för dansk publik och berör därför — från svensk synpunkt tyvärr — icke Danmark. Det är av denna anledning att hälsa med tillfredsställelse, att ämnet nu behandlats. Förf., pol. mag. Bengt E. Grimlund har ägnat en betydande del av sina studier i statskunskap åt de danska förhållandena och känner väl det ämne han satt såsom sin uppgift att skildra. De förväntningar, som man på grund härav är berättigad att hysa, ha ej heller svikits. Resultatet har blivit en framställning, som alltigenom präglas av sakkäthed.

Det är tacknämligt, att förf. genomgående har tagit själva författningsbestämmelserna som utgångspunkt för sin skildring. Därigenom har framställningen erhållit den stadga, som är erforderlig. Med utgångspunkt härifrån, har han lämnat upplysningar om hur Danmark faktiskt styres. Det är för en svensk läsare av särskilt värde, att förf. hela tiden har blicken klar för likheter och olikheter i svenskt och danskt författningsskick och ofta gör jämförelser.

Framställningen börjar med en kort översikt över den historiska bakgrunden. Därefter följer en skildring av konungen och ministrarna, riksdagen, lagstiftningens olika former, förvaltningen, domstolarna samt slutligen de medborgerliga rättigheterna. Härvid har enligt rec:s mening förvaltningen ägnats alldeles för liten uppmärksamhet. I en bok på 66 sidor om »hur Danmark styres» borde mer än två sidor ha anslagits till denna viktiga sida av det moderna danska samhällslivet, speciellt som därvid icke blott beröres statsförvaltningen utan även den kommunala förvaltningen samt allt vad vi här i landet plåga låta falla inom ramen för begreppet »den kommunala självstyrelsen».

Förf. omtalar på ett par ställen det förslag till ny grundlov som föll år 1939 på grund av att det vid den obligatoriska folkomröstningen icke lyckades uppmobilisera tillräckligt antal jaröster (författningenligt fordras icke blott majoritet bland de röstande utan även minst 45 % av de röstberät-

tigade).¹ Han nämner emellertid ej något beträffande den författningskommission, som tillsattes år 1946 och som alltjämt arbetar. Det är möjligt, att resultatet kommer att bli ganska betydande ändringar i den nuvarande grundloven. De politiskt viktigaste frågorna äro spörsmålen om rösträttsåldern samt landstinget. Danmark har f. n. en relativt sett exceptionellt hög rösträttsålder, 25 år till folketinget och 35 år till landstinget. Från åtskilliga håll kräves, att rösträttsåldern i varje fall till folketinget skall sänkas till 21 år. Andra ställa sig mera betänksamma häremot. Frågan lärer emellertid i princip redan vara löst på kompromissens väg, i det att det beslut, som nyligen fattats om att sänka den »kommunala» rösträttsåldern till 23 år, får anses prejudicerande i fråga om den »politiska» rösträttsåldern. Spörsmålet om landstinget är mera komplicerat. Skall det avskaffas, vilket meningen var i slutet på 1930-talet, eller skall det bibehållas, måhända i reformerad gestalt?

Det nu sagda förtager emellertid icke värdet av magister Grimlunds bok. Det bör också understrykas, att själva den formella framställningen är föredömlig, något som är av väsentlig betydelse beträffande all litteratur, som vänder sig till en bredare allmänhet. Boken kan därför tryggt rekommenderas som kursbok samt såsom vägledning för alla de många i vårt land, som äro intresserade för danska förhållanden.

Nils Nilsson-Stjernquist.

CLAES LINDSKOG: *Bokslut. Hågkomster och människor.* Bonniers. Stockholm 1949. 153 sid. Pris kr. 8:50.

Claes Lindskog, strax efter sekelskiftet professor i grekiska i Lund, vid 1920-talets början nybliven riksdagsman, vid dess slut statsråd, vid 1940-talets början avgående riksdagsman men ännu under flera år därefter som professor emeritus chefredaktör för Sydsvenska Dagbladet Snällposten, har inför halvsekelskiftet funnit tiden vara inne för ett bokslut, några stickprov ur »livsgranskningen» i form av en samling politiska hågkomster och personkaraktistiker.

Det är med tillfredsställelse man konstaterar, att Lindskogs memoarbok avviker från de böcker av memoarkaraktär, som andra framträdande svenska politiker under senare tid har lämnat ifrån sig. Lindskog har även som memoarförfattare bibehållit den skärpa, som utmärkt honom som politiker. Den menlösa högaktningfullheten, som sällan gör någon verkligt glad, förskonas man från. Och Lindskog håller sig dessutom till »ämnet»: de politiska striderna och deras huvudfigurer, som annars även mycket stridbara politiker syns vilja sky, när de har nått den punkt, där de tycker sig kunna göra upp sitt bokslut.

Claes Lindskogs »Bokslut» har något att ge den statsvetenskapliga och historiska forskningen. Det är emellertid fråga om spridda skänker, rapsoiska hågkomster och personteckningar — några fortlöpande anteckningar

¹ Se närmare Brusewitz, En författningsrevision med förhinder, Statsv. tidskr. 1939: 297 ff.

av dagboks-karaktär eller liknande tycks inte ha legat till grund för framställningen. De i samlingen ingående porträttskisserna är inte mycket att ta fasta på ur vetenskaplig synpunkt, allra minst teckningen av Lindskogs antagonist Arthur Engberg, men de utgör en nöjsam och intresseväckande läsning; de har sitt subjektiva värde. Största uppmärksamheten har det skoningslöst fräna porträttet av Engberg väckt, och det kan man alltefter sin egen inställning till Engberg förarga sig över eller i likhet med recensenten finna välgörande som en mötvikt till den överskattning, som Engberg blivit föremål för på många håll. Andra avporträtterade politiker är Värner Rydén, C. G. Ekman och E. O. Magnusson i Tumhult. I övrigt har förf. en speciell förkärlek för biskopar. Icke endast partivänner och kamrater från statsutskottets skolavdelning Olof Bergqvist och efterträdaren på ekle-siastikministerposten Sam Stadener utan även Nathan Söderblom avporträtteras. Där går Lindskog utanför politikernas krets. (Och denna höjelse för det klerikala har smittat av sig även på den förlagstjänsteman, som haft att sörja för bokens illustrering; han har försett boken med ett porträtt av den i sammanhanget ovidkommande växjöbiskopen Edgar Reuterskiöld i stället för av professor Carl-Axel Reuterskiöld, konstitutionsutskottets ordförande!)

Vill man betrakta boken ur vetenskaplig synpunkt, är det ingen tvekan om vilken av dess porträtte-teckningar, som är den mest givande. Det är den av Arvid Lindman. Kapitlet om Lindman samt de avsnitt, som behandlar ministären Lindmans tillkomst 1928 och de interna förhållandena inom denna ministär, har ett visst om också mycket begränsat historiskt källvärde. Just därför att dessa partier av boken i någon mån får karaktär av källskrift, är det emellertid angeläget att göra en liten korrigerings och avliva en myt, som har börjat spridas i tidningsspalterna. Det gäller en detalj av redogörelsen för partiledarvalet efter Lindman 1935. Lindskog skildrar det slutliga avgörandet vid riksstämman i juni det året: »Lindman tog då ett initiativ, som nog objektivt sett måste förefalla rätt oparlamentariskt, men som tack vare Lindmans stora auktoritet icke väckte någon opposition. Han räknade upp cirka 60 å 70 personer vid namn och bad dem komma med sig under lunchrasten till hotell Kronprinsen för att där ytterligare förbereda saken. Detta urval skedde säkerligen rent objektivt från Lindmans synpunkt. Han tog dem som han tyckte kunde anses representativa för olika uppfattningar» (s. 78). Det är förvånande att Lindskog själv tror, att det har kunnat gå till på det sättet. Den åsyftade församlingen, en valberedning som förberedde valet på själva riksstämman, bestod dels av en 20-mannadelegation från riksdagshögern, som redan tidigare bearbetat frågan, dels av ett antal delegerade utsedda av riksstämman, nominerade valkretsvis och räknande företrädare även för partiets kvinno- och ungdomsorganisationer.

En korrigerings av annan valör, som gjorts i pressen (Medborgaren), må vidarebefordras här. Förf. ger exempel på Lindmans utövning av den form av partidisciplin, som består i att riksdagsmännen tillhållas att i rent yttre måtto fullgöra sin plikt. »En gång hände det», berättas det, »att en riksdagsman från Gotland reste hem i mitten på juni, då riksdagsarvodet var slut. Lindman sammankallade då förtroenderådet och avsände i dess namn

ett av honom själv undertecknat telegram, där han anhöll, att vederbörande måtte ofördröjligen återvända till riksdagen. Och dagen därpå var denne på sin plats i kammaren» (s. 60 f.). Härtill bör fogas den anmärkningen, att den ifrågavarande riksdagsmannen var från Öland, ej från Gotland. Andra petitessfel är, att Eliel Löfgren göres till justitie- i stället för utrikesminister i Ekmans första ministär (s. 86) och att Olof Östergrens »Nusvensk ordbok» blir »Österbergs» ordbok (s. 142).

Bland de nyheter, som Lindskogs memoarbok bringar i dagen, är kanske den mest uppseendeväckande den, att Lindman hyste planer på en politisk come back genom återinträde i riksdagen — närmast i första kammaren — efter sin avgång som partiledare.

Lindskog hör till den krets av konservativa akademiska politiker, som i rätt hög grad satte sin prägel på högerens riksdagsrepresentation vid mitten och slutet av 1920-talet. Lindskog själv förblev riksdagsman under hela 1930-talet, men kulmen av hans parlamentariska bana var tiden som ecklesiastikminister under Lindman 1928—30. Det är också minnena från dessa år som dominerar i hans nu publicerade hågkomster. Frånsett några intressanta notiser rörande ministärens tillkomst, karakteristiker av dess medlemmar och en del uppgifter om de personliga relationerna inom statsråds-kretsen är Lindskogs hågkomster begränsade till hans eget ämbetsområde. Hur den allmänpolitiska diskussionen fördes och hur dessa frågor handlades inom ministären, får man inte veta något om. Sitt eget fögderi redovisar emellertid Lindskog med noggrannhet och på ett både energiskt och temperamentsfullt sätt. Bl. a. försvarar förf. sin hållning i en rad utnämningssärenden. Och denna anmälan må sluta med ett stycke ur en dylik utnämningshistoria, som har speciellt intresse, därför att det är en situationsbild, som visar hur det i undantagsfall kan gå till vid konselj. Ärendet gällde utnämning av professor i teoretisk filosofi vid Lunds universitet 1929. Lindskog relaterar: »När sedan frågan kom upp i konseljen, föreslog jag naturligtvis docenten Nyman till utnämningen, varpå excellensen Trygger begärde ordet och i mycket fräna, delvis ironiska ordalag bemötte mig. Statsminister Lindman begärde ordet och höll ett i verkligheten mästerligt anförande, ytterst konciliant gentemot Trygger, men slutande med att yrka bifall till mitt förslag, varpå kungen omedelbart slog klubban i bordet och sade: 'Jag utnämner Nyman'. Trygger begärde ordet och anmälde sin reservation till protokollet».

Olle Nyman.

- JOHN LINDGREN: *Svenska Metallindustriarbetarförbundets historia*. Band I 1885—1905. Stockholm 1938. I—XVI, 663 sid.
- JOHN LINDGREN, HERBERT TINGSTEN och JÖRGEN WESTERSTÄHL: *Svenska Metallindustriarbetarförbundets historia*. Band II 1906—1925 med GUSTAF UHR: Viktigare drag i den svenska bergshandlingens historia. Stockholm 1948. 826 sid.
- RAGNAR CASPARSSON: *LO under fem årtionden*. Första delen 1898—1923. Stockholm 1947. 678 sid.
- RAGNAR CASPARSSON: *LO under fem årtionden*. Andra delen 1924—1947. Stockholm 1948. 739 sid.

Till firandet av halvsekelsminnen har först Metallindustriarbetarförbundet och sedan Landsorganisationen låtit utgiva förnämliga framställningar om sin utveckling. Arbetet om Metallindustriarbetarförbundet har skrivits av en rad framstående vetenskapsmän och arbetet om Landsorganisationen av en man, som inifrån känner den organisation han skildrar. Tillsammans omfatta de nämnda arbetena närmare tre tusen trycksidor, och en anmälan, som främst tar sikte på att presentera innehållet, måste därför bli summarisk.

Första bandet av Metallindustriarbetarförbundets historia utkom 1938. Inledningskapitlet om den mekaniska verkstadsindustrin, som skulle tjäna som bakgrund för framställningen, har Lindgren givit en så kortfattad utformning, att det nätt och jämnt försvarar sin plats i det för övrigt så gedigna arbetet. En fylligare framställning ger Gustaf Uhr i ett kapitel om den svenska bergshandlingens historia, vilket inleder arbetets andra del, och där finns det ett och annat även om verkstadsindustrin. Lindgren har annars gått till grunden. I de första kapitlen får man följa, hur organisationssträvandena började göra sig gällande bland järn- och metallarbetare under 1880-talets första år och hur man 1888 lyckades bilda ett riksförbund. Dessa skildringar ge ånyo påminnelser om vad den danska fackföreningsrörelsen betytt för fackföreningsrörelsens utveckling här i landet.

Förbundets första skede, från starten fram till 1894, betecknar Lindgren som det romantiska. Det var den slappa organisationens och de dåligt förberedda strejkernas tid. Under 1894 trädde Ernst Blomberg, som skulle bli en av svensk fackföreningsrörelsens intressantaste gestalter, i spetsen för förbundet. Improvisationernas tid var nu förbi, strejkerna förbereddes noggrant, förbundet fick organisatorisk stadga och blev till ett de höga fackföreningsavgifternas förbund. Under skedet 1898—1902 kunde man börja skörda frukterna, men man hade än så länge i stort sett endast oorganiserade arbetsgivare som motståndare.

Ernst Blomberg var renodlad fackföreningsman; själv socialdemokrat motsatte han sig inflytande från socialdemokratiska partiet över fackföreningsrörelsen, och först sedan Landsorganisationen brutit det formella bandet med partiet, anslöt sig förbundet till denna organisation. Blomberg motsatte sig 1902 års av partiet inspirerade storstrejk, vars syfte var att demonstrera för en rösträttsreform, men denna strejk fick viktiga verkningar för hans eget förbund. Främst gav den impulsen till bildandet av Sveriges verkstadsförening, som bland annat fick till uppgift att tillvara-

taga verkstädernas intressen som arbetsgivare. Redan 1903, formellt för att framtvunga en uppgörelse i samband med en obetydlig lokal konflikt, tillgrip verkstadsföreningen lockoutvapnet. På en fråga av Lindgren, varför lockouten så snabbt avvecklades — i sak till arbetsgivarnas förmån men sedan dessa måst gå med på underhandlingar — har Georg Styrman hunnit svara i andra upplagan av »Sveriges verkstadsförening» (sid. 95). Han försäkrar, att arbetsgivarparten icke ansåg sig inbegripen i något preventivkrig, vars syfte var att krossa motparten. På arbetarhåll var vid denna tid den uppfattningen spridd, att just detta var arbetsgivarföreningarnas syfte, och häri har man säkerligen den psykologiska förklaringen till många av de stora arbetskonflikterna under 1900-talets första decennium.

Lockouten 1903 var endast en skärmytsling. Med en ny lockout inom verkstadsindustrin 1905 fick Sverige sin första verkligt stora arbetskonflikt. Icke mindre betydelsefull än själva konflikten är uppgörelsen. Genom 1905 års verkstadsavtal, det första riksavtalet, enade man sig om ett minimilönesystem, vidare om en förhandlingsordning, varigenom parterna förbundo sig att icke vidtaga stridsåtgärder mot varandra, förrän förhandlingar misslyckats, och slutligen om föreningsrättens ömsesidiga erkännande, och detta inom en näringsgren, där storföretagen dominerade.

Hela första bandet sysslar med metallarbetare vid verkstäder och hantverksföretag. I andra bandet fortsätter Lindgren sin framställning med att behandla organisationssträvandena bland järnbruksarbetarna. Järnbruken hade sedan gammalt varit förlagda till landsbygden, och mentaliteten var en annan både hos arbetare och arbetsgivare. Först så småningom fingo fackföreningarna fotfäste i denna miljö, och det var med mycket stor ovilja, som patriarkaliskt inställda arbetsgivare gingo med på kollektivavtalsmässig reglering av arbetsvillkoren. Det första riksomfattande järnbruksavtalet tillkom dock utan strid 1908; arbetsgivarna företrädades där av järnbruksförbundet.

Författarskapet övertages därefter av Tingsten, som dock endast svarar för den korta perioden från 1906 fram till och med preludierna till storstrejken 1909. Medan Lindgren i sin framställning direkt redogör för olika intressanta tilldragelser i förbundets utveckling, vilket i kapitlet om järnbruksarbetarna medför att man ganska oförmedlat förs över från organisationssträvandena, som började på 1890-talet, till alla de händelser, som stå i samband med tillkomsten av 1908 års järnbruksavtal, begagnar Tingsten den mera tillfredsställande metoden att först på grundval av statistiskt material ge en allmän översikt av utvecklingen under ett tidsskede och därefter upptaga särskilda händelser eller specialproblem. Tingstens framställning präglas av sedvanlig kritisk skärpa. I ett kapitel har för behandling upptagits frågan om föreningsrätten, och där anser sig Tingsten kunna konstatera, att strider om denna blivit allt sällsyntare efter tillkomsten av 1905 års verkstadsavtal och att de som förekomma endast belysa en bortdöende inställning hos arbetsgivarna. Ett annat kapitel ägnas åt arbetarregister och »svarta listor». Verkstadsföreningen nöjde sig icke med att till sina medlemmar utsända »svarta listor» till förekommande av att i konflikt indragna arbetare fingo anställning hos annan arbetsgivare, utan förde också ett register över alla arbetare sysselsatta inom verkstadsindu-

strin, vari antecknades uppgifter om arbetarnas arbetskunnighet, skötsamhet m. m. och därifrån kunde en arbetsgivare få uppgifter om vad en arbetare gick för. Detta register, som förts ända fram till 1948, framkallade irritation på arbetarhåll, då möjlighet till kontroll över uppgifternas riktighet saknades och då i registret tidigare också fördes anteckningar om arbetarnas politiska inställning och aktivitet som fackföreningsmän. Tingsten anser dock, att arbetarna haft överdrivna föreställningar om registrets betydelse. Inför opinionens tryck medgav verkstadsföreningen, att registret även kunde hållas tillgängligt för arbetarparten.

Från och med storstrejken 1909 står Westerståhl för framställningen. Till mera ingående behandling upptages endast vad den betydde för metallarbetarna. Blomberg, den alltid försiktige, var uppenbarligen ingen vän av denna aktion. Av storstrejken i stort nöjer sig Westerståhl med en kortfattad översikt. Frågan om varthän arbetsgivarna syftade med de lockoutaktioner, som provocerade storstrejken, hålles öppen. Var det för att under ett ogynnsamt konjunkturläge försvara sig mot arbetarnas lönekrav, eller var det för att likvidera fackföreningsrörelsen? På denna punkt har »varken samtid eller eftervärld kunnat genombryta den sekretess, som alltid omger arbetsgivarorganisationernas beslut», konstaterar Westerståhl.

I det följande avsnittet, som behandlar utvecklingen fram till första världskriget, har man särskild anledning att stanna inför kapitlet om verkstadsavtalets innebörd. Verkstadsavtalets minimilönebestämmelser hade icke till syfte att bestämma lönens storlek till varje enskild arbetare. Det förutsattes, att arbetet i största möjliga utsträckning skulle bedrivas på ackord, men kunde icke överenskommelse träffas om ackordsprislista på en arbetsplats, ansåg arbetsgivarparten att minimilön skulle utgå, medan arbetarparten ansåg sig berättigad vidtaga stridsåtgärder. I polemik med Styrman anser Westerståhl, att arbetarna i varje fall hade rätt att vidtaga stridsåtgärder för att få en högre timlön fastställd, däremot icke att genomdriva en ackordsprislista. Efter att ha tagit del av argumentationen förstår man väl, hur vårdslöst man på ömse sidor framkastade beskyllningar om avtalsbrott, eftersom man icke var överens i grundläggande tolkningsfrågor.

Huvudproblemet i de sista avsnitten, behandlande det första världskriget och efterkrigsperioden, är hur lönerna skulle anpassas till förändringarna i prisnivån. Under världskriget kom riksavtalen att förlora i betydelse, de överenskommelser som ingingos vid varje enskild arbetsplats blevo allt viktigare. Med krigets slut kom åttatimmarsdagen, och frågan om högre löner, som gav kompensation för arbetstidsförkortningen, kunde icke lösas utan en konflikt under år 1920. Men den konjunktur, som gav arbetarparten en relativt förmånlig uppgörelse, vände sig snabbt. Arbetsgivarna nedsatte lönerna, som endast reglerades av de lokala överenskommelserna. Efter det arbetarparten uppsagt järnbruksavtalet 1920 — särskilt vissa arbetstidsfrågor var anledningen härtill — och arbetsgivarparten uppsagt verkstadsavtalet 1921, hamnade man i praktiskt taget avtalslöst tillstånd. Radikala element från det vänstersocialistiska och kommunistiska lägret hade nu ett avsevärt inflytande över förbundet, och man vägrade enständigt att i riksavtal bekräfta lönereduktionerna. Som Westerståhl visar

var detta otvivelaktigt till arbetarpartens nackdel. På grund av ekonomiskt trångmål — särskilt den omfattande arbetslösheten försvagade förbundet — kunde förbundet endast i begränsad utsträckning besvara lönereduktionerna med strejker. Först under 1923, efter mera omfattande strejker i verkstadsindustrin och en järnbrukslockout, kunde nytt verkstadsavtal och nytt järnbruksavtal komma till stånd. I verkstadsavtalet infördes nu en bestämmelse, vari parterna förbundo sig att icke under avtalstiden söka genomdriva justeringar i lönenivån med anlitande av stridsåtgärder; ett gammalt tvistefrö var därmed bragt ur världen. Med de stora uppgörelserna 1923 sätter Westerståhl i stort sett punkt för sin framställning — men endast tillsvidare får man hoppas. Det är av allmänt intresse, att utvecklingen inom Sveriges största fackförbund får en lika sakkunnig skildrare i fortsättningen.

Svenska metallindustriarbetarförbundets historia är i stort ett arbete utan noter. Därtill är icke mycket att säga, eftersom framställningen väsentligen bygger på internt material. Texten lämnar ofta hänvisning till källor, men åtminstone Westerståhl försummar ej sällan att ge sidhänvisning.

Casparssons arbete är främst en framställning om Landsorganisationens historia, men eftersom denna icke kunnat skrivas utan hänsynstagande till vad förbunden betytt, kan det sägas vara en beskrivning av hela den svenska fackföreningsrörelsen, och det bör genast framhållas: en mycket tillfredsställande sådan. Framställningen bygger på förefintlig litteratur, men även internt material har kommit till användning. Utrymmet förbjuder en översikt av hela innehållet. Vare nog sagt, att Casparsson följer utvecklingen från decennierna närmast före fackföreningsrörelsens uppkomst fram till nutid.

I första bandet har man särskild anledning att stanna inför den fylliga redogörelsen för storstrejken, dess förhistoria, förlopp och verkningar. I detta band börjar även behandlingen av ett av Landsorganisationens stora problem, frågan om förbunden böra organiseras som yrkesförbund (varje arbetare i samma yrke skall tillhöra samma förbund) eller som industriförbund (arbetarens industri- eller näringstillhörighet skall vara avgörande för förbundstillhörigheten). På papperet är industriförbundsprincipen sedan länge stadfäst, men den är ingalunda helt genomförd. Även det stora och mäktiga metallindustriarbetarförbundet har fått finna sig i att ett rent yrkesförbund, gjutarförbundet, fortfarande existerar vid dess sida.

I andra bandet har man särskild anledning fästa sig vid de initierade skildringar, som i olika sammanhang ges av striderna mellan socialdemokrater och kommunister, ett ämne som hittills icke behandlats utanför broschyrlitteraturen. Av Casparssons framställning framgår bl. a., att man på ansvarigt fackföreningshåll mycket tidigt kom till insikt om att kommunisterna spelat en mera betydelsefull roll i de beklagliga Ädalshändelserna 1931 än vad man antog genast efter det de hade timat. I detta band finner man också utförliga redogörelser för tillkomsten av de huvudavtal, som träffats mellan arbetsgivarföreningen och landsorganisationen: endast Saltsjöbadsavtalet och avtalet om företagsnämnder tillhöra de mera allmänt kända, men det finns också avtal om åtgärder till förekommande av olycksfall och om lärlingsutbildning.

Casparsson har som pressombudsman länge varit verksam inom Landsorganisationen, och han torde främst ha skrivit sitt arbete för fackförningsfolket. Hans framställning präglas emellertid av största objektivitet, och motparten, som ömsom är arbetsgivarna och ömsom de borgerliga partierna, får regelbundet komma till tals. Det kan naturligtvis sägas, att han helt accepterat fackföreningsrörelsens bedömning av olika uppkommande problem och att han sällan givit sig in på någon efterhandsgranskning av de åsikter, som därifrån framförts. Det är också symptomatiskt, att Casparsson endast i förbigående och icke i ett särskilt kapitel behandlar tillkomsten av den ur principiell synpunkt så viktiga lagen om förenings- och förhandlingsrätt. För tillkomsten av denna lag visade Landsorganisationen endast ett förstrött intresse, sedan de rättigheter, som denna lag stadfäste, redan faktiskt hade erkänts för kroppsarbetarnas vidkommande.

Till sist må en allmän reflexion tillåtas. Litteraturen om fackföreningsrörelsen växer sakta men säkert, detsamma kan icke sägas om litteraturen beträffande arbetsgivarföreningarna. Detta är så mycket mera att beklaga som frågan om vad som i olika sammanhang verkligen förekommit, först tillförlitligt kan besvaras, sedan såväl arbetar- som arbetsgivarföreningarnas papper ligga på bordet. Svenska arbetsgivarföreningen fyller snart 50 år. Vågar man till dess hoppas på en skrift om denna, som ersätter eller åtminstone kompletterar vad Carl Hallendorff för över tjugo år sedan presterade?

Arne Andersson.

GENMALE TILL RECENTENT.

Det finns många sätt att skriva recensioner och vad redaktör Gunnar Unger åstadkommit om andra bandet av »Gustaf V som människa och regent» i Statsvetenskaplig tidskrift (1949, s. 366 ff.) är ur många synpunkter originellt. Först ägnar han flera trycksidor åt att omtala hur felaktig min skildring är och därefter anför han några punkter, där han ger mig ett erkännande för riktiga uppgifter, visserligen ibland med ättiksur ton, för att mot slutet bli nästan lyrisk. Att ingå närmare på alla recensionens egenomligheter skulle kräva allt för stort utrymme och jag upptager därför blott några av huvudpunkterna.

Recensenten talar ett par gånger om arbetets »officiösa» natur. Förhållandet är emellertid, att arbetet icke har någon sådan karaktär. Jag har aldrig fått något uppdrag att utarbeta det, utan förslaget har tillkommit helt och hållet på mitt eget initiativ. Sedan jag i ett par år funderat på att skriva om konung Gustaf V, framlade jag denna tanke för honom och hemställde om hans bistånd. Han förklarade sig villig därtill, varefter jag träffade avtal med förlaget. Jag vill för säkerhets skull nämna, att varken konungen eller någon av hans familj eller någon enskild person eller fond bidragit med penningmedel till mitt honorar eller till utgivningskostnaderna i övrigt. Alla kostnader ha bestritts av förlaget.

Författaren av en historisk skildring är beroende av sitt källmaterial. Vad recensenten skriver om olägenheten av att endast till och med år 1920

få anlita utrikesdepartementets arkiv finner jag vara riktigt. Det närmast liggande materialet för en biografisk teckning plägar vara brevväxlingar av personligt innehåll, såväl inkommande brev som kopior av utgående brev. Konungens handsekreterare behandlar endast den utländska brevväxlingen, och konungens övriga brevväxling har ej bevarats med undantag av ett antal brev från dåvarande kronprins Gustaf till fadern, mestadels från Kristiania under den senaste unionstiden, samt viktiga brev rörande utrikespolitiken, vilka överlämnats till utrikesdepartementets arkiv. Andra brev ha förstörts, exempelvis den stora brevväxlingen mellan konungen och drottning Victoria, vilken på drottningens begäran blivit bränd. En samling tydliga viktiga brev och anteckningar hade bevarats av konungens handsekreterare kabinettskammarherren Carl Sandgren, vilken ävenledes förordnade om bränning av det mesta. Denna brist på brevmaterial har jag omnämnt i mitt förord, något som tydligen ej gjort något intryck på recensenten.

Han har i stället släppt sin fantasi lös på ett egendomligt sätt. Visserligen erkänner han, att skildringen blir allt ömtåligare allteftersom den närmar sig vår egen tid, men hans omdöme blir ändock, att framställningen av konungens personlighet blir »förbryllande». Med upptäckarens tydliga förtydning anser han sig kunna konstatera, att »genom hela framställningen smyger sig nämligen en svag, men tydligt förnimbar parodisk underton, vilken hos en mindre välsinnad skribent hade kunnat uppfattas som intellektuellt raffinering». Någon bevisning för detta besynnerliga omdöme lämnas icke.

Recensenten säger sig sakna psykologisk analys vid min teckning av konung Gustafs personlighet. I stora moderna biografier får man en sådan analys till övermått, men att underkasta en levande människa en slik undersökning lär väl dock ej ha förekommit. I två hänseenden har jag emellertid sökt ge mera, nämligen ifråga om konung Gustafs ensamhetskänsla och hans inställning till religionen. Men dessa partier synas ej ha intresserat recensenten. Ett stort utrymme ägnas åt borggårdstalet, där recensentens referat av min skildring verkligen är parodisk. Han förbigår vad som ej passar ihop med hans egen uppfattning, t. ex. konungens anbud till Staaff efter Karlskronatalet att stå kvar och att, sedan regeringen fått försvarspropositionerna färdiga, upplösa andra kammaren och således få val på försvarsfrågan före dess avgörande. Recensenten finner min redogörelse för händelseförloppet omkring borggårdstalet ej övertygande. Jag har nedlagt mycket arbete på hithörande frågor och har offentliggjort resultatet, vilket enligt min övertygelse överensstämmer med verkligheten. Detta och andra spörsmål, där recensenten och jag kommit till olika uppfattning, få avgöras av senare forskare, vilka antagligen komma att uppträda mindre övermodigt än recensenten.

Såsom jag redan angivit instämmer recensenten med mig i vissa frågor, t. ex. då jag dementerat påståendena att högerledarna varit ivriga att få bort Staaff från regeringen och ryktet om att statsminister Hansson anmodat konungen att med sitt uttalande i den finska frågan lugna den upprörda stämningen. Beträffande rykten om konungens önskan att abdikera delar jag recensentens uppfattning om deras grundlöshet. Däremot kan jag ej

dela hans mening, att jag bort lämna en redogörelse för denna fråga. Han klandrar mig också för att jag ej ägnat konungens tal på 85-årsdagen någon uppmärksamhet. I det senare fallet har jag ej kunnat finna anledning till påståendet, att man här fick ett nytt borggårdstal. Om jag lämnat utredningar om dessa båda episoder, hade recensenten haft fog för en beskyllning för onödigt försvar för konung Gustaf.

Stockholm den 12 jan. 1950.

Karl Hildebrand.

Undertecknad recensent, som satts i tillfälle att taga del av ovanstående genmäle, ber få förklara, att jag avstår från alla kommentarer.

Gunnar Unger.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. Årg. 6: 1949. Nr 5. *Hedin, G.*, Västtysklands ekonomiska problem, s. 319—327. — *Östergren, B.*, Utbildning, yrke och inkomst, s. 348—353.

Ekonomisk tidskrift. Årg. 51: 1949. Nr 4: Dec. *Heckscher, E. F.*, Riksgälds — en unik fas i det svenska penningväsendets historia, s. 235—257. — *Lindgren, G.*, Sambeskattningsfrågan, s. 283—313.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi och politik. 1950. H. 1: jan. *Wikman, K. R.*, Fem årtionden, s. 1—5. — *Forsberg, K. E.*, Strukturolikheter inom befolkningen i olika delar av Helsingfors, s. 6—16.

Historisk tidskrift. Utg. av Svenska historiska föreningen. F. 2. Årg. 12: 1949. H. 4. *Gjerstad, E.*, Roms grundläggning och dess kungar. En historisk skiss, s. 321—336. — *Carlsson, E.*, Fredrik I och den hessiska successionen. Ett moment ur Nystadfredens förhistoria, s. 337—368. — *Almqvist, D.*, Tillståndet i Sveriges städer 1747, s. 369—381.

Historisk tidskrift för Finland. Årg. 34: 1949. H. 2. *Colliander, B.*, Språkets roll i västeuropeiska nationalitetsproblem, s. 41—51.

Nordisk tidskrift. Utg. av Letterstedtska föreningen. Årg. 25: 1949. H. 4—5. *Ihlen, A.*, Forskning og frihet, s. 214—225. — Sverige 1949. I. *Heckscher, G.*, Den politiska utvecklingen. II. *Höök, E.*, Den ekonomiska utvecklingen, s. 262—271.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. 1949. Nr 12: dec. *Lindegren, K.*, Regeringsproblemet, s. 321—326. — *Holmberg, R.*, Möjligheter till ökad trivsel, s. 331—335. — *Eliasson, L.*, Klubbverksamhetens framtida ordnande, s. 342—349.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. Årg. 6: 1949. Nr 10: dec. *Nygren, A.*, Tro och vetande, s. 531—537. — *Plievier, Th.*, Staten mot människan, s. 542—549. — *Meurling, P.*, Demokratiens nödvärnsrätt, s. 550—554. — *Strzelewicz, W.*, En kulturradikal kommer till klarhet, s. 567—571. — Från skilda fronter: Demokratiens dödgrävare. — Konrad Adenauer — rationalist och europé, s. 578—580. Årg. 7: 1950. Nr 1. *Bjerre, P.*, Individualismen som samhällsgrundval, s. 3—10. — *Röpke, W.*, Det proletariserade samhället, s. 11—17. — *Hansson, J.*, Rysk tradition, s. 35—37. — *Toynbee, A. J.*, Kattfisker och sillstimmet, s. 45—48. — Från skilda fronter: Den kristna rättstanken och den nya naturrätten, s. 52—54.

Svensk tidskrift. Årg. 36: 1949. H. 10. *Säflund, G.*, Den klassiska bildningen och vår moderna kultur, s. 657—661. — *Nerman, B.*, De baltiska flyktingarna, s. 662—671. — *Josefson, R.*, Förslaget till religionsfrihetslag, s. 672—679. — *Enegren, U.*, Diktatorn Husni el Zaim — en episod, s. 680—689. — *Schück, A.*, Torgny lagmans strafftal på Uppsalatinget, s. 690—694. — De isländska valen, s. 713—717.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. Årg. 1949. H. 10. *Bardel, B.*, Regionplanen som enhet för gemensamhetsanläggningar, s. 501—504. — *Ahlgren, I.*, Det danska bostadsanvisnings-systemet, s. 504—507.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. 1949. Nr 10: dec. ÖB:s lundatal, s. 625—628. *Lundberg, A. S.*, Den nya ekonomiska politiken och riksdagens makt, s. 629—637. — *Dalenius, T.*, Staten och statistikproduktionen, s. 638—647. — *Weintraub, P.*, Den amerikanska allmänheten och Sovjetunionen, s. 648—655. — *Bringmark, G.*, Indonesiens frigörelse, s. 656—663. — *Brunner, K.*, Demokratiska val i skuggan av järnridån, s. 664—669. — 1950. Nr 1: jan. *Åsbrink, P.*, Pressens politiska inflytande, s. 1—8. — *Ragnå, N.*, De statliga företagsformerna, s. 9—14. — *Westerlind, E.*, Den nya nationalbudgeten, s. 15—23. — *Michanek, E.*, Social-Sverige på engelska, s. 40—45. — *Lindahl, G. G.*, Stålpakten — en ond kärlekssaga, s. 46—48.

Gads danske magasin. Aarg. 43: 1949. Dec. *Fredriksen, E.*, Sovjets propaganda og vestlig realitet, s. 617—624. — *Dirckinck-Holmfeldt, E.*, Folkedemokratiske perspektiver i Tjekkoslovakiet, s. 631—643. — *Jacobsen, T.*, Kapitalisme og kommunisme, s. 644—655.

Historisk tidsskrift. 1949. 3. lev. *Skodvin, M.*, Om bakgrunnen för Führer-Erlass av 24 april 1940, s. 97—131.

Nordisk Tidsskrift for international Ret. Vol. 19: 1949. Fasc. 3—4. *van Kleffens, E. N.*, Regionalisme og politiske Pagter med særlig Henblik paa den Nordatlantiske traktat, s. 77—90. — *Kelsen, H.*, Den Nordatlantiske forsvarstraktat og de Forenede Nationers pagt, s. 91—100. — *Granfelt, H.*, Frågan om den internationella rättens supremati med särskild hänsyn till minoritetsrätten, s. 114—138. — *Högtun, G.*, Om partenes autonomi i den internasjonale kontraktret, s. 139—148.

Samtiden, tidsskrift for politikk, litteratur og samfundsspørsmål. Årg. 58: 1949. H. 10. *Seyersted, F.*, Norske standpunkter i F. N., s. 603—619. — *Broch, L.*, Pandit Nehru, s. 640—646. — *Tormodsen, J. A.*, og *Wasberg, G. C.*, Arnold J. Toynbee og »A study of history», s. 647—656.

Økonomi og Politik. Udg. af Institutet for historie og Samfundsøkonomi. 1949. Nr 3: Juli—Sept. *Henningsen, S.*, Den nordatlantiske pagt, s. 213—234. — *Rasch, A.*, Forfatningsudviklingen i Tyskland, s. 235—246. — *Laursen, J.*, Engelsk og amerikansk presse, s. 247—257.

Foreign affairs, an american quarterly review. Vol. 28: 1950. No. 2. *Lord Vansittart*, The decline of diplomacy, s. 177—188. — *Conant, J. B.*, Science and politics in the twentieth century, s. 189—202. — *Macleay, F.*, Tito: a study, s. 231—246. — *Fraser, B.*, Labor and the church in Quebec, s. 247—254. — *Reynaud, P.*, The unifying force of Europe, s. 255—264. — *Salin, E.*, Social forces in Germany today, s. 265—277. — *O'Boyle, L.*, Theories of socialist imperialism, s. 290—298.

International affairs. Vol. 26: 1950. No. 1. *Fitzgerald, W.*, The holy places of Palestine in history and in politics, s. 1—10. — *Lindsay, M.*, China: Report of a visit, s. 22—31.

The american historical review. Vol. 55: 1949. No. 1. Oct. *Thompson, J. M.*, Napoleon's journey to Elba in 1814, s. 1—21. — *Gershoy, L.*, Carl Becker on progress and power, s. 22—35. — *Lovell, C. R.*, The trial of peers in Great Britain, s. 69—81.

The american political science review. Vol. 43: 1949. No. 6. *Marx, F. M.*, Administrative ethics and the rule of law, s. 1119—1144. — *Dimock, M. E.*, Government corporations; a focus of policy and administration, II, s. 1145—1164. — *Borning, B. C.*, The political philosophy of young Charles A. Beard, s. 1165—1178. — *Thomas, E. D.*, How Congress functions under its reorganisation act, s. 1179—1188. — *Eldersveld, S. J.*, The influence of metropolitan party pluralities in presidential elections since 1920, s. 1189—1205. — *Rossiter, C. L.*, The constitutional significance of the executive office of the president, s. 1206—1216. — *Banfield, E. C.*, Congress and the budget; a planner's criticism, s. 1217—1227. — *Bromage, A. W.*, Running for the city-council: a case study, s. 1232—1244.

The journal of modern history. Vol. 20: 1949. No. 4. *Himmelfarb, B.*, The american revolution in the political theory of Lord Acton, s. 293—312. — *Brace, R. M.*, Carnot and the treason of Dumouriez, s. 313—316.

The political quarterly. Vol. 21: 1950. No. 1. *Stocks, M.*, The malthusian devil in chains, s. 9—19. — *Quitgley, H. S.*, American policy and Japanese politics, s. 29—39. — *Plamenatz, J.*, Deviations from marxism, s. 40—50. — *Pickler, W.*, The Strasbourg illusion, s. 56—68. — *Zink, H.*, Government reform in the U. S. A., s. 69—78. — *Clarke, D.*, The organisation of political parties, s. 79—90.

The round table. A quarterly review of politics of the british commonwealth. **1949. No. 157. Dec.** A handful of silver, s. 3—7. — Towards a parliament of Europe, s. 15—20. — The commonwealth relations conference, s. 21—28. — Red banners over Asia, s. 42—47. — Paradoxes in the U. S. A., s. 54—60.

Political science quarterly. Vol. 64: 1949. No. 4. *Rogers, L.*, Notes on the language of politics, s. 481—506. — *Krieger, L.*, The inter-regnum in Germany: March—August 1945, s. 507—532. — *de Vegh, I.*, Can Western Europe help itself? s. 596—602.

Revue politique et parlementaire. 51e année. No. 592. XXX, Contrôle préventif et contrôle a posteriori, s. 257—264. — *Gassier, M.*, L'Allemagne et l'Europe, s. 289—301. — *Bondeville, J. R.*, L'U.R.S.S. et le développement de l'Asie, s. 302—312. **No. 593.** *Palowski, G.*, Pour une nouvelle constitution, s. 369—378. — *Lomuller, L.*, Le Territoire de la Sarre, s. 387—397. — *Goblet, Y. M.*, L'atmosphère politique britannique actuelle, s. 398—408. — **52e année. No. 594.** *Honti, F.*, La démocratie populaire, s. 38—44.

H. M.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1949

Stiftelsens kollegium har bestått av professorerna Lagerroth, Fahlbeck, Quensel, Åkerman, Carlsson, Bolin och Gjerstad. Såsom preses har fungerat undertecknad Bolin och såsom sekreterare och utgivare av Statsvetenskaplig tidskrift professor Fahlbeck.

Kollegiet har under året haft sju sammanträden, varav ett traditionsenligt förlagt till stiftarens födelsedag 15 okt., då kransnedläggning ägde rum å hans familjegrav här.

Av Statsvetenskaplig tidskrift har årg. 52 utkommit med fem häften om sammanlagt 381 sidor. I redaktionen har medverkat professor Hessler, Uppsala (litteraturgranskningar), och docent Thermænius, Stockholm (översikter och meddelanden).

I serien »Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen» har, med understöd från Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd, utkommit såsom nr XXXIV: *Fredrik Lagerroth*, »Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849. Till 100-årsminnet av junigrundlovens tillkomst».

Professor Karl Olivecrona har efter anmodan av Universitetets rektor deltagit i revisionen av räkenskaperna och däröver avgivit berättelse.

Utdrag av räkenskaperna avtryckes härvid.

Lund i februari 1950.

Sture Bolin.

SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåne marknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1: 25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRÜSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges länskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRYKHÖLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3: 75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3: 50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9:—.
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7: 50.
- XXXIV. FREDRIK LAGERROTH: Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849: Till 100-årsminnet av junigrundlovens tillkomst. 1949. Pris kr. 7: 50.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- British Books to Come. No 64, 66. London 1949 o. 1950.
 BRÜSIN, OTTO, Über die Objektivität der Rechtsprechung. Hfors 1949.
 HAFSTRÖM, GERHARD, Ledung och marklandsindelning. Sthlm 1949.
 Eli F. Heckschers bibliografi 1897—1949. Utgiven genom Ekonomisk-historiska institutet.
 (Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska institutet i Stockholm.) 123 sid. Pris 3 kr.
 Sthlm 1950.
 HECKSCHER, ELI F., Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Andra delen. Det
 moderna Sveriges grundläggning. 1720—1815. Första och andra halvbandet samt
 diagram och kartogram. Pris för volymerna II: 1 och II: 2 häft. 95.—, inb. 118.— kr.
 Sthlm 1949. Albert-Bonniers Förlag.
 Helsingfors stads statistik. II—III. Utrikes handel och sjöfart 1945—47. Utg. av Helsing-
 fors stads statistiska byrå. Hfors 1949.
 Internationella arbetsorganisationen. XXIII. Sthlm 1950.
 Justitieombudsmannens ämbetsberättelse. Sthlm 1950.
 LIE, TRYGVE, De Forente Nasjoner. Sthlm 1949.
 LÖWEGREN, GUNNAR H., Storbritannien och dollarkrisen. (Utrikespolitiska institutets bro-
 schyrserie.) 32 sid. Pris kr. 0:60. Sthlm 1949. Kooperativa förbundets bokförlag.
 Militieombudsmannens ämbetsberättelse avgiven vid riksdagen år 1950. Sthlm 1950.
 Minnesskrift med anledning av den svenska befolkningsstatistikens 200-åriga bestånd. Utg.
 av Statistiska centralbyrån. Sthlm 1949.
 Nordenskiöld-Samfundets årsbok. Årg. IX. Hfors 1949.
 Om okunnighetens bekämpande, Några ord om den 75-åriga Svenska Försäkringsföreningens
 utbildnings- och upplysningssträvanden. 212 sid. Sthlm 1950.
 RESKE-NIELSEN, ERIK, Den rysk-jugoslaviska konflikten. (Utrikespolitiska institutets bro-
 schyrserie.) 32 sid. Pris kr. 0:60. Sthlm 1949. Kooperativa förbundets bokförlag.
 SCHACHT, HJALMAR, Vidräkning med Hitler. 269 sid. Pris häft. 11:50, inb. 15.— Sthlm
 1949. Saxon & Lindströms förlag.
 SCHÖDER, ROLF, Sovjetunionens politik i Osteuropa. (Utrikespolitiska institutets broschyr-
 serie.) 32 sid. Pris kr. 0:60. Sthlm 1950. Kooperativa förbundets bokförlag.
 SCHWERTFEGER, BERNHARD, Rätsel um Deutschland. Heidelberg 1948.
 Statistisk årsbok för Göteborg. 1949. Gtbg 1949.
 Stockholms stads statistik. III. Stockholms stads hälsovård 1948. Av Stockholms stads hälso-
 vårdsnämnd och Stockholms stads statistiska kontor. — VIII. Arbetslöshetshjälpen i
 Stockholm 1948. Utarb. av Stockholms stads arbetslöshetsnämnd i samverkan med
 Stockholms stads statistiska kontor. — XIV. Allmänna val i Stockholm 1947 och 1948.
 Av Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1949.
 Svensk geografisk årsbok. Lund 1949.
 Sveriges officiella statistik. Befolkningsrörelsen år 1946. Av Statistiska Centralbyrån. Sthlm
 1949. — Fattigvården år 1947. Av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1950. — Industri år
 1947. Av Kommerskollegium. Sthlm 1949.
 The Constitution of India. XVIII + 250 sid. New Delhi 1949.
 TIGERSCHÖLD, BRITA, Europarådet och Europaförörelsen. (Utrikespolitiska institutets bro-
 schyrserie.) 32 sid. Pris kr. 0:60. Sthlm 1949. Kooperativa förbundets bokförlag.
 Utdrag ur rikshuvudboken för budgetåret 1948/49. Av Riksräkenskapsverket. Sthlm 1949.
 Weltwirtschaftliches Archiv. I—II. Hamburg 1949.
 WILHELMSSON, KARL, Svenska postgirot. Minnesskrift 1925—1949. Sthlm 1950.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

- Allsvensk Samling, Balans, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors),
 Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk
 Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review (Montreal),
 Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskomm. Tidskrift, Medborgaren, Mer-
 cator (Hfors), Nationalekon. Tidsskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift
 för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift for international-Ret (Kbhvn),
 Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalskrift), Social Tidskrift
 (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Månads-
 skrift (Sthlm), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt
 Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift,
 Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden,
 Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Fin-
 land, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikes-
 politik, Vi, Økonomi og Politik.